

Felsefêkirin û zarok

Abdusamet Yîgît

weşanên

.
. .
. .
. .

*Felsefêkirin û zarok@
@Abdusamet yigit
Weşanên felsefeyê
2020-Almanya-Berlin
Grafik: zendî şîyar*

.
ISBN 968-4-940996-07-2

Pêşgotin:

Mijare felsefekirinê bi zaro re û an felsefe û zaroyê wê weke aliyekê giring ê bi mijare fahmkiirina felsefê û zaro a bi hev re ku wê di demên hemdem de wê derkeve li pêş. Di awayekê de wê mijare felsefeyê û kirina wê ya bi zaroyê re wê di serî de wê çawa wê bê û wê çi ji wê were fahmkirin wê weke aliyekê wê yê giring bê ku wê li ser wê were sekin in.

Di serî de wê di wê rengê de wê çawa wê zaro wê bi hizrek felsefeyî wê were fahmkirin wê bi wê re wê çawa wê karibê bi hizirê û jêhatiyên xwe yê hizrî wê pêşbixê wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin.

Ji xwe wê hinekê jî wê wateya gotina felsefekirina bi zaro re wê ew bê ku wê zaro wê di rengekê de wê bihizirê û bi hizirkiirnên xwe ê bi gihijê jêhatiyên bi fahmkirinê li ser têngînek felsefeyî re.

Çima felsefe? Ber ku wê di rengekê de wê felsefe wê weke şewayekê fahmkrinê ê bi hizirkirinê weke bi pirs pirsînê bê, têkili û girêdana hizrê bi hev re çêkirinê bê, di rengekê rasyonali û mantiqî û hwd de wê çerçoveyek hizirkirinê wê biafirênê bê. Wekî din heya mirov li jîyanê û xwezayê hwd re pêşbixê û wê bi wê re bigihîênê têngînek fahmkirinê.

Di nava jîyanê de wê, di temenê zaro ên piçûk de wê mijarên fahmkirinê ên wek ebi pedegojikî û an bi derûniyek pedegojikî û hwd re wê li wê were lê hizirkirin. Di dewama wê de wê bi ziman û pêşketina wê re wê di demên hemdem de wê teoryên li ser pêşketina ziman û zaro û hwd re wê çawa wê kûrtirin wê lêkolînên mazin bi azmûn û ceribandinên navendî ên bi zaroyê re wê werina kirin.

Di wê çerçoveyê de wê zaro wê di rewşek ku ew ji destpêka bûyina xwe re wê bi ziman pêşketin û gihiştina fêrs û jêhatiyên zimanî ku ew xwe bi wê re wê werênê ser ziman.

Ev wê bi zaro re wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê fahmbikê bê. Di wê çerçoveyê de wê gelek lêkolînên zimanî wê zimanê zikmakî wê weke temenekê newrojîkî, biolojîkî û xêvî û hwd re wê bi girtin û hebûnên girtî ên weke ji bûyinê û hwd re ku wê bi çerçoveyekê xwediyê fahmkirinê bê wê bi wê re wê were lê hizirkirin.

Di çerçoveya gotina felsefekirna bi zaro re wê ji du aliyan ve wê armanca me ya fahmkirinê wê di wê xabatê de wê hebê. Aliyê pêşî di demên destpêkê û heta emên berî destpêka li dibistanê bê. Aliyê dîyem jî wê piştî destpêkirina bidibistanê wê çawa wê dersên ku ew fêr dibê wê li rex wê felsefeyê wê weke şêwayekê fahmkirinê wê bii hemû ders û fêrên xwe re wê weke temenekê wê li wê serwer bibê û wê bigihijê fahmkirina wê.

Ber ku wê felsefe weke şêwayekê bê wê demê wê bi wê şêwayê wê çawa wê were kirin wê di destpêkê de wê weke aliyekê wê yê giring ê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê fahmbikê bê.

Wê jî wê di rengekê de wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê gelek lêkolînan û filosofên ku wê li ser wê nûqteyê hizrên xwe wê werênina ser ziman wê bibin. Ji piaget, Vygotsky û heta chomsky wê di wê temenê de wê bi ziman û pêvajoyên wê yên pêşketinê, jêhatiyên zimanî û fêrsên bi fahmkirinê ên bi zaro re wê li wê were lê hizirkiirn.

Di wê çerçoveyê de wê mijare ziman û fêrbûnê wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di rengekê de wê bi wê re wê weke ku wê di şêwayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Em di wê nûqteyê de wê dikarin wê werênina ser ziman ku wê zaro wê çawa wê bigihijê jêhatiyên zimanî, Di wê çerçoveyê de wê pêşketina zaro bi têngînên weke zimanê, civaknasî, derûnî, pedegojikî û hwd re wê bi gelek aliyên ku ew bi wê re were fahmkirin wê bibê. Wekî din wê bi aliyên weke çandî û zimanî û hwd re wê çerçoveyek weke ya bi nerinên weke klîşeyên civakê û pêvajoyên wê yên pêşketinê re jî wê li wê were lê hizirkin.

Di dewama wê de wê, mijare fahmkirinê û zaro wê bi hev re wê weke dualiyên ku wê bi wê re wê were lê hizirkin wê bibê. Di dema zarokatiyê de wê, hin bi hin wê hizrên zaro wê pêşkevin. Wê bi leyistik û rewşên jîyanê re wê, têngihên wê pêşkevin. Ew piştî wan têngihan bi hiş dikê û ji wan digihijê hizrên nû jî. Di meji de wê fêrî hîskirinê û hêstiyariyê wê bibê û wê bi temenekê zêhnî ew wê bi bi hizrî wê ew wê bikê.

Di wê temenê de wê kevneşopîya hizirkinê wê bi fêrsên wê jêhatiyên bi hizirkinê re wê di çerçoveya fêrbûnê de wê bi wê re wê li ser wê were sekin in. Zaro di demên xwe yên pêşketinê de wê di rengekê de wê pêvajoyên fahmkirinê wê pêşbixê. Minaq li baxçeyên zarokan wê bi hev

re wê bi leyizin. Her leyistik wê bi çerçoveya wê re wê hinek darêjkên hizrî wê bi fêrsên wê re wê, di serê zaro de wê weke ku wê pêşbixê.

Di wê çerçoveyê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, kevneşopîya bi hizirkirina bi felsefekirinê û zarokê re wê, piştî destpêka sedsale 20an û pê de wê bi hişmendiyek teybet a felsefeyî wê pêşkeve. Lê di aslê xwe de wê dema ku em bahsa rewşên perwerdekirinê ên zaro û bi wê re bi hizirkirinê wê re ku wê were lê hizirkirin wê pîr zêde wê kevn herê. Li kurdistanê wê di demên berî serdema navîn û di demên serdema navîn de wê di wê çerçoveyê de wê ew kevneşopî wê bi civakî wê pêşkeve. Ahmedê xanî wê li ser wê temenê ku wê weke 'nûbihare piçûkan' wê binivêstî û wê werênê ser ziman. Wekî din wê weke wê gelek xabatên ku wê di demên cûr bi cûr de wê werina kirin wê bibin. Di wê rewşê de wê, ev kevneşopî wê li ser temenekê fêrbûnê û pêvajoyên bi aqil û pêşketina aqil ku wê çawa wê zaro wê bigihijê jîhatiyên aqil wê bi wê re wê were dîtî ku wê li wê were lê hizirkirin.

Ev kevneşopî wê weke kevneşopîyek ku ew bi serê xwe wê weke ku wê pêwîst bê ku ew were hanîn li ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê beremberê di çerçoveya pêşketinek hemdem û bizane û bi aqil de wê çawa wê pêşveçûn wê were çêkirin wê weke aliyekê wê yê ku ew weke zaroriyetekê bi pêşketina zarokan û an piçûkan re wê pêwîst bê ku ew li wê were lê hizirkirin.

Di wê warê de wê, di demên zarokayê de wê fahmkirinê hêst û raman û zanin û hizrên zaro wê aliyekê bi pêşketinê jîhatiya zaro re ku mirov wê li wê bihizirê bê. Ev ali wê weke aliyekê wê yê giring bê ku wê, bi kevneşopîya wê ya bi hizrî a bi aqil û temenekê felsefî wê kifşbikê û wê bi hemû aliyên wê werênê ser ziman wê weke pêwîstiyek dema aqil û pêşketinê wê yên bîaqil jî bê.

Di mijare hizirkirinê me yên bi aqil re wê dikarê wê di rengekê de wê li wê bihizirê ku wê mijare aqil û zaro wê di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê ku em ji temen ve wê li wê bihizirê bê. Ne tenê weke bi hizrên li ser zaro, her wusa bi hizrên ji zaro re jî ew di rengekê de were fahmkirin û pêvajoyên wê yên pêşketinê wê werênê ser ziman wê weke aliyekê pêşketina destpêkê a mirov a nebê nabê bê.

Di mijare fahmkirina felsefeyê bi zaro re wê dikarê wê weke aliyekê wê yê din wê bi keseyetên weke Per jespersen ku wê di rengekê de wê di temenê dibistanî de wê çawa wê felsefeyê wê di jîyane rojane de wê weke têgînek wê bikê ku ew wê tefkîrbikê wê derkeve li pêş. Di wê nûqtayê de wê li gorî Jespersen wê zaro wê di xwe de wê xwediyê

potansiyale bi hizirkirinê û afrînerî a bêsnor ku ew weke pêwîsta ku ew di wê de were kirin bê wê li ser wê bisekinê û wê di rengekê de wê werênê ser ziman.

Ew wê di rengekê de wê di awayekê de wê di şêwayekê de wê bihizirê û wê hinek aliyên bi hizirkirina wî re ku wê bale me bikişênê wê karibê li wê bihizirê wê di wê nûqtayê de ku wê bidina dîyarkirin wê hebin. Ew wê, di wê çerçoveyê de wê weyna mazinan û an balixan wê di rengekê de wê çawa wê ji wê re wê bibê alikar û ku ew pergalek hizirkirinê a ku wê ali zaro bikê ku ew wan fêrsên wê di dîmenekê de weke ku ew karibê bide dîyarkirin û werênê ser ziman wê di wê çerçoveyê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di pêvajoyên xwe yên hizirkirin wê zaro wê li gorî Jespersen wê xwediyê afrînerîyek ku ew wê pêwîst bê ku ew xwe werênê ser ziman bê. Di wê têngîna jespersen de ku mirov wê hinekê wê bi wê re wê li wê bihizirê wê têngînên weke empatiyê û hwd wê karibin xwe di mejiyê mirov de bidina dîyarkirin. Mijare empatiyê wê di rengekê de wê di dîmenê xwe kirina dewsa ya yê li hemberê xwe de û wê bi hiş, hizir û raman û hêstên wê re wê di rengekê de ku ew wê fahmbikê. Di wê çerçoveyê de wê, jespersen di dibistanê de wê balix wê çawa wê di dîmenekê de wê ji zaro re wê di temenekê fahmker û pedegojikî de wê li ser wê temenê wê bikina alikar wê li ser wê bisekinê.

Di awayekê de wê miajre felsefeyê û wê weke çerçoveyek fahmkirinê wê di wê temenê de wê li wê hizirkirina wê bikê jî wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê weke ku wê karibê bide dîyarkirin.

Di awayekê de wê, dema ku wê bahsa zaro bikê Jespersen wê bi gotina zaro weke xwediyê hêzek giyanî a ku mirov weke ne li bendê wê bê wê di şêwayekê de wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman. Wê giyanê wê bi çerçoveyek zanînî û hebûna wê weke bi rengekê zanînê wê çawa wê fahmbikê û wê bi wê re wê çawa wê têkiliyek fahmkirinê û empatiyek wê bi wê re wê were danîn wê li ser wê bisekinê. Di awayekê de wê morfolojiya hizir wê dîmenekê de wê weke ku wê çawa wê çerçoveyek fahmkirinê wê bi wê werênê ser ziman wê weke li wê bihizirê.

Morfolojiya hizir wê di wê temenê de wê di rewşa fahmkirinê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê bi fahmkirinê re wê di rengekê de wê karibê wê li ser wê bisekinê. Wê dema ku mirov hev fahmkir wê ew wê weke dermanê gelek tişt û çareya pirsgirêkên me yên di jîyanê de jî wê bide hanîn li holê. Di wê rewşê de wê, zaro wê hêza wê

ya gîyanî bê, û ya hizrî û sehî bê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê karibê wê li wê bihizirê bê. Di aslê xwe de ev nûqte wê mijare sehên me û fêrsên me yên fahmkirinê ên bi wan di wê çerçoveyê de wê weke ku wê pêwîst bin di wê çerçoveyê de ew ji nûve di rengekê û awayekê de werina hildan li dest. Di mijare sehê de wê zaro wê xwediyê rewşên weke yên weke bi dîtinê, bihîstinê, têjgirtinê, û hwd bê. Wê di wê rewşê de wê sehên xwe wê bikarbênê. Wê bi wan re wê di rengekê de wê bi wan wê bihizirê û wê hizrên xwe wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke ku wê li wê bihizirê bê. Di nava têkiliya gîyanê û hêza û şîyariya sehî wê çawa wê têkiliyek wê hebê wê ji wê aliyê ve wê weke ku wê bixwezê ku ew wê di temenê gihiştina fêrsên fahmkirinê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bibê. Wê di wê rewşê de wê li ser wê bisekinê û wê bi wê re wê hizrên xwe wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman. Weke çendî Jespersen wê li aliyê zêhnî û têkiliya wê ya bi fahmkirinê û ji wê gihiştina fahmkirinê bi rengekê şêwayî ê kombinyona nava gîyanê û sehê re wê, beremberê wê di nava jîyanê de wê bi gotinê û kirpendinên bi fahmkirinên gotinê û dahûrkinê wê ku wê bi wê were lê hizirkirin jî wê bibê. Ji wê aliyê duyem ve wê weke di rengekê ku em di karin di wê nûqteyê de di dewama Jespersen de wî werênê ser ziman hizirvanê di wê warê de ku wê xwediyê lêkolînên xwe yên li ser zimanê fahmkirinê û dahûrkirina wê di çerçoveya fahmkiirina zaro de bê Oscar Brenifier dikarê jê bahs bikê. Brenifier wê di şêwayekê de wê, pêşketina bi gotinî, watelêkirinê, têgînên zimanî ên semantikî û dîmenê wan ê dahûrkinê wê di rengekê de wê bixwezê ku ew li ser wê bisekinê (çav; Per Jespersen(1993), Børn og filosofi, r: 20-24, OP-forlag Aps.).

Brenifier bi awayekê klasikî a şêwayê sokratîkî ku wê di axiftinê de wê girtinên wê bi têgînek gotinî a navendî wê çawa wê li rengekê din ê gotinê û fahmkirina wê rohnîyê lê bigirê wê bi wê re wê alaquadar bibê. Di şêwayekê weke kevneşopîyî lê ne zêde giran wê di wê temenê de wê bi hizra xwe re wê were nasîn. Ger zarok tenê bi têgînê re têkildar be an jî dest bi axaftinê bike li ser tiştên din, têketin tê qut kirin û axaftin vedigere ser rêça wê ya bingehîn. Wê dema ku wê brenifier wê bibêjê 'gotin biha na. Ew vê gotinê li ser têgînek wateyî a weke ya ku mirov wê bi wê çî qastbikê ku wê werênê ser ziman re wê bixwezê ku wê di dimenekê de wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman. Ê ew wê, di dewama wê de wê bi wê qastbikê û wê bixwezê bibêjê ku wê, danûstandin wê bi giranî di axiftinê de bê ku ew bide dîyarkirin ku wê çî giring û ne giring

bê wê dervî wê di awayekê de wê bi wê re wê bihizirê. Ew biwê dixwezê bigihêjê awayekê xwezayî ê hizrî ku wê çawa wê hizra xwe wê di rengekê de wê zaro wê karibê wê bi gotin bikê û wê werênê ser ziman. Birenifier Wê di xabate xw eya li ser tênginek felsefeyî a bo zaroyan a bi xabate xwe ya bi navê «wateya jîyanê (The meaning of life)» de wê, di rengekê de wê di vê çerçoveyê de wê bikê ku ew dîmenekê fahmkirinê ê felsefeyî wê werênê ser ziman.

Bi gotinek din gihiştina wateya jîyanê wê weke têkiliyek epistemikî û ontolojikî jî wê bi xwe re wê di meji de wê bîafirênê. Di wê nûqtayê de ew têkili wê aliyên bi aqil û hizrê ên weke bi fêrsên fahmkirinê ên weke bi nerîn û hizir, hêst û ramanê û hwd wê bibin. Di wê çerçoveyê de wê di rewşa fahmkirina rewşên jîyanî de bê, wate lê dayina wan bê û hwd wê bigihijê rewşek fahmkirinê. Brenifier wê di wê çerçoveyê de wê bixwezê ku ew di dîmenekê de wê di jîyanê de wê bi kirin, gotin û rewşên din ên jîyanî û hwd re wê çawa wê li wateyê were lêgerîn wî di dîmenekê de wê bikê ku ew bi wê re wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê werênê ser ziman.

Di wê çerçoveyê de em dema ku em aktiviteyekê di çerçoveya fahmkirinekê de li zaro dikin û an bi zaro re wê dikin wê di wê çerçoveyê de wê ew fahmkirina bi wê re wê tenê wê bi wê re wê bi sînor wê nemênê. Zaro wê ji wê encamên pîrr zêde giraniha wê derhênê. Wê di hizirkirinên xwe de wê rewşek teybet û a pêşketî wê di dewama wê de wê bikê ku ew wê di şêwayekê de wê bikê û wê werênê ser ziman. Lê zaro wê mejiyê wê di wê demê de wê, ew wê bi fahmkirinê re wê dîmenê jî wê bide diyarkirin wê weke ku wê di xwe de wê pîrr zêde wê xwediyê fêrsên bi aqil ku ew weke pêwîstî bi wê dide diyarkirin ku ew bi salixkirin û fahmkirinên jîyanî re wan bînenê ser ziman. Hertimî pîrs pîrsînê wê di temenê xwe de wê fêrsek bi wê rengê a fahmkirînê wê bide me. Zaro wê di xwe de wê xwediyê rewşek pêşketinê a bi aqil ku wê weke li jor me bi hizra Jaspersen re wê hanî ser ziman a weke ya kûr bê. Di wê temenê de wê, pêvajoyên zaro ên bi kifşkirina derve wê ne tenê wê li ser temenê bi kifşkirinên derve bi tenê bin. Wê di xwe de jî ew kifşkirin wê hinek wateyên wan wê hebin.

Abdusamet Yigit

Destpêk; bi kortasî têkiliya fahmkirinê bi felsefekirin û zarokêre

Ku mirov bahsa felsefeyê û kirina wê bikê wê di serî de wê, di wê çerçoveyek berfireh a bi hizirkirinê re wê karibê wê bi kirpênê. Di wê çerçoveyê de wê li ser temenekê mazinbûn û balixbûna me re em li wê dihizirin û wê dihênina ser ziman. Felsefe wê hinekê jî wê weke têgînek bi hizirkirinê ku em bi pêvajoyên xwe yên pêşketinê re wê di rengekê de wê li wê dihizirin û wê karibin wê di şêwayekê de wê werênina ser ziman bê.

Di dewama wê de wê di rengekê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, mijare felsefeyê wê weke şêwa û nerînekê wê di rengekê de wê derkeve li pêş. Lê li vir wê weke nerînekê zêdetirî wê weke temenekê fahmkirinê wê çawa wê karibê wê bikarbê hanîn emê hinekê wê di wê temenê de wê li wê bihizirin. Em ku pêvajoyên destpêkê ên pêşketina me mirovan bi zarokî ku em bi felsefeyê re wê fahmbikin wê di wê temenê de wê di rengekê de wê karibê wê di awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê.

Zaro wê, di rengek de wê ya ku ew dibîne wê di rengekê de wê weke ku wê derkbikê. An jî wê mejiyê zaro wê di destpêkê de wê hertimî wê li ser temenekê ku ew dikê ku ew fahmbikê û an pirs pirsînê ku ew bibê.

BI teybetî demên ku wê nûka wê zaro wê bi dest axiftinê bikê wê, di rengekê de wê ev wê xwe di rengekê de wê bi zarok re wê bide dîyarkirin. Zaro wê, di dema ku ew wê di jî di navavenda ku ew di wê de dijî wê weke li 'baxçeyê zarokan' û hwd wê di wê temenê de wê ev wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê li wê bihizirê bê. Lê di hemû pêvajoyên pêşketinê û perwerdekirinê de wê karibê felsefe di rengekê de wê weke têgînek bi wê a fahmkirinê wê di temenê wê de wê di rengekê de wê dikarê wê werênê ser ziman.

Diwê nûqteyê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê zaro wê, di navenda ku ew di wê de dijî wê di rengekê de wê bi wê re wê, ji wê fêr bibê. Di baxçeyek zarokê de wê, leyistokên ku ew dijî, awayên leyistokan, şewayê leyistokan û hwd wê di wê temenê de wê, di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wêwerênê ser ziman bê.

Wê dema ku wê zaro li pêpelokê wê derkeve wê bi wê re wê di mejiyê wê de wê çend pêpelok ew derketina wê bi dîtina xwe wê di şewayekê de wê weke ku ew wê bi azmûn bikê. Çend pêpelok hena wê bihijmêrê. Wê bi wê re wê karibê wê di rengekê de wê azmûnê bikê ku wê, pêpeloka duyan piştî ya yekê dihê wê di wê de wê weke têngîna du pêpelokan wê hebê. An jî ya yên piştê bi çî û çend hijmarê bê wê bi wê rengê wê di wê de wê hebê. Di wê çerçoveyê de wê, di wê temenê de wê li ser wê bihizirê.

Di dewama wê de wê, weke din wê di mejiyê zaro de wê, leyistokên ku ew dileyizê wê di serî de wê, di awayekê de wê karibê bi zêdeyî gelek pirsan ew di meji de biafirênê. Ew jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di şewayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê.

Wê jî wê di wê di rengekê de wê dikarê wê li wê bihizirê ku wê, di nava rewşa zarokê a destpêkê de wê, her tiştê ku ew wê rastî wê were wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê ku ew di wê temneê de wê di rengekê de wê, weke pîrsekê bê. Wê dema ku ew gotinekê bihîst wê ew were çî wateyê wê bipîrsê. Wê bi gotinên ya min ew dîtîya û ya min ew ne dîtîya û ez nizanim wê werênê ser ziman.

Zaro di wê nûqteyê de wê, tiştê wê weke ku ew wê dibînê wê di rengekê de wê derkbikê. Mejiyê zaro wê tiştê ku ew wê derk dikê wê bikê û wê bixwezê ku ew wê di rengekê de wê fahmbikê û wê di awayekê de wê werênê ser ziman. Li vir wê weke têngî û perspektîfa giring a xabatek bi vê rengê weke li ser felsefekirinê û zaroyê wê ew kirin bê ku wê li şûna ku wê çawa wê were fahmkirin ew çawa fahmdikê wê pêwîst bê ku ew weke şewayekê hizirkirinê ê bi wê re ku ew derkeve li pêş bê. Heta roja me wê gelek hizirvan û zane wê di warê de ew binivîsênin û wê hizrên xwe wê werênina ser ziman. Lê wê bi nerînek ji derve wê li se rewşa weke ya xûyan û ew çawa were fahmkirin û hwd re wê mijarê wê hildina li dest. Lê ji wê aliyê ve wê, were dîtîna ku wê hem wê weke aliyekê kirin ew zaro çawa wê fahmdikê û di çerçoveya wê pêvajoya fahmkirinê de wê çawa wê karibê were wê bi rengê wê têngî wê weke ku ew dihê wê

fahmbikê. Zaro wê di aslê xwe de wê weke hinek filosofên objektiv ên xwediyê nerîne xwe ya li jîyanê bin. Minaq wê were dîtin û fahmkirin ku zaro wê nûqteya weke nerîna yê din ê dervî xwe ew wê dikarê wê fahmbikê. Her wusa wê, bi gotinên weke ew bi wê rengê dibînê, lê dinerê, fahmdikê, fahmkiriya û hwd wê, di wê çerçoveyê de wê were ser ziman. Yan jî wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring ku wê pirs ku ew diafirênê di serê xwe de wê weke aliyekê wê yê giring wê ji xwe wê weke bi armanca fahmkirineka tiştêkê wê di serî xwe bide dîyarkirin.

Zaroyekê piçûk jî wê bihizirê û wê werênê ser ziman ku 'wê ew pirs kir', 'wê ew ji min re got', 'gotina min bi wê rengê nek' û hwd re ku wê werênê ser ziman wê bi wan gotinan wê di rengek de wê weke ku wê bi têngî û fêrsekê wê weke ji hev cihêkirinekê jî li ser rengê fahmkirinê wê bi wan têngînan wê di meji de wê bikê hem bi ya xwe û hem jî bi ya yê din ên **dervî xwe**.

Wê di rengekê de wê dema ku wê zaro wê, bidest fêrbûnê wê bikê wê pêşî wê tiştên ku ew bi wan dileyizê wê pêşî wê dest bisalixkirina wan a di mejiyê xwe de wê bikê. Tiştên ku ew dixwe wê bikê ku ew wan salixbikê. Wê di wê temenê de wê bi wan re wê di rengekê de wê weke ku wê bihizirê. Ev wê di serî de wê weke aliyekê ku ew bi wê re dihizirê bê. Dîtina tiştê wê, weke tiştê ku ew pêşî wê di rengekê de wê weke di meji de wê bibînê û salixbikê bê. Di wê çerçoveyê de wê ew dîtina tiştê wê çawa wî dibînê wê bi awayê wê, pozisyona wê û hwd ê bi wê re wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê.

Zaro wê, tiştê ku ew dibînê wê di serî de wê bi têngînek weke ya ku ew wê fahmbikê wê li wê binerê. Wê di aslê xwe de wê tiştê ku ew wê dibînê wê weke objeyek ku ew tişt çî bê wê pêşî wê di wê temenê de wê di rengekê de wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Wê jî wê di rengekê de wê li wê bihizirê bê.

Di wê nûqteyê de wê her gotin wê bi ya li rex xwe û an ya beremberê xwe û yan jî ya vajî xwe wê di mejiyê zaro de wê berfireh bibê. Wê di wê temenê de wê zaro wê li wê bihizirê. Di wê çerçoveyê de wê bikê ku ew wê werênê ser ziman. Wê dema ku zaro wê leyistika polis û dizekê ku ew li pey wî dibazê wê dibînê wê di wê temenê de wê ew kesê ku ew ji polis ravî wê weke bi têngîna tiştêkê nebaş kiriya wê di mejiyê zaro de wê cih bigirê. Wekî din zaro wê li polis bi cil û bergên li lê wê di mejiyê xwe de wê salixbikê. Di wê çerçoveyê de wê ew weke polisiekê zêdetirî wê weke têngînek ku ew bi wê li wê dihizirê a dijî wê bikê ku ew wê fahmbikê. Di

wê nûqteyê de wê, hingê wê dema ku ew li polis hizirî û dicihê wî de ew dît wê demê wê yê ku ew cil li xwe ne kiriya wê weke kesekê ne polis bê. Ev wê dimejiyê zaro de wê di rengekê de wê cih bigirê.

Wekî din jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê zaro wê di wê çerçoveyê de wê li wê bihizirê. Wê dîtina xwe wê bi tiştên ku eew dibînê wê bi dîtin bikê û wê ew tişt ku ew di mejiyê zaro de bi azmûn bûn û êdî wê zaro wê bi wan re wê bigihijê hişekê weke wê ku ew wê dîtîya.

Pêşî wê tişte wê weke wê hilde li meji. Piştî wê êdî wê ji wê bigihijê fêrsê.

Mirov di rengekê de wê dema ku wê li mirovan bihizirê wê di awayê ew dibînê wê bi wê bibînê û wê fahmbikê. Zaro wê di rengekê de wê ne tenê wê ji rewş û awayê wê bibînê. Wê ji wê zêdetirî wê di rengekê de wê, bi wê dîtina xwe ya li ser kes û hwd re wê ew wê, bikê ku ew wê fahmbikê.

Minaq ew dema ku ew di deverek weke ya baxçeyê zarokan de ew pênc kes bi hev re na û xwarina firavinê wê bixwûn. Wê bi hev re wê, rûnihin ser masayê û wê xwarina xwe wê bixwûn. Wê di wê temenê de wê hev wê bi nerîna xw eya bi çav wê bibînin. Di wê temenê de wê bi wê nerîna çav re wê di rengek de wê weke ku wê li wê bihizirin.

Zaro wê di rengek de wê weke ku wê bibînê wê bi hev re wê dema ku ew dibîn wê bi wê re wê bigihijina hişekê hevbeş a ku ew wê bi hev re wê dikin. Ev wê di rewşa leyistikan de jî wê ew wê wusa bê. Di wê çerçoveyê de wê her rewşên weke yên salixkirinê wê di mejiyê zaro de wê di wê demê de wê cih bigirê.

Minaq ku ew çar zaro bi hev re wê, di rengekê de wê bi hev re wê di şêwayekê de wê rûnihin û wê pirsan wê di leyistikê de wê weke 'min ev kir', 'te jî ev kir', 'te got min tuyê kevirê sêyemin tê hilde', 'min kevirê çaremin hilde' 'min ji memoste ku ew çî ya wê, got min ew kevirê leyistikê ya û ew çawa bi wê dihê leyistin wê ji min re got û hwd wê di wê temenê de wê di mejiyê zaro de wê cih bigirin. Yan jî wê sê ji wan wê bi hev re wê rûnihin û wê her yekê wê pirsê wê bikê. Ew wê demê wê bina sê pirs. Lê ew ne tenê wê weke sê pirs bin. Di her zaro ya pêşî de wê weke sê pirs bin û wê zaro wê li wê bihizirê. Di serê zaroya duyem de jî wê weke sê pirsên ku wan bihîstî û ew dihê wê bibin. Wê demê wê her zaro wê weke ku wê li ser wan hersê pirsan re wê xwediyê pirsên xwe bê. Wê dema ku wê memoste wê ji wê bipirsê ku minaq weke 'zelal ji min pirsî ku tu çawa ji malê hatî baxçeyê zarokan i ro', Zaroya din wê pirsê ku wê bibêjê ku dema ku tu hatî hewa girtî bû, baran dihat wê li ser wê re wê pirsê bikê zaroya sêyem wê bibêjê ku ez li derve bûm heta ku

memoste hat. Wê dema ku wan ew got wê demê her zaroyan ew dengkirin ku wê her zaroyê wê pirsê kir. Wê demê wê her zaro wê li rex pirsaxwe ya di serê xwe de wê ya yê din jî wê di serê xwe de wê bi bihîstinê wê bikê û wê weke bibê xwediyê wan.

Di mijare felsefikirina zaro de têgihîştin û fahmkirin

Di nava jîyane zaro de wê di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê di wê temenê de wê di rengekê de wê mijare salixkirinê wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin. Minaq wê, di kirinekê tevgerê û hwd de wê bi watekirina wê were kirin. Di rewşên weke xuyekê de wê weke di nava zarokan de wê ew wê xwe bide dîyaerkin.

Reaksiyonên li hemberî hev wê di wê temenê de wê, bi gotinên weke «wê ew ji ji min re got», «min jî ev got» û hwd re wê, dana berhev wê, di rengekê de wê di şewayekê danûstandinê de wê xwe bide dîyarkirin.

Weki din wê zaro wê di hebûna hev de wê di dîmenekê xwe de wê bibînê û wê nasbikê. Di wê temenê de wê bi ji hev cihê kirna têkiliyên zayendî de weke kûr û keç û hwd wê di wê temenê de wê ew wê bikê. Wê bigihêjê fêrsên wê yê fahmkirinê.

Di nava kirinên xwe de wê zaro wê direngê de wê bi leyistikê wê di şewayekê de wê weke ku wê bigihîjê rêgezên ku ew wê çawa wê tevbigerihe. Di wê nûqteyê de wê salixkirinên ku ew di mejî de wê bikê wê bi wan re wê di awayekê de wê, tevbigerihe. Di salixkirina tevgeran a di mejî de wê di wê rengê de wê, bi wê re wê li ser tevger û kirina re wê di mejî de wê fêrî girtinê wê bibê. Wê di wê çerçoveyê de wê, bi wê re wê fêrî aqilmeşandinên xwe wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di awayekê de wê, di xwe de wê bi wê re wê, bi leyistinên bi hev re wê, hin bi hin wê pêvajoyek weke zaro bi xwe bixwe re ku ew bileyizê wê bi ber wê ve wê di rengekê de wê herê. Ew bi xwe bi xwe re bûyin wê hinek wateyên wê yê wek ebi xwe bûnê re wê di rengekê de ku wê karibê fahmbikê wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê bibê. Ew jî wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di awayekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê fahmbikê bê.

Di awayekê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê, leyistik wê pirali wê di mejiyê zaro de wê tefkir û zaninan wê bidest pêşxistinên wê bikê. Wê bi wê re wê hin bi hin wê her kirin û tevgerên wê weke gotinên ku ew wê di

rengê de wê salixbikê û wê bi wê re wê fahmbikê wê di şêwayekê de wê xwe bi wê re wê di awayekê de wê di dewama wê de wê bide dîyarkirin. Wê jî wê di rengê de dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê mijare salixkirinên ku em bi wê re wê fahmbikin wê bi wê re wê xwe di rengê de wê bide dîyarkirin.

Wê jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê wê fahmbikê wê mijare salixkirinên bi gotinî ên bi zaro re wê, hinbi hin wê pêşkeve. Di wê demê de wê zaro wê di fêrsekê de wê bi fahmkirinê wê tevgerê. Wê her tiştê wê di pêvajoya pirsînê de wê di rengê de wê derbas bikê. Wê gotinên ku ew weke yên salixkirinê wê bigirê û wê weke wateyên wan gotinan wê bigirê wê ji bîrnekê.

Di wê rewşê de wê, ev wê bi pêvajoya pêşketina hişê zaro re wê di ahengekê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê pêşkeve. Wê di rengê de wê bi hev re wê bi axiftin, bidin û bistênin û wê, ji hev re wê ragihênin. Wekî din wê di kirinê de ew wê zêdetirî wê di rengê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê pêşbixin. Wê bi demê re wê di kirinê de wê fêrî di dewama hev de bi hizirkirinê ku wê bikê wê ew wê bikê. Di dewama hev de bi hizirkirinê wê di rengê de wê çawa wê di şêwayekê de wê bihizirê wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di rengê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê zêdetirî wê bi wê re wê di wê temenê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Wê jî wê di wê temenê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê zaro wê di salixkirinên xwe de wê di rengê de wê di nava kirinê de wê bi wê re wê di awayekê de wê fêrbûnekê wê bikê. Lê di rengê de wê, aliyekê din jî wê bi wê re wê hebê ku mirov li wê bihizirê bê. Ew jî wê gotina ku ew wê wateya wê nizanê ku ew dikê bîrê de wê ew çavkaniya wê çi bê? Di wê nûqtayê de wê ev wê weke aliyekê wê yê ku ew wê di wê temenê de wê di dîmenê pêşî de wê weke ku wê ew ji derve wê weke ku wê bi bihistina ji derve wê ew wê bikê. Lê ji wê zêdetirî wê di rengê de wê weke bi aliyekê din wê di dewama wê de wê bi wê re wê xwediyê şêwayekê fahmkirinê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di awayekê de wê di nava wê axiftinê de wê ya ku wê zaro wê fêr bibê wê zû wê li ser wê re wê pêşxistinê wê di rengê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di awayekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê, di rengê de wê li wê bihizirê bê. Wê jî wê di rengê de wê dikarê wê di şêwayekê de wê li wê bihizirê û

wê fahmbikê wê di renekê de wê xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirin. Wê jî wê, di şewayekê de wê dikarê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê nûqteya wê ku ew nerîna xwe bidest biafirênê wê bikê. Di wê nûqteyê de wê çendî ku e zaro jî bê em nikarin bibêjin ku ew wê ne xwediyê nerinekê bê.

Di mijare têkilidanîn û an axiftinek bi felsefeyî wê di renekê de wê weke kirinekê û an rûdanekê wê di renekê de wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di wê çerçoveyê de wê kirinên ku wê zaro wê bi hev re û an bi tenê wê bikê wê bi wê re wê ew wê, temenê wê bi xwe re wê di renekê de wê bikê. Di awayekê de wê di nava hundurê baxçeyê zarokan de wê, bi hev re wê her aktiviteya ku ew wê bikin wê di wê temenê de wê di renekê de wê bi wê re wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Temaşakirina filemê bê û an vegotinek ku ew weke bi çirokî û hwd ku wê memoste wê ji wan wê werênê ser ziman wê di renekê de wê hişekê wê di wê çerçoveyê de wê di mejiyê zaro de wê biafirênê. Lê zaro wê çendî ku wê were gotin ku wê 'ew wê weke wê bigirê' jî lê dîmenên ku ew derdikevina li holê wê di wê temenê de bin ku wê, di renekê de wê weke di awayekê de wê çawa wê di şewayekê de wê weke lêpirsînan wê di wê temenê de wê bikê. Minaq wê qarakterên di vegotinê û an di filmê de wê rastarast wê bi wan re wê di meji de wê têkiliyê wê dênê û wê weke hevalên xwe yên xiyalî wê karibê wan di jîyane xwe de bicih bikê. Di wê temenê de wê bi wan re wê bide û bistênê. Wê danûstandinên ku ew bikê wê bi wê re wê di meji de wê weke fêrbûnek bi azmûnî bê û wê zaro wê di wê temenê de wê pirr zêde wê ji wê sûdbigirê.

Di wê temenê de ew pêjnên hizirkirinê weke qarakteran wê bi zaro re wê bingihê hizirkirinekê zêde berfireh wê di wê çerçoveyê de wê biafirênê. Wekî din wê jî wê di renekê de wê dikarê wê di dêmenekê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê di wê temenê de wê di şewayekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di wê temenê de wê di renekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê li wê bihizirê bê. Wê pirsên ku wê weke di meji de wê ji qarakter wê xwe bixwe li xwe bikê û an wê qarakter di dema film de wê bikê wê zaro wê li bersivên wan wê di mejî de wê li wan bihizirê û wê bigihijê bersivên xwe. Di wê temenê de wê di nava xwe û qarakter de wê kombinyonek fahmkirinê a weke bi danûstandinê wê di wê rengê de wê weke ku wê di renekê û awayekê de wê, bi wê rewşê re wê di serê xwe de wê çê bikê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê ku wê zaro wê di wê temenê de wê bi wê re wê, di şewayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di mijare hizirkirina zaro de wê ev wê weke hinek referansên hizirkirinê wê di rengekê de wê bi şêwayên aqilmeşandinê wê di rengekê de wê bikê. Di wê rewşê de wê dinava rewşan de wê bingihê têkilidanên çêkirina wan jî wê di rengekê de wê çêbikê. Di wê temenê de wê ew karakterê zaroyan ku ew dibînê wê bendewariyên bi hizirkirinê û têkilidaninê a di nava rewşan de wê zêdetirî wê weke ku wê bi wê re wê ew wê di xwe de wê hîsbikê. Wê salixkirinên ku ew di dîmenê ku ew dibînê de wê zêdetirî wê bi wê re wê di rengekê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê di awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di awayekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Felsefêkirin û ya ku zaro ji wê kirina wê bigirê

Berî hertiştê pêşî wê zaro wê li ser felsefeyê wê bihizirê ku ew çî ya. Di wê temenê de wê di rengekê de ev wê ne bi gotinê wê bi minaqên ku ew werina fêrkirin re wê karibê di rengekê de were fahmkirin. Minaq wê, di wê temenê de wê, di gotinê de wê, salixkirinên weke bi ji hev cihê kirin. Di awayekê de wê pêşî wê zaro wê bi kirinên weke leyistikê wê çî baş û nebaş wê karibê wê ji hev cihê bikê.

Felsefe bo herkesekê wê di rengekê de wê li ser temenekê û têgînek weke ya bi salixkirinê wê di rengekê de wê di wê temenê de wê hizirkirinekê wê di wê temenê wê de wê biafirênê. Di nava jîyanê de wê her obje û tişt wê weke cerbekê û an eksperimentekê ku ew di wê temenê de wê bi wê re wê karibê ji wê û pêvajoyên wê fahmkirinê wê bigirê. Di wê çerçoveyê de wê ev pêvajoya fahmkirinê a zaro de wê zaro wê karibê wê di pêvajoya fêrbûnê de wê tiştta ku ew wê fahmbikê wê di rengekê de wê wateya wê fahmbikê û an bi wê wateyê û girêdanên wê bigihijê wate û têgînên din ku ew wê werênê ser ziman.

Weki din wê weke aliyekê wê yê din jî wê di wê çerçoveyê de wê karibê weke aliyekê wê yê giring ku ew di pêvajoya fêrbûnê de bibê alikarî ku ew li ser tiştta ku ew fêr dibê wê weke wê negirê û ew karibê li ser wê pirsan bikê û ew bigihênê bersivên wan. Ev wê di rengekê de wê di mejiyê zaro de wê weke pêvajoyek fêrbûnê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê.

Weke aliyekê din jî wê têkiliya fahmkiirînê wê bi wateya gotinê re ku wê di wê temenê de wê di rengekê de wê dênê wê bo zaro û fahmkirina wê weke aliyekê wê yê ku ew di dewama wê de wê bi wê re wê li wê

bihizirê bê. Weki din jî wê weke aliyekê wê yê din ku ew şewayên din ên cihê ew bibînê ku ew bi wê re wê li wê bihizirê.

Di wê çerçoveyê de wê felsefe wê serwerîya wê di fahmkirinê de wê ji ya ku ew dihê fahmkirin û an hatî fahmkirin wê di wê rengê de wê, weke aliyekê wê yê ku ew bibê alikar wê xwe bide dîyarkirin. Li ser wê temenê wê, di awayekê de wê li ser wê re wê pirsirsînê wê di şewayekê de wê bibkê. Minaq hijmarek çî ya, mirovek çî ya û an kî ya, çawa ya, ziman çî ya, dûnya çî ya, feze çî ya, roj çî ya, heyv çî ya, sal çî ya, xwandin çî ya, mirov çî ji xwendinê fêr dibê, fêrbûn çî ya û hwd wê di wê temenê de wê di renekê de wê pirs wê di renekê de wê di mejiyê zaroyê de wê bi wê re wê di şewayekê yekê de wê bi wê re wê bibin.

Her pirsê ku zaro di mejiyê xwe çêkir û ew kir wê di wê çerçoveyê de wê hewldana lêgerîna bersivê jî wê biafirênê. Xwestek fêrbûnê wê pêşbixê. Di wê xwesteka fêrbûnê de wê pêşdetir wê bibê. Di awayekê din de wê dema ku wê zaro wê fêrî li dûv hev pirsê bikê wê demê wê ya ku ew weke bersiv ji pirsê pêşî re li wê gihişt wê, karibê ser wê re jî pirs pirsînê pêşbixê. Ew wê, di wê çerçoveyê de wê di mejiyê zaro de wê, zanînê wê weke çerçoveyek fahmkirinê û pêvajoyek fêrbûnê ku ew di dewama hev de wê bi wê re wê di renekê de wê weke ku wê bibê.

Yekali wê pêşîya pêşketinê wê di wê temenê de wê di renekê de wê weke ku wê bigirê.

Di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, çawa wê di renekê de wê di mejiyê zaro de wê, temenekê hizirkirinê û lêpirsînê wê di wê çerçoveyê de wê pêşbixê. Wê jî wê di temenekê rast û bi şewayî de wê bikê. Di awayekê de wê hizrên ku ew gihiştinê de wê çawa wê li hev wê bide hev û wê bi hev re wê girêdana wan wê bideçêkirin û wê di wê temenê de wê bikê ku ew bi wê bigihijê fahmkirinekê. Di wê rewşê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê di wê nûqteyê de wê bi hev re hizirkirin wê, di wê nûqteyê de wê pêvajoyên lêpirsînê û aqılmeşandinê wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di renekê de wê hilde li dest bê. Pêvajoyên hizirkirina zaro wê di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê xwediyê renekê fahmkirinê bê.

Felsefe wê ji ya ku em weke zanînê dizanin wê çawa wê bi wê re wê were fahmkirin wê karibê wê hinekê pêşî li wê bihizirê. Di wê nûqteyê de wê felsefe wê bi armancên wê û wê li çî wê çawa wê bigihijênê wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê didewama wê de wê li wê bihizirê û wê di reng û awayekê de wê fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman bê. Bi wê re wê weke aliyekê wê yê din wê ne tenê wê zanînê

wê bi wê re wê bi temenekê fêrbûna wê re wê li wê bigihijê. Wê di nava xwezayê ku ew dijî û jîyane ku ew di wê de dijî hem fahmkirinê û hem li wê berpîrsîyarîbûyînê û hêstên wê di rengekê de wê temenê wê biafirênê ku ew wê pêşbixê. Ji wê aliyê ve wê ew wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di rengekê û awayekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Fêrbûna rast û dûrûst li hev hizirkirinê û bi hev re hizirkirinê û bi wê re wê çawa wê bigihijê encamê. Ev wê weke aliyên ku wê bi wê re wê karibin werina li lê hizirkirin. Minaq di nava pêvajoya xwandina xwe de wê çî wê fêrbû û wê çawa wê têkiliya wê bi dervî xwe û jîyane xwe û ya dervî xwe re wê dênê wê weke aliyekê wê yê ku ew wê karibê bi wê re wê weke encamekê bi wê li wê bigihijê bê. Ji aliyekê din ve jî wê karibê wê di şewayekê de wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê mijare fêrbûnê wê di nava jîyane mirov de wê bi wê mantiqê wê êdî wê çî wê fêr dibê wê karibê wê birijênê li rewşek kirinî û an pîretikî. Ev wê weke pêvajoyek fêrbûnê di pîretikî de wê di dewama ya ku ew ji pirtûkê fêrbûya wê bi xwe re wê di şewayekê de wê werênê.

Di wê nûqtayê de wê têkiliya têgihekê û rewşek jîyanî bi hev re danîn û an ji rewşek jîyanî bi wê gihiştina hizrekê û fêrsek fahmkîrnê û wê bi gotinkirinê wê weke aliyekê ku mirov wê karibê di encama pêşketine pêvajoyek bi wê rengê a bi fahmkirina bi temenekê felsefeyî a di pêvajoye perwerdekirinekê de wê werênê ser ziman bê.

Di wê nûqtayê de wê ji hizrekê wê minaq ku em bêjina deh xwendavanan wê tiştekekê wê li gorî hizrekê wê her yekê wê ji aliyê xwe ve wê çê bikê wê karibin hemû weke hev tiştekekê wê çêbikin? An wê her yekê wê bi wê heman hizrê wê tiştekekê cihê wê pêşbixê. Di wê temenê de wê, bi heman hizrê wê gihiştina kirin û an rewşek tiştekekê ku ew çêbikê a cihê wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di şewayekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê.

Di wê nûqtayê de wê ev wê weke 'wê hizirkirina me' û wê fêrbûna me wê weke bi tiştekekê din ê cihê ji wê yê ku ew bi wê dihê hizirkirin re wê tefkir bikê û wê pêşbixê. Ev wê weke aliyekê wê yê ku ew wê bi wê re wê di awa û rengekê de wê karibê wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku mirov wê li wê bihizirê bê.

Weke aliyekê din wê di dewama wê de wê fêrbûna bi temen fahmkirin, bi birhankirin û ji têgînek re argûmanek dîtî û an hanînê jî wê di dewama wê de wê weke ku wê bibê. Ji xwe wê dema ku em di dewama têgîna felsefeyê de wê li wê bihizirin wê di pêvajoyek fêrbûnê de wê ev

wê weke aliyekê wê yê giring ê bi fahmkirinê jî wê weke ku wê biafirênê.

Di awayekê de wê pirsê pirsin û di çerçoveya wê pirsê de gihiştina bersivê wê weke aliyekê wê yê giring bê. Lê ew bersiv wê têkiliya wê bi fahmkirinek pîretîkî re wê danîna wê jî wê weke aliyekê wê yê giringtir wê biafirênê.

Di wê temenê de wê di mijare bersiv û pirsê de wê di wê çeroveyê de wê bi temen hizirkirin û gihiştina encamên hizirkirinê wê weke aliyên wê yên ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di şewayekê de wê di rengê de wê bi wê re wê li wê bihiirê û wê werênê ser ziman bê.

Di awayekê de wê salixkirin, şîrovekirin, û di rengê de weke pêvajoyên dahûrkirinê li ser temenekê herênê û di nava têkiliya sedem û encamê de wê pêşxistina wê weke aliyekê wê yê din ve wê bikê wê weke rengê bi felsefeyî pêşketinê di nava jîyanê de wê bixwe re wê bide dîyarkirin. Felsefe wê, di wê çerçoveyê de wê mejiyekê ku ew wê di wê nûqteyê de wê fêrbûn û xwandinên me bi têkiliyek jîyanî re wê çawa wê werina fahmkirin wê bi wê re wê di awayekê de wê, bigihênê li hizirkirinekê. Di wê çerçoveyê de dahûrkirinek weke ya bi sedem û encamê wê li wê gihiştina wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê fahmbikê. Di nava têkiliya rewşên jîyanî de wê weke şînahî bi avê şîn dibin li ser rûyê ardê wê çawa wê têkiliyek bi wê rengê wê bi hev re wê dênê wê, bingihê wê yê hizirkirinê wê weke biafirênê. Di awayekê de wê ber çî şev û roj heya û di dewama hev de dibê şev û roj? Ev wê weke aliyên ku ew wê di wê temenê de wê di nava fahmkirinên me yên jîyanî de wê bi wê re wê têkiliyek fahmkirinê wê bi wê re wê dênê. An jî wê weke kişîna ardê û ankû roletivitet wê çî bê? Wê bihizirê û ew di çî rewşê de ew hena. An jî di nava jîyanê de em çawa fêrbûnê dikin û an çawa dikin wê weke pirsên ku wê di wê temenê de wê karibin di mejiyê mirov de rûbidin û çê bibin.

Ne bi nerîna li ser zaro, bi nerîna zaro bixwe

Di gotinên weke di têngîna piçûkatiya zaro de wê weke hewldana têngîhiştina weke bi gotina 'nezaninekê' û an rewşên weke bi gotina 'aqilê wê hê tê nagihê' û yan jî ne di wê astê de ya ku ew tê bigihê wê weke fêrs û têngînên ti carî nikaribin rastiya zaro werênina ser ziman bin. Wê tenê wê bi têngînek serdestî a xwe mazin dîtina balixekê û wê zaroyê weke ji xwe piçûktir bi dîtîna ku ew wê bixwezê bi wê rengê bi xwe û aqilê

xwe û weke xwe bi xwe ve wê çawa wê girêbide wê weke gotinên wê bin. Ji aliyê têgînên bi fêrsên fahmkirinê ve wê ev gotin wê têgihîştinê û an fahmkirinekê wê bi xwe re wê ne dina dîyarkirin. ti farqe bi fêrse fahmkirinê a bi gotinên bi wê rengê wê ji ya rewşên weke dengê xwe li zaro bilindkirinê bo sehêtkirin û xwe lê dana hisandinê û hwd ku wê bikê wê ne cihêtir bin. An jî rewşek bi hêrs ku wê li hemberî zaro wê bide dîyarkirin. Ber vê yekê ji wan gotina dûr êdî wê pêwîst bê ku mirov wê fahmbikê. Vajî wê, di lêkolînên ku ew li ser zaro dihên kirin de wê bide dîna dîyarkirin ku wê di dema xwe ya piçûkatiyê de wê di awayekê weke zêde aktivitiya zaro wê bi mejiyê wê re wê were kifşkirin. Têgîn û gotinên weke ‘hiperaktivitiyê’ wê di wê temenê de wê werina ser ziman. Di awayekê de wê dema ku mirov wê nerîna felsefeyê wê hilde li dest wê di nava wê de wê weke têgînek bi aqilê darazî û dahûrî û hwd re wê di rengekê de wê karibê wê li ser wê bisekinê bê. Nerîna darazî wê jî di nava wê de bi du aliyan wê dikarê wê fahmbikê. Nerîna darazî a bi hiş ku mirov wê di derbarê kesekê din de wê dikê bê. Ya din jî nerîna bê şîyarîya bi hiş a teybet ku wê bibê bê. Zaro di awayekê de wê di mejiyê xwe de wê weku wê xwediyê nerînek teybet a hem darazî û hem dahûrî bê. Di têgîna xwe ya darazî de wê di rengekê de wê weke çendî ku ew weke di dîmenekê darazî a bi hiş û weke li mirov bi niyet were jî lê wê di aslê xwe de wê, di şêwayekê de wê weke nerînek bi objektiv wê di şêwayekê de wê ji zaroyê wê xwe bide dîyarkirin. Ew daraz wê di rengekê de wê weke ji şêwayekê bi hiş a bi armanc û niyet wê weke ku wê dûr bê.

Di wê çerçoveyê de wê zaro wê nerîna xwe wê, di rengekê de objektivî de wê bi wê re temenê wê weke ku ew dibînê û daraz dikê wê di wê temenê de wê bibînê. Lê di fahmkirina xwe de wê bi pêvajoyên gûharînê jî wê di dewama hev de wê bi awayekê wê weke aliyekê wê yê teybet wê weke ku wê bijê.

Di dewama wê de wê jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, ji nerênê mirov wê bihizirê mirov wê bigihijê modelek çawa a civakî? Di wê nûqtayê de wê ev wê weke aliyekê bi pirs ku wê di vê nûqtayê de wê weke ku wê xwe di mejiyê mirov de wê di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Wê jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, zaro wê li ser têgînek objektiv ku wê hem bi aliyê dahûrî û darazî wê bi hev û cihê û cihê wê weke ku wê fahmbikê. Di wê temenê de wê di wê nerînê de wê, di dîmenekê de wê weke sînorbaryên weke yên bi têgînên rewîstî û hwd re wê bibin wê de wê di rengekê de wê nebê. Dema ku wê ji wê re

wê were gotin ku ew tişteke newênê ser ziman jî wê di wê nûqteyê de wê dawî li hizirkirinê wê newênê. Wê pirsar ber çî û çîma mirov wê newênê ser ziman.

Di dewama wê de wê jî wê weke aliyekê wê yê din de wê, modela civakî a bi nerina civakê wê di wê nûqteyê de wê weke modelek teybet wê di wê temenê û rengê de wê xwe di şêwayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê werênê ser ziman ku wê nerîna felsefeyî wê di wê rengê de wê, direngê de wê, di şêwayekê de wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin.

Zaro wê di mejiyê xwe de wê xwediyê wateyên xwe yên ku ew bi gotin dikê û wan dide dîyarkirin. Minaq wê karibê wê dema ku wê, dê û bavê zaroyekê ku ew ji serşoyê derket wê bibêjyê ku ez alî te bikim ku tu cilên xwe li xwe bikê. Wê bi gotina 'ez ne zaro me' re wê bersivê wê karibê bide.

Ev gotin wê ji aliyekê ve wê ne gotinek weke ji rêzê bê. Di aslê xwe de wê ev gotin û gotinên weke wê nîşanaka têgîn û têgihîstinek weke bi têgînek keseyeti ku mirov wê karibê wê di rengê de wê fahmbikê bê.

Zaro wê, di rengê de wê rengê weke ku ew mazin ew çawa dibin û bi serê xwe dikin û weke bi serê xwe na. Ew jî wê di wê nûqteyê de wê dixwezê ku ew wusa bê. Heta ku wê di hinek dîmenên fahmkirinê de wê weke ku ew wê weke mazinê bê. Mazin ji aliyê xwe ve wê wusa carna dixwênê û wê nêzikatiyê wê bi rengê aqilê xwe yê hizirkirinê ê weke bi awayê 'tu edî mazin bûyî' re wê pêşwazî bikê û ew wê werênê ser ziman.

Lê ew gotina zaro 'ez ne zaro me' wê ji wê hinek fêrsên fahmkirinê ên ku mirov dikarê bixwênê wê di destpêkê de wê di wê rengê de bê ku ew wê, bixwe bê. Lê wê, şibandina zaro a weke di dîmenê de weke ya bi mazinekê jî wê nikaribê wê di awayekê de wê di wê rengê de wê weke şibandinekê bi rastî wê fahmbikê. Ber ku ew zaro di hevrasta xwe de wê dibînê û wê dihizirê. Di wê nûqteyê de ew bi wê re di şêwayekê de wê fahmbikê. Ew wê, di wê rengê de wê cihê bê. Ew mazinbûn wê di temenê hinek fêrsên fahmkirinê ên ji dîmenekê weke ji binhiş ku wê bide dîyarkirin wê di awayekê de wê bi wê re wê xwe bide dîyarkirin. Nexwe ew ne weke têgînek û şibendinek ku em wê yekser wê weke bi dîtina mazinekê xwe û ew wê weke wê dişibihênê wê karibê wê fahmbikê bê.

Wê dema ku ew têgîn xwe ya wînî û an ezîtîya xwe wê dide dîyarkirin wê di wê nûqteyê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Zaro di wê nûqteyê de wê, di rewşek teybet bê. Ber vê yekê wê, di temenê xwe yê herî piçûktir de jî ku ew hizrên wê ji wê nerîna wê werina girtin wê di awayekê de wê weke bi xwemaliya wê re wê di rengekê de wê were dîtin ku ew wê dide dîyarkirn.

Di rengekê de wê şibandinên zaro ên weke li mazinekê jî wê di çerçoveya heyina wê ya fîzîkî û fêrbûnên wê yên ku ew bi wê xwediyê wê ya û ew ku ew hinekê weke dervî hiş bin û hinekê bidest ketina çerçoveya hişkirinê de bin wê bi wê re wê di rengekê de wê bibin.

Di wê rewşê de wê ev wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê di şêwayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Zaro wê di wê nûqteyê de wê, di mejiyê xwe de wê, weke ku me li jor wê hinekê wê kirpend wê dervî niyetê wê bi wê hişmendîya xwe ya objektiv re wê di şêwayekê de wê di wê rengê de wê bihizirê û wê xwe bide dîyarkirin. Di wê nûqteyê de wê dema ku wê zaro wê li têgînên weke bi niyet, arnanc û hwd dinerê jî wê wan di dîmenekê objektiv de wê kifşbikê. Kengî ew digihijê wê niyetê û arnanc di wê de û an dîmenekê wê de bi fahmkirina xwe? Kengî ku ew di wê temenê de wê bi wê rengê subjektivîtiya wê re ew kifşkir û ew derxist li hizrê. Lê carna wê dema ku ew wê derxê li hiş jî wê weke wê nerina ku ew wê dikarê bide dîyarî bi niyet û arnanc wê ne hizirê û ew wê pêşî wê pirsekê wê li ser wê re wê bikê. Di wê nûqteyê de wê fêrsê bi pirsekê wê pêşwazî kirin jî wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring ê ku mirov wê karibê wê bi hewldan û helwesta wê ya bihişmendîyek objektiv ku ew dikê ew wê fahmbikê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê fahmbikê bê. Mejiyê zaro wê di wê pêvajoya hizirkirinê de wê bi awayekê xarib wê ew wê têgîna bi darazî a bi niyet ku ew weke bi ali hatiya ser ziman wê di rewşek bêali de wê 'weke wê' bikê ku ew wê fahmbikê bê. Weke xwe nekirin lê weke wê fahmkirin wê di wê nûqteyê de wê nîşanaka wê objektivîtiya zaro a bi nerîn û fahmkirina wê re bê.

Gelek têgînên ku em dihizirin ku ew carekê dibêjê û weke ku ew piştre ew ji bîr dikê lê wê di aslê xwe de wê jibîr nekê. Lê wê rewşa jibîrnekirinê jî dikê rewşek weke ya binhiş de. Em wê weke jibîrkirinê wê dixwênin. Ji wê aliyê ve wê, zaro wê bi gotinên xwe wê di mejiyê xwe de wê kod dikê. Tenê farqe wê ew a ku ew bi niyetekê û arnancekê û bi şiyariyên wan ên bi hiş ew wê bi hiş dernexê li pêş bê.

Ev rewşa bi rengê fahmkirina zaro re wê ji gelek aliyên ve ku mirov wê dikê ku em di wê de kûr bibin wê weke ku wê di dîmenekê zêhnî de wê

weke ku wê bixwezê ku em kûrbûnekê bijîn. Di dewama wê de jî wê ew aliyên wê yên weke yên bi hiş lê dervî hiş wê, di şewayekê de wê şîyariya ku ew li wan dikê wê bikê wê bi wê re wê di rengê de wê bikê.

Zindibûna mejiyê zaro wê hinek mineral û rewşên weke bi neronî û hwd ên teybet ku ew piştî di dema mazinbûnê de wê yan lawaz bibin û yan jî wê ji holê winda bibin wê di temenê wê rewşa wê ya teybet de wê cih bigirin. Zaro di mejiyê xwe de wê ne bi fêrsek razber lê bi ya şenber wê bihizirê. Ku gotin di cih de bê em dikarin wê kirina rengê felsefeyê ê witgenstein di rengê de wê di wê rengê de li vir wê bibîr bikin.

Di awayekê de wê mejiyê zaro wê, di xwe de wê xwediyê hinek rewşê û darêjkên bi fahmkiirînê bin û ew weke rewşek ne azmûnkirî wê li pêşîya dîtina wê weke astengê bê. Em dibêjin rewşek weke ya ne azmûn kirî, ber ku wê fêrsê dide me weke ku ew weke rewşek dervî wê heya û ew bi azmûnkirinê xwe dide şîyarkirin û li ser rû li hiş.

Wê dema ku wê mamoste wê bikê ku ew nerîna zaro wê derxê li holê wê bi hinek azmûn û an rewşên teybet ku ew diaxifê û wê dikê ku wê bidê hanîn li holê. Lê zaro wê, di wê rengê de wê, di nerîna xwe de wê xwediyê teybetiya xwe bê. Carna bi awayekê bi deng û vekirî û carna jî weke sergirtî û ne awayekê bêdeng a di xwe de wê, sererastkirina nerîna memoste di dema ku ew dihênê ser ziman û ew dikê ku ew bi wê xwe werênê ser ziman wê di wê nûqteyê de wê weke rewşek teybet a ku mirov wê karibê wê fahmbikê bê.

Di wê nûqteyê de wê, bi wê fêrsa sererastkirinê ku wê zaro wê çendî wê gotinên memoste jî wê bikarbênê û bi wan xwe werênê ser ziman jî lê wê di rengê de wê weke ku ew dikê ku ew bi xwemaliya xw ew wê hizra xwe bi xwe û nerîna xwe werênê ser ziman.

Hêz û qabilieta farqkirinê a nava temenên cihê û argûman, birhan û hwd li hemberê temenên cihê bîrê ser ziman di felsefeyê de wê, weke rewşek fahmkirinê a giştî ku ew xwe dide dîyarkirin bê. Ev di temen fêrsên me yên bi fahmkirinê ku em şîrove dikin an bi başî û an nebaşî, an jî bi têrî û ne têrî.

Zaro ne di fêrsa fahmkirinê a bi rastî a dûbarekirina mazinekê xwe de ya. Ew di temenê xwe de bi yên di temenê xwe re wê bi pêvajoyek fahmkirinê û fêrbûnê a teybet wê bijê. Heta ku wê zaro wê karibê li ser wê temenê gelek rewşên ku ew mazin weke nikarin wê fahmbikin wê bi wê re wê karibin bigihijina rewşek fahmkirinê.

Ev wê, di rengê de wê, nîşanaka wê bê ku wê bi aqil û nerîn û fahmkirina xwe re wê zaro ne di rewşek weke li dûv yê mazinên xwe

xwediyê rewşek fahmkiirnê bê ku ew bi wan re dimeşê bê. Ew xwediyê nerînek ku ew bi wê re dikê ku ew fahmbikê û wê fahmdikê û wê bi wê re wê dihênê ser ziman bê.

Di mijare zaro de wê gelek qalibên fahmkirinê ên kevn wê bidina dîyarkirin ku wê zaro wê weke ji mazinên xwe weke ew çawa dibêjin ew digirin weke kopîkirinekê. Lê di wê rewşê de wê rewş wê di rengekê de wê vajî wê rengê fahmkiirnê û kevneşopîyên wê yên hizirkiirnê ên bi zaro re wê xwe bide dîyarkirin. Wê weke di rewşek teybet de ku zaro wê bi wê weke pêwîst bê ku ew were fahmkiirn wê di rengekê de wê weke ku wê xwe bi wê re wê di şêwayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Zaro di dîmenekê protipî de wê weke xwe wê di rengekê û şêwayekê de wê weke ku wê xwe di şêwayekê de wê bi wê re wê di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Ji wê aliyê ve wê, pêwîstîya fahmkiirna zaro ne ji aliyê nerîna yê mazinên wê ve lê ji aliyê wê û pêvajoya wê ya ku ew bi wê mazin dibê û fahmdikê ve wê weke ku wê hebê. Ji aliyê xwe ve wê di rengekê de wê xwediyê rewşa xwe ya fahmkirinê bê ku ew weke ku wê çawa wê mazin wê bi wê xwedinekê di derbarê zaro de bê zaro jî wê bi wê xwediyê nerîna xwe ya di derbarê mazinê xwe de bê. Fahmkirina zaro bi wê rengê fahmkirinek teybet a civakî wê di wê rengê de wê bi xwe û xwemaliya xwe wê weke ku wê di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Zaro geleki dixwezê azmûn bikê. Minaq pîrr zêde dixwezê azmûn bikê weke bi leyistikan. Ber ku ew wê xwe û bi hizra xwe wê xwe di wê de wê dibînê bê. Ev wê weke aliyekê zaro ê teybet wê xwe bide dîyarkirin. Em ji wê fêrsa xwe di wê de dîtîne wê dikarin wê fahmbikin ku wê ne tenê wê bi rewşek fêrbûnê a bi wê leyistikê ji destpêkê ve wê bikê. Ew leyistik wê weke hinek rewşên fahmkiirnê ên hipotezî wê karibê bi hizirkirina zaro a bi wê re ew werênê ba hev.

Felsefikirina zaro

Di wê dîmenê de wê weke ku em di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê kifş dikin wê weke felsefikirina zaro em di rengekê de wê bi wê re wê fahmdikin. Zaro di wê nûqteyê de wê, bi dîtina xwe ya hanî ser ziman, pîrsa afirand û pîrsî, bersivên ku ew ji pîrsên kesên din re dan û hwd wê weke hinek aliyên ku wê karibê wê di wê temenê de wê di rengekê de bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê û wê wernê ser ziman bê.

Wekî din wê jî wê di rengekê de wê werênê ser ziman ku wê, dema ku wê sê zaro wê bi hev re wê, rûnihin û wê biaxifin. Ji hersêyan her yekê ku wê pîrsekê wê bikin û wê bersivê bidina pîrsên hev wê demê wê bi wê re wê ew nerînên xwe yên ku ew di wê temenê de weke diafirênin di çerçoveya wê bersivê de wê di rengekê de ku ew didina diyarkirin wê bi wê re wê were dîtin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê werênê ser ziman ku wê her bersiv wê ne tenê wê weke bersivek ji pîrsekê re wê bibê. Wê wekî din wê weke bi sazûmanek hizrî wê weke afirandinek mejyê zaro a bi ramanekê û hwd re jî wê karibê di rengekê de wê fahmbikê.

Wekî din wê jî wê di rengekê de wê dikarê wê di dewama wê de wê li wê bihizirê ku wê mijare hizirkirinên me wê di wê temenê de wê, di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê bê.

Zaro wê di xwe de wê hertimî wê di xwe de wê weke ku wê bi hizirkirina xwe wê li deverek ku ew di wê de ew xwe weke dibînê wê bibê. Di wê çerçoveyê de em diakrin wê bi wê gotinê wê bi temen bikin. Herkes wê deverek ku ew li lê bê wê hebê û an di wê de xwe digirê û xwe di wê de dijî wê hebê. Di awayekê de wê, gotinên weke 'ez wê bi wê rengê dihênima ser ziman', 'ez bi wê rengê hizirim û min hizra xwe got', 'ez hizra hevale min a zelal bû', 'ev hizra min nebû', 'min ev ne gotîya' û hwd wê hem weke têtîna hizrî bin û hem jî wê weke têtîna ku wê di xwe de wê li rewşa sînorên me yên bi hizirkirinê û hwd re jî wê hinek kirpendin ku wê di wan de wê hebin wê weke gotinna xwe wê xwe bidina diyarkirin bin.

Di wê çerçoveyê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê zaro wê di destpêkê de wê dema ku ew wê, dihênê ser ziman ku ew dibê ku ew ne di farqe wê de bê ku ew wê di wê temenê de wê weke bi ezîtiyekê wê hizra xwe ew cihê dihênê ser ziman. Ew di wê temenê de wê li wê bihizirê.

Di gotinên li jor de wê aliyekê din ên weke bi kirdeyî ê di wan de vêşarî lê ku ew dihê ser ziman wê hebê. Ew jî wê li ser hevok û an gotinan re wê têtînek weke ya aidiyetê ku wê di wê çerçoveyê de wê çawa wê were hanîn li ser ziman bê. Ew jî wê bi wê re wê wê dema ku wê bi gotinên weke 'ne ya min a', 'ya zelalê ya', 'min ew ne gotîya' û hwd wê werênê ser ziman wê di wê temenê û çerçoveyê de wê weke ku wê kirpendinekê wê weke ku ew wê bi wê re wê di şewayekê de wê weke ku wê bi wê rengê wê bikê.

Di awayekê din de jî wê, di hizra xwe ya ku ew dihênê ser ziman de wê, di bersivên xwe de wê li levkiirnek rasyonali û her wusa bi têtînek weke bi argûmankirinê wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Ew carna di têtînek weke ya pirs pirsînê de wê dikê. Wê dema ku wê minaq memosteyek wê bibêjê 'ez dûhû dereng çûm malê' wê demê wê karibê pirsek bi rengekê çima tu dereng çûyi malê û di dewama wê de karibê hin gotinên din bibêjê. Lê di wê nûqtayê de wê di kirdeya gotina pirsê duyem de wê lêpîrsînek bi argûmanî jî wê di wê de wê weke ku wê hebê. Di wê de wê zaro wê wê weke ku wê karibê bi tefkirinan di mejiyê xwe de ew wê bikê. Weke ew li dibistanê maya û heta dereng li ser fêrên rojê xabitiya. An jî ew li derve bi hin kesna din re gihiştîya hev û bi wan re dem bûhûrandîya.

Di wê nûqtayê de wê pêşîya gotinê wê vekirî bê û wê di wê çerçoveyê de wê gelek hizirkirin wê di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê were dîtînin ku wê werina kirin. Lê zaro wê di wê nûqtayê de wê di wê vekirîbûna pêşîya gotinê de wê, aqilmeşandinê wê bi rewşên bi derfet wê di rengekê de wê weke ku ew wê bi wê re wê bikê û wê di awayekê de wê bikê ku ew wê di şewayekê de wê werênê ser ziman.

Di nava danûstandinek di nava yekê mazin û zaroyekê de wê ew rewş wê di awayê aqilmeşandinê de wê bi rewşên cihêyî wê karibê xwe bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê li ser temenê bi gotinên weke bi argûmankirinê û bi birhankirinê û hwd re wê di rengekê de wê bihizirê. Di wê çerçoveyê de wê mejiyê zaro wê bihizirê ku ew bersivên xwe di temenekê weke têtî û karibê weke bersivê were dîtînin de wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Ev wê weke aliyekê wê yê giring bê ku ew wê di dewama wê de wê bi wê re ku wê li wê bihizirê û wê di şewayekê de wê weke ku wê werênê ser ziman bê.

Wê jî wê di rengekê de wê dikarê wê di awayekê de wê werênê ser ziman ku wê mijarên weke aqilmeşandinê wê di rengekê de wê bo zaro û rengê hizirkirina zaro wê hinek regez û encamên wê yên teybet wê hebin. Di serî de wê, zaro wê, di rengekê de wê li gorî yê mazin wê ne bi azmûn bê. Ew wê di rengekê de wê yan wê ji gotina gotinên yên mazin wê hin gotinên weke bi kirina weke pirsê wê ew wê bikê û wê bingihê wê bersiva xwe wê di wê rengê de wê biafirênê. Û yan jî wê di rengekê de wê di awayekê de wê ji azmûnek xwe ya bi kesekê mazin û hwd re wê werênê ser ziman bê. Pîrr caran wê zaro wê serî li kirin û dîtînin xwe yên ji dê û bav û an hin kesên li dorê ku ew bi wan re dijî wê bide. Di wê temenê de bi hev re di nava malbatekê de jiyankirin û an jî bi hev re li rex

hev di malekê û an dervî male jîyankirin de wê weke aliyekê fêrker ê bo zaro û mejiyê wê bi wê rengê wê derfeta wê hebê ku ew wan azmûnên wan dibînê. Ew weke wan ji wan negirê. Lê ew ji wan kirinan digihijê têngînên weke bi peyamê. Wateya wê çi bê? Wateya wê ew bê ku ew zaro wê di wê temenê de wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê ew bê ku wê çawa wê bi gotinên 'bavê min jî ew kiribû' û an 'diya min jî çûbû wir' û hwd re wê werênê ser ziman. Wê dema ku wê got 'diya min jî çûbû wir' û an 'ez bi diya xwe re çûbûm wir' wê di wê rengê de wê di kirdeya gotinê de wê weke min jî ew jîyankir wê hebê, an jî weke min jî ew dît û an jî tiştê ku wê di çerçoveya bersivdayinê de wê bi têngîna peyamê re wê di wê temenê de wê werênê ser ziman. Lê dê û bav wê weke objeyên kirdeyî ku wê zaro wê xwe pirr zêde wê di wê temenê de wê li wan wê bigirê û wê di renekê de wê, bi wê temenê fêrbûnê ê ku ew di mejiyê xwe de dihizirê ku wê hetaheta wê bidomê wê di renekê de wê bi wê re wê bigihijê hinek fêrsên weke bi fahmkîrnê, bi xwe baweriyê û hwd jî. Ev jî wê weke aliyên ku ew wê ji aliye keseyetiyê ve wê weke aliyên tememker ku mirov wê karibê werênê ser ziman bin.

Di nava mazin û zaro de ew nêz û dûr bê wê danûstandinên ku ew dibin wê di meji de wê bi gotinên ku ew deng dikê û hwd re wê di renekê de wê weke ku ew wê bi wê re wê di şêwayekê de wê li wê bihizirê û wê di awayekê de wê li wê bihizirê û wê karibê û wê werênê ser ziman. Di nava danûstandinê de wê bi gotinên ku ew li hev hev û di dewama hev de wê werina ser ziman wê kombinyona wan wê, di şêwayekê de wê bingihêkê fahmkirinê wê bi awayekê wê bi me re wê biafirênê. Di wê temenê de wê, hem zaro wê fêrsên xwe yên bi fêrbûnên xwe wê bi wê re wê bi gotin bikê û hem jî wê di renekê de wê tiştên nû wê di wê danûstandinê de wê deng bikê û wê bi bihîzê. Di wê çerçoveyê de wê di renekê de wê weke ku wê bi wê re wê di şêwayekê de wê weke ku ew wê bi wê re wê bihizirê û wê di awayekê de wê weke ku ew wê bikê ku ew wê werênê ser ziman.

Wê jî wê di renekê de wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare salixkirinên ku ew bi wê danûstandinê dibin wê ew fêrs wê bibina hizir, raman û fahmkirinên ku ew di mejiyê zaro de weke bi argûman û birhankirî. Zaro di aslê xwe de wê di mejiyê xwe de wê di awayekê de wê fêrsa argûmanê wê li ser temenê dahûrî û objektiv wê pirr zêde wê bikarbênê. Di wê temenê de wê di renekê de wê di hizirkirina xwe ya sade û zelal de wê bi gotinê wê bènê ser ziman ku ew tişt wê di

rengê de wê dîya rû an ne dîyar bê. Pirsên weke ‘çima’, ‘ber çi’, ‘hwd ku wê bikê wê di rengê de wê, di kirpendina wan kipêa wan gotinan de wê, tênginek bi lêgerîna birhanî ku ew dikê wê hebê.

Bi felsefekirina zaro re axiftina bi dîyarî

Di awayekê de wê weke aliyekê wê yê din ê axiftinê wê di wê çerçoveyê de wê were dîtin. Di axiftinekê de wê çi wê weke bi dîyarkirina wê re wê karibê were û bibê wê weke aliyekê wê yê ku wê bi mijare axiftinê re wê were dîtin. Di axiftinê de wê minaq wê dema ku mirov wê bikê wê li ser çi esasê û rêgezê wê were kirin? An jî wê bi çi mijarê wê were kirin. Di encama wê de wê çawa wê were bi destpêkirin û bi dawîkirin. Di pêvajoyên wê yên axiftinê de wê asta fahmkirinê a li wê hatî gihiştin. Wekî din wê di wê çerçoveyê de wê karibê hinek pirsên weke ‘çi mirov bi wê re di hevbeş dibînê’, ‘çi ne weke hev dihizirê’, ‘çi ji wê êmin û çi ji wê ne êmin bê’, an jî çi bi wê re ne di hem hizrê de bê’, ‘çi hat axiftin’, ‘çi pirs hat kirin û li ser har axiftin’ û hwd wê karibê wê werênê ser ziman.

Di mijare axiftinê de wê di rengê de wê aliyên weke hêza li hisandinê, dîyarkirinê, mijarê fahmbikê û aliyên diyar û ne diyar û an aliyên weke bi pirsgirêk û ne bi pirsgirêk wan ji hev cihê bikê.

Di nava axiftinê de wê, weke aliyekê wê yê giring wê hisandin û fahmkirin wê derkeve li pêş. An jî wê li ser pirsê re wê, pirsên weke bo fahmkiirnê wê bi wê re wê werina kirin. Di wê rewşê de wê pirsên ku wê werina kirin di serî de wê, di temenekê danûstandinê de wê, karibê were fahmkirin. Di wê de w, hem zaro wê çi fahmkirî wê karibê wê werênê ser ziman û aliyê din ji wê mamoste wê hizrên xwe wê bi wê re wê di temenê baştir dana fahmkirinê û nûqtayên ku ew ne hatina fahmkiirn ew bikê ku ew werina fahmkirin.

Di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê bi şêwayî rewşa təkili daninê a bi hev re bê. Wê biqasî rewşa danûstandinê û mijare ku ew dihê axiftin wê giring bê. Ber ku wê dema ku wê danûstandin wê were kirin wê li ser temenekê təkiliyek bi fahm re wê were dîtin ku ew wê were domandin. Wê dema ku wê, mijar di destpêkê de wê newê fahmkirin wê ti kesek wê nikaribê hizrên xwe di dewama wê de wê bi wê re wê werênina ser ziman. Weki din jî wê nikaribin wê danûstandinê bi axiftina bi hev re wê bidina domandin. Danûstandin wê di şêwayekê wê weke axiftinek bi hev re wê bibê. Wê di wê de wê her kesê ku ew çi û çawa ew ew fahmkirina wê di wê temenê de wê, bide dîyarkirin. Wê li ser

şêwayên hev fahmkirinê de jî wê hizrên xwe wê di renekê de wê werênina ser ziman. Di danûstandinekê de wê di wê temenê de wê hem ragihandin û hem jî wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê din ê weke baştirin hev fahmkirin ku wan çawa fahmkiriya wê di wê temenê de wê were dîtin. Di wê rewşê de wê hem cihl fahmkirin û hem fahm nekirin wê bi wê re wê xwe bide dîyarkirin. Lê di wê rewş de wê rewşa fahmkirinê wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Di wê çerçoveyê de wê, zaro wê dema ku ew wê fahmdikê wê weke 'çawa wê fahmkirîya' wê bi wê çerçoveyê de wê hizrên xwe wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê di şêwaye fahmkirinê de wê çawa wê were bi argûmankirin û an birhankirin jî wê weke aliyekê wê yê ku wê li wê were lê hizirkirin bê. Di şêwayê fahmkirinê de wê kes wê di fahmkirina xwe de wê dema ku ew ji wê êmin bê wê weke ew 'rast bê' wê herê bikê û wê di wê temenê de wê êdî wê li ser wê weke rast dîtinê û ew çawa rast dibînin û hwd re wê di renekê de wê hizra xwe wê bi wê re wê di şêwayekê de wê werênê ser ziman.

Di awayekê de wê mijare fahmkirinê wê di wê çerçoveyê de wê ji wê aliyê ve wê weke aliyekê wê yê ku ew bi wê re wê derkeve li pêş bê. Aliyê din jî wê di wê temenê de wê di wê rengê de wê ew bê ku wê çawa wê li hev ragihandin wê bibê bê. Di wê çerçoveyê de wê dema ku ew hat fahmkirin wê di wê çerçoveyê de wê li ser wê kesên ku ew wê weke bi komî diaxifin wê bi derfetî wê di nava sê koman de wê karibê were beşkirin. Beşa pêşî a weke fahmkiri û di wê fahmkirina xwe de ew xwediyê wê rastiyê bê ku ew wê weke rast dibînin bê. Koma din wê weke li ne weke wê fahmkirî fahmkiribê û di wê çerçoveyê de wê xwediyê hizreka weke ku ew bi wê ya din re ne di hemhizrê û nerînin de bê. Wê nerîna xwe wê cihê û cûda wê weke ku wê bide dîyarkirin. Koma din a sêyem jî wê karibê weke koma ku wê tam fahmnekirî wê karibê xwe bide dîyarkirin bê.

Di wê çerçoveyê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê giring wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare fahmkirinê wê di wê çerçoveyê de wê, dema ku wê bi hizrên ne weke hev re bûn re wê demê wê fahmkirina hizrên hev jî wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring ku mirov wê karibê wê li ser wê bisekinê bê. Ew wê, ji wê aliyê ve wê giring bê ku mirov wê fahmbikê ku ew di wê nûqteyê de ew weke hev nahizirin û ew çawa weke hev nahizirin ew wê bibînin. Wê dema ku wan ew zani wê di wê demê de wê di awayekê de wê di serê xwe de wê bina

xwediyê du hizrên weke ne weke hev û ji hev cihê û ew çawa ji aliyê li hemberî hev hatiya bi argûman ku ew wê fahmdikin dikin bin.

Di nava pêvajoyek fêrbûnê de wê weyna memoste wê ji du aliyên ve wê karibê xwe bide dîyarkirin. Aliyê pêşî wê ji aliyê dana fahmkirinê û bi wê re wê temenê danûstandinê di temenekê bi hizirkirinek bi hev re dide distênê de ku wê bide domandin. Ji aliyê din ve jî wê di wê nûqteyê de wê, hizrên ji hev cihê wê çawa wê ji hev cihê bin wê karibê fahmkirinekê li ser wê temenê baştir wê bide fahmkirin.

Di awayekê de wê ya ku ew, cihê hat fahmkirin wê ji wê aliyê ve jî wê giring bê ku ew were fahmkirin ku wê ya ku ew ne weke hev bi wê hizirî na, ew ne rewşek weke ku ew bi wê ji hev cihê na bin. An jî ew newê kirin weke temenekê li dijî hev sekininê. Di hizirkirinekê de wê hertimî wê di wê temenê de wê bi gotinên weke ez bi wê rengê dihizirim û tu bi wê rengê dihizirê û em weke hev nahizirin û wê demê ti tiştê me bi hev re nîn a û di wê rewşê de ew ji hev herin. Di wê temenê de ew danûstandinê bibirrin. Di wê nûqteyê de memoste wê karibê wê weynê bileyzê û ew wê danûstandinê bi berdeyamî bide domandin û bide nîşandin ku ew, ne yên ku ew cihê na û ew cûda na. Ew tenê ne weke hev dihizirin bin.

Li ser hizirkirina cihê re têkiliyekê dênê. Wê di wê temenê de hev li ser wê re bigihênê fahmkirinekê. Wê dema ku mirov wê hizrekê zanibê û wê fahmbikê û wê weke rast bibînê wê gavek giring a bi fahmkirinê bê. Lê wê dema ku em wê çendî ku em wê rast dibînin jî em li ser wê re karibin û herin û hizra yê din wê bibînin û wê fahmbikin wê ew jî wê weke gavek hê giringtir bê. Di wê temenê de wê di temenekê cihê hizirkirinekê de jî hev fahmkirin wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bide dîyarkirin bê.

Di awayekê de wê mijare danûstandinê wê di wê nûqteyê de wê di rengekê de wê xwe bide domandin. Bi wê re mirov li ser çî hizirkir û bi hizra li çî hizir û hwd wê weke aliyên giring wê di wê rewşê de wê karibin xwe bidina dîyarkirin bin. Di hizirkirinekê de wê karibê gelek şêwayên cihê ew bi wê re werina dîtin ku ew bi wê hev fahmbikin. Di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê bi wê rengê wê çawa hizir û ew hizirkirin rast dît wê, di rengekê de wê weke fêrsek fahmkirinê ku wê karibê xuy û tevgerên me bide dîyarkirin. Bi têgîna weke ez wê rast dibînim û ezê wê weke wê bikim. Di wê temenê de wê ev jî wê êdî wê bi wê re wê xwe bide dîyarkirin. Di mijare kirinê û hizirkirinê û rastdîtinê û

hizirkirinê de wê bi wê rengê wê weke aliyekê wê yê giring wê karibê ew biafirênê bê.

Di mijare axiftinekê de wê weke şewayê herî giring ê li hev hisandinê bê. Di wê temenê de wê nîqaşek bi argûman û birhan kirina wê were kirin. Ew di dewama wê de li şûna zimanekê li dijî hev bi wê re wê werênê ser ziman ew bi wê rengê zimanekê hev dikin ku ew fahmbikin bi wê re wê bidina nîşandin. Di wê çerçoveyê de wê di gotinê de wê dema ku mirov wê dihênê ser ziman wê çawa wê ew hatibê azmûn kirin wê bêgûman ew wê karibê weke fektorek ku ew rengê dîtina me wê bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê çî wê weke fektora di temenê rast dîtina me de bê. Di wê temenê de wê tenê wê weke bi tememî wê zanina me wê karibê weke fektora rast dîtinê wê fahmbikê bê? Na, wê nikaribê. Ji wê zêdetirî wê weke aliyekê wê yê din ê giring ku wê çawa wê di şewayekê de wê levkîrînên wê di wê de wê weke aliyên wê yên din bin ku ew wê weke li mirov çawa wê rast wê were karibê bide dîyarkirn.

Di axiftinekê de wê levhatina wê, mantiqî û rasyonalitya wê di wê temenê de wê weke aliyekê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê ji navaroka wan gotinên xwe û tîkiliyên wan ên bi hev re û bi rewşê û hwd re karibê fahmbikê û biwê re wê werênê ser ziman bê.

Di wê nûqtayê de wê, di rengekê de wê felsefe wê weke aliyekê wê yê din wê di nava axiftinê de wê bi rengê hizirkirina wê re ku wê were lê hizirkirin wê pêşî wê felsefe ya çî ya û hwd ew pirsên wê werina bersivandin bin. Yan jî wê di rengekê de wê hizirkirin çî ya, rexnegirtin çî ya, kritik çî ya, ew çî çawa didin nîşandin di fahmkirinê de û hwd wê weke aliyên ku mirov wê karibê di dewama wê de wê li wê bihizirê bê.

Di hizirkirinê de dîtbarî û xweşbînî

Di pêvajoya fahmkirinê de a bi felsefeyî û an bi nerinek felsefeyî di çerçoveya fahmkirinê de wê weke hinek aliyên wê yên din jî wê di wê temenê de wê karibin xwe bidina dîyarkirin. Ev ji wê du aliyên weke dîtbarî û xweşbînî bê. Di dewama wê de wê pêşî wê karibê wê tîgîna dîtbarîyê wê hinekê wê hilde li dest.

Lê pêşî wê dikarê wê bibêjê ku wê tîgîna xweşbînîyê û dîtbarîyê wê ji wê aliyê ve wê ew aliyê wê yê bi fahmkirinê wê hebê wê herdû jî wê wê bi temenekê hizrî wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Wê jî wê di rengekê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê tişt wê di nava fahmkirinê û jîyanê de wê bi hebûna xwe ya fîzîkî re wê hebê. Lê weke aliyekê wê yê din wê bihizirî

ew element, fenomen û têtînen bibirhanî û hwd ku mirov wê karibê li wê bihizirê wê, di wê çerçoveyê de wê bibin.

Minaq wê di dîmenekê de wê weke bi têtîna 'ew jin weke dîn a', 'ew mêt weke har bûya', û hwd re wê karibê wê li wê bihizirê bê. Di wê çerçoveyê de wê di mantiqekê de wê ya ku ew weke newê dîtin wê weke nebê. Wê demê em têtînekê û hizrekê wê nabînin em wê çawa dikarin bêjin ku ew nîn a?

Ev wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê werênê ser ziman ku wê mijare fahmkirinê wê di wê çerçoveyê de wê xwe bide dîyarkirin. Di rewşa salixkirinê bi hizirî de wê têtîna dîtbariyê wê weke têtînek ku wê zaro wê di çerçoveya fahmkirinê xwe de wê weke ku wê di renekê de wê weke pêwîst bê ku ew wê di şewayekê de wê fahmbikê bê.

Minaq wê dema ku em bahsa tiştê weke hewayê, dikin û an weke têtîna rojê dikin û an weke rohnîyê dikin em çawa wê dikarin wê bi destê xwe bigirin. Ev wê weke yên ku em di wê çerçoveyê de wê weke hebin lê ew rewşa wan ne dîyar bê. Wekî din jî wê dema ku wê rohni nebê wê tiştên ku ew hena jî wê di dîmenekê de wê newina dîtin. Di wê rewngê suhrewerdî wê hemû heyin û hebûnê jîyanî wê weke element û an fenomenê nava rohnîyê wê di renekê de wê şîrovebikê û wê di wê çerçoveyê de wê bikê û bixwezê ku ew wê bikê ew fahmbikê.

Tişt ku ew hebê mirov wê dibîne, dest lê dide, têtî dikê û an deng û dibihîzê. Ev wê weke xosletekê bi wê hebûna wê ya fîzîkî re bê. Ya ku wê weke dervî heyina fîzîkî wê di wê temenê de wê weke hewa, hêst, bêrî û hwd wê di dîmenekê din de wê hinek rêgez wê weke bo wê bûhûrner bin.

Wê jî wê dikarê wê di renekê de wê werênê ser ziman ku wê, di wê çerçoveyê de wê xwestin û bi dengkirina tiştê baş wê di wê temenê de wê karibê bahsa wê bikê. Ji aliyekê din ve jî wê, mijare ya ku ew heya û ne bi xosletên fîzîkî re ya wê, di nava têtîna perwerdeyê de wê bi rewşên weke matematikê, kişina kutleyê, geometriyê û hwd re wê, were li wê hizirkirin. Ev jî wê weke aliyê ku wê zaro wê weke pêwîst bê ku ew di pêvajoya xwe ya perwerdeyê de wê fahmbikê. Minaq di nava rewşek geometriyê de wê ji nûqteyê li ya din wê weke rewşek bê. Wê di wê çerçoveyê de wê weke rewşek bûjenî ku mirov wê karibê wê salixbikê bê.

Di awayekê de wê ev ali wê hinek aliyên wê yên din jî wê bi rewşa hizirkirinê re wê karibê wê li wê bihizirê bê. Minaq em hizrekê dihênina ser ziman. Ew hizir wê weke hizrekê, ramanekê û hwd wê, çawa wê were

piştrastkirin ku ew rast bê. Ev wê weke aliyekê ku wê bi mijare felsefeyê re wê ji aliyekê ve wê were lê hizirkirin. Felsefe di wê rewşê de wê bikê ku ew wê fahmbikê ku ew tiştta ku ew heya çawa heya. An jî ku ew hebê ew çawa heya wê bikê wê werênê ser ziman.

Di wê çerçoveyê de wê, ji wê aliyê ve wê fêrbûna felsefeyê wê weke aliyekê wê yê ku wê di wê nûqteyê de wê temenekê fahmkirinê jî wê bi wê re wê fahmbikê bê.

Bi aqil wê dema ku mirov wê li wê dihizirê wê, di wê çerçoveyê de wê tişt wê çawa wê hebê ew fahmkiirina wê weke aliyekê bê. Lê têtîgînên weke ya dîtbarî weke rewîstê û hwd wê çawa wê werina fahmkirin? Ev jî wê weke aliyana ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Li ser ya jîyankirî weke dîrokê, civaknasiyê, derûniyê, antropoloji, teoloji û hwd wê, tenê wê weke hinek ji wan têtîgînên ku wê di wê çerçoveyê de wê karibê were lê hizirkirin û fahmkirin.

Lê di aslê xwe de wê, di wê nûqteyê de wê, weke têtîgînekê wê hizrek wê çî bê û fahmkirina wê bi felsefeyî wê hertimî wê weke mijarek ku ew li wê were lê hizirkirn bê.

Di wê çerçoveyê de mijare felsefeyê weke mijarek hizrî wê ev ali hemû wê di wê temenê de wê bi wan re wê karibê li wê bihizirê. Wekî din wê li ser wan û li navaroka wan wê karibê pirsên bo fahmkirinê ew li wê bikê û bi wê bikê bersivên wan pirsan biafirênê û werênê ser ziman. Wê jî wê di rengekê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare felsefeyê wê di wê temen de wê karibê wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê.

Minaq têtîgîna xweşbînîyê jî wê di wê temenê de wê weke têtîgînekê başîyê û an nebaşîyê re jî wê karibê wê fahmbikê. Wê dema ku wê bahsa kesekê bi zaninê wê were kirin ew xwedi fahmkirin û zanin bê wê ji jê were bahskirin. Kesê zane jî wê ya baş û nebaş wê çî bê ku ew wan ji hev cihê bikê. Di wê temen de ew di awayekê de bi hewirdora xwe re baş bê wê weke xosletekê ji wê zaninê wê zanibê.

Di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din wê bi têtîgîna xweşbînê re wê karibê wê werênê ser ziman ku wê ji wê aliyê ve wê di du awayan de wê dikarê wê hilde li dest. Yek wê di wê temenê de wê bi kirina baş û baş tevgerinê bi hewirdora xwe re û ew baş bê. Di wê temenê de ew li hemberî yê din bi xweşbînê bê û ne li dîjî wan bê. Di wê temenê de ew bi hizra wan re ku ew ne di nava heman hizrê de jî bê ew bi xweşbînî nêz bibê.

Aliyê din ê duyem jî wê bi rewşên weke yên jîyanê. Minaq xwendevanek wê karibê rewşa dibistanê wê weke rewşek li ser xwe a

mecbûrî û otoriter wê bibînê. Di wê temenê de wê, bixwezê ku ew ji wê dûrkeve. Lê ew wê jî dizanê ku fêrbûn û perwerde wê weke pêwîstîyekê bê. Di wê nûqtîyê dinava wê têngîna pêwîstîyê û pêwîstîniyê de wê cihêbûnê wê weke pêwîst bê ku ew wê bikê. Di wê rewşê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê fahmbikê. Di wê çerçoveyê de wê, dema ku ew bi xwendevanên din re bê ew li hizrên wan gûharbikê. Giringî û wateyê bide hizrê yên dervî xwe. Di wê çerçoveyê de wê, mijare perwerdeyê wê hinekê jî wê li ser temenê li hev hisandin û fahmkirinê û hwd re wê weke ku wê bibê û wê were fahmkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê fahmbikê bê.

Di awayekê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê nerînên me yên dîtbar wê ji aliyê aktiviteyên me ve wê werina dayin dîyarkirin. Di wê çerçoveyê de wê di nava têkiliyên zaroyê ên bi leyistiekê û rêgezên wê ku ew wê çawa wê were leyistin û hwd de wê bi dîmenekê wê bi wê re wê li wê bihizirê. Rewşên weke yên pêkhatinê di rewşek weke ya bi leyistiekê bê, û an kirinekê ku ew wê dikê de wê, di wê rengê de wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê. Zaro wê, piştî wê leyistikê bi demek dirêj jî wê wê leyistikê wê bibîrbikê ku ew çawa hat leyistin, bi kê re leyist û hwd re wê di renekê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê weke ku wê bi wê re wê li wê bihizirê. Wê jî wê di renekê de wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser zman ku wê mijare naqşaya leyistikê wê di dîmenê dîtbar de wê weke dîmenekê bi hiş ku wê di meji de wê cih bigirê bê.

Pirs û wateya wê

Di nava felsefeyê de wê weke ku wê were ser ziman wê mijare pirsê wê her demê wê weke cihekê wê yê giring wê hebê û wê bigirê bê. Lê mijare pirsê wê di wê nûqtîyê de wê weke mijarek fahmkirinê wê hildana wê ya li dest wê bi serê xwe wê weke hem aliyekê giring û hem ji ya di cih de wê biafirênê bê.

Pirs wê di renekê de wê li ser wê ya ku em bi wê fahmkirina wê ji wê digirin û an wê dide dîyarkirin wê sinorekê û ji hev cihêkirinekê jî wê bi têngînî wê bi xwe re wê di renekê de wê bide dîyarkirin. Minaq pirsên weke 'te ber çi ew kir', 'ev kirina ma rast a', 'ev ma ne xirab a', 'ma tu zane ku ew rast a', 'rastî çi ya', 'tu dikarê ji min re bibêjê ku te çi fahmkir', 'di nerînê de ev kirin baş û an xirab a' û hwd wê weke hinek pirsên ku em di wê çerçoveyê de dikarin balê bikişênina li ser wê bê. Di

wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Wê jî di rengekê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare felsefeyê wê di wê çerçoveyê de wê bi pirsê wê ji hev cihe kirinekê û di wê de bi têngînî wê weke kirpendinek li ser têngiştinekê û an tênginekê wê bi xwe re wê di wê temenê de wê di dewama wê de wê weke ku wê bide kirin.

Kirina gotinekê weke pirsekê wê weke şewayekê hizirkirinê bi wê re wê weke gihiştina şewayekê din ê fahmkirinê jî bê. Minaq wê demak ku wê zaroyek bidest axiftina di derbarê dê û bavê xwe de wê bikê û wê bibêjê ew çendî baş in û an ne başin li hemberê min wê demê wê karibê wê pirsê wê bikê ku ew çawa baş û an ne baş in û an çawa minaqê tu karê bênê ser ziman bo wê gotinê û an çi weke baş û ne başiyê bi wan û kirina wan re jîyankir ku ew wê werênê ser ziman.

Pirs wê ji aliyekê din ve jî wê weke tênginek pirsê a weke ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di şewayekê de wê li wê bihizirê bê. Minaq wê di rengekê de wê şewayê bi wê re wê weke bi aliyekê din ê gihiştina hizirkirinekê jî wê bi wê re bê. Pirsê hem di hevrasta hizrekê ku ew dihê gotin de wê karibê wê bibêjê û an jî wê weke di ya rewşa vajî wê de ku wê karibê weke ya vajî wê were lê hizirkirin de wê karibê were pirsîn.

Weki din wê destpêka axiftinê jî wê di rengekê de wê bi pirs pirsînê re wê bibê. Minaq wê dema ku wê di nava xwendevanan de wê bi hev naskirinê wê pirsê pêşî a ku wê were pirsin wê di rengê weke navê te çi ya bê û an tu ji kû yî û hwd bê. Wê di wê çerçoveyê de wê, di wê çerçoveyê de wê webe bersiva wan pirsan wê zaro wê navê xwe wê bibêjê û ew ji kû dihê nava wan wê li ser wê re wê gotinan wê bibêjê. Wê bi wê re wê xwe bi wê bide pênasekirin.

Hev nasîn wê di wê temenê de wê bi wê re wê pêşkeve. Ji aliyekê din ve jî wê weke aliyekê din jî ê bi pirsê re ku mirov wê li wê bihizirê wê di wê temenê de bê ku wê çawa wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê bibêjê ku wê, çawa wê di şewayekê de wê formulekirine pirsekê bê. Di wê çerçoveyê de wê pirsek wê li ser temenê ku ew dihê kirin de wê hinek hizirkirin wê di temenê wê de wê hebin ku mirov bo bersivên wan dikevina nava bendewariyê bê. Di wê çerçoveyê de wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê pirs wê di rengekê de wê hem di rengê pirs pirsîna xwe de wê karibê hizrekê bide

me û hem jî wê karibê fahmkirinekê bi xwe re bide me. Di wê çerçoveyê de ew pirs ji çi temenê hat kirin û armanca wê pirsê û kirina wê çi bê wê di wê temenê de wê aliyên weke bi wê hizirkirina bi wê re wê karibin werina kifşkirin wê hebin. Carna mirov wê dema ku wê pirsê bikê wê li wan aliyan wê ne hizirê û an jî wê ne hiş û farqêya wan aliyan de bê. Piştê ku ew pirsê di serê xwe de kir wê rastî pirsê wê were ku ew çima ew pirs kir. Pirsê armanca a li ser pirsê re wê di wê temenê de wê dema ku wê ji rengê pirsê û fêrsa wê newê fahmkirin ku ew ber çi hatiya kirin wê hingê wê di serî de wê bibê û mirov wê bixwezê ku ew wê bikê.

Pirs wê di regekê de wê di nava pêvajoyek hizirkirinê û an aqilmeşandinekê de wê weke rewşek a kişandina li nava axiftinê jî wê bi xwe re wê biafirênê. Di wê çerçoveyê de wê di çerçoveya wê pirsê de kin û an dirêj bersivkirinê wê di regekê de wê weke pêvajoyek bi aktiviteya bi hizirkirinê û axiftinê di dewama wê de wê bide dîyarkirin. Wê jî wê di regekê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê di wê temenê de wê, di şewayekê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Em bi wê rengê empatiyekê bikin. Em bihizirin ku em çend zaro û memoste li hev rûniştî na û wê nizanibin ku wê çi wê biaxifin. Memoste pirsê pêşî dikê û dibêje ku 'ki wê dest bi axiftinê wê bikê', piştî wê yek wan zaroyan bi navê şilan wê bi pirsê ku em çi biaxifin. Wê demê memoste wê gotinekê wê biavêje li holê a ji nava pirtûka dersê û an jî ya tiştêkê din a bi wê ve girêdayî. Wê demê wê li ser wê re wê bidest axiftinê wê bikin. Wê demê wê pêşî wê kê çi fahmkiriya wê di dewama wê de wê werênina ser ziman. Hinek wê du sê gotinan wê werênina ser ziman û hinek jî wê bi sê û an çar gotinan re wê hizra xwe wê werênina ser ziman. Memoste dixwezê ku ew wê nîqaşê bide domandin. Wê demê wê pirsên domandinê wê bikê. Wê bipirsê ku ew çawa dikarê were berfirehkirin.

Di wê demê de wê mijare axiftinê a ji aliyê gelek mirovan li hev re wê rewşek din a teybet wê bi hizrên ji hev ku ew ji hev re dihênina ser ziman jî wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê weke ku wê bibê. Minaq wê di wê temenê de wê zaro wê, di wê çerçoveyê de wê ne tenê wê hizra ku wê memoste avêtiya li holê ew diaxifin. Her wusa wê diserê wan de wê hizrên hev ku wan haniya ser ziman û an kê çi haniya ser ziman wê di wê çerçoveyê de wê weke ku wê bibê.

Ev jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê û rengê de wê karibê wê di wê çerçoveyê de wê di rengekê de wê fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman bê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê û çerçoveyê de wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di pêvajoyên xwendinê ên dibistanî de wê hertimî wê di rengekê de wê weke ku wê çawa wê bi hevokên piçûk ên yek û an du gotinî wê biaxifê û wê hizra xwe wê werênê ser ziman wê, di wê rengê û awayê de wê pirsên xwe wê ji rewşên ku ew dijî wê bikê. Weke 'ez çawa bi vê leyistikê bileyizim', 'ew bi min re neleyizê', 'tê bi min re bileyizê', 'leyistik xilas bû' û hwd wê di wê temenê de wê bikê.

Di wê temenê de wê gotinên ku ew wê weke gotinên ne bi rengê pirsê ku ew dikê wê di rengekê de wê bi dengê xwe yê ku ew li wê dikê û wê weke pirsê dikê wê bi wê rengê wê ew wê gotinê wê bi heman rengê wê bikê. Di wê rengê de wê gotinên zaro ên piçûk û di destpêkê de ku ew di serê xwe de hena wê di wê temenê de wê azmûnek ku ew pîrrwateyî û an di pîrr rewşan de wan bikarbênê wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku ew wê bi wê re wê di şêwayekê de wê li wê û bi wê bihizirê.

Di wê rewşê de wê mijare gotinekê weke 'kir?', «dît?», «hişt?», hwd re wê di rengekê de wê weke gotinên bi pirs bin. Lê ev gotin wê hem weke gotinên pirsî bin û hem jî wê di rewşê de wê weke gotinên ku ew ne weke yên pirsê jî bin. Di wê çerçoveyê û temenê de wê mijare gotinê wê di wê rengê de wê di şêwayekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di wê çerçoveyê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şêwayekê û rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Hizirkirinên bi pirsê wê di şêwayekê de wê, li ser temenê bi fahmkirin, watelêkirinê, têgihiştinê û hwd re wê bibin. Di wê çerçoveyê de wê weke têkiliyek fahmkirinê jî a bi rewşên dijî re ku ew didênê jî bê. Di wê rengê de jî wê dikarê wê di şêwayekê de wê di awayekê de wê fahmbikê û wê karibê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman. Di wê rewşê de wê ev jî wê bi wê re wê weke ku wê were dîtin ku wê bibê ku wê fêrsa fahmkirinê a ku wê pirs bi wê dihê kirin wê li ser wê re wê têkiliyek fahmkirinê wê bibê. Lê bi demê re wê mejiyê zaro ku ew wê bi wê rengê wê dikê û wê qayd dikê wê gotinê di meji de wê bigirê û wê piştî wê temenê û derfeta gihiştina wateya gotinê bi awa û aliyên din jî wê di şêwayekê de wê biafirênê. Pêvajoya pêşî a pîrr wateyî ku wê zaro wê di

dîmenekê weke ne di farqê de wê bikardihênê wê di rengekê de wê weke piştire wê bi çerçoveyek bi hişkirî re wê bikê.

Di têngîna pîrsê de wê weke pîrsên weke bo destpêkirinê û an dawîlêhaninê di rewşekê de wê zaro wê li wê bihizirê û wê di rengekê û awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bide dîyarkirin. Ev di wê temenê de wê mijare pîrsê wê di dîmenekê bi funksyonî wê di fahmkirinê de wê, di meji de wê bi wê rengê wê weke ku wê biafirênê bê.

Di dewama wê de wê pîrsên xwe wê ji aliyekê din ve jî wê bi demê re wê zaro wê zêdetirî wê bi şêwayekê rasyonel û an mantiqî wê bi temen bikê û wê werênê ser ziman. Minaq wê di destpêkê de wê karibê pîrsên weke 'pênusek dikarê biaxifî', 'û hwd bikê. Yan jî wê pîrsên weke 'jîyane mirov çendî dirêj a', 'mîrov çiqasî dijî', 'amede çendî dûra jî qamişlo' û hwd wê karibê bikê. Ev pîrsên hem di rengekê de wê di awayekê de wê bi nezaninê û ne azmûnkirin wê bi wan re wê hebê hem jî wê weke pîrsên ku wê di rengekê de wê, balê bikişênina ser rewşek ku ew fêr dibê. Di wê temenê de wê di wê rengê de wê ev wê zaro wê bixwezê ku wan pêşî bersivê ji wan pîrsên xwe re bibînê. Pîrsên din ên weke 'ma pênus diaxifê' û an 'kitikek dikarê bi mirovan re biaxifê' û an jî heywanek dikarê bi mirovan re bi ziman biaxifê û hwd jî wê, weke pîrsên weke di mantiqê axiftinê de ên weke der rasyonali û an rastîtyê bin. Di wê temenê de wê zaro wê di mejiyê xwe de wê rastîtyê û ne rastiyê wê ji hev cihê nekê. Di wê çerçoveyê de wê bikê ku ew wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku ew tişt çawa ew di rengekê de heya.

Aliyê din jî wê di rengekê de wê pîrsên xwe wê di rengekê de wê li ser temenekê felsefeyî û hwd jî wê bi derfet bê weke pîrsên felsefikî û pîrsên ne felsefikî û hwd wê di rengekê de wê weke aliyek wê yê ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê bê.

Di wê çerçoveyê de wê pîrsên weke bi felsefeyî ên weke 'wateya jîyanê çi ya', 'ez kî me', 'dem çi ya', û hwd wê bibin. Wekî din wê pîrsên weke mirovek û heywanek wê karibê bibêjê ew di heman nîrxêbûnê de bê. Ku ew bêjê wê çi m ana bê û ku ew bêjê herê wê çawa wê herê bê re wê karibê wê li wê bihizirê bê. Wekî din wê minaq wê çendî ku wê pîrsa 'dem çi ya' ku wê weke pîrsek felsefeyî wê were dîtin wê karibê pîrsa 'seat çiqas a' weke pîrsek felsefeyî newê dîtin, ku ew çendî ew herdû jî weke li ser demê re ew bîn ser ziman jî bin.

Di wê nûqtayê de wê dema ku wê minaq mejiyê zaro wê li wê bihizirê wê bixwezê ku ew pêşî bi fêrsa fahmkirinê wê zanibê ku ew çima dibê

pirsek felsefik û ya din weke nebê pirsek felsefi. Di wê çerçoveyê de wê li wê bihizirê.

Pirsên felsefî û ne felsefî wê hinekê jî wê bi têngînek lêpîrsînê a weke dikarê were pîvan û an ne pîvan re wê di rengekê de wê bide dîyarkirin. Minaq 'dayika min ji bazarê du kilo bacan kirin' wê weke dervî wê weke pirsekê bê. Di awayekê de wê di bersiva xwe de wê weke zelal û dikarê wê were dîyarkirin bê. Pirsên felsefî di rengekê de wê karibin di rengekê de wê weke ji bersivekê zêdetirî wê karibê bi gotinê û wê re were lê ghiştin. Di temenekê weke ceribendinekê de weke minaq bi pirsên weke 'bêrî û xem nebê mirov wê nizanbê ku wê dilxweşî û şabûn çî bê' wê di wê çerçoveyê de wê, weke pirsek bi azmûnkirinê a felsefeyî ku wê karibê li wê were lê hizirkirin bê. Di rengekê de wê bersivên pirsên felsefeyî wê ne di awayekê de wê ne şenber bin û ne jî wê di rengekê de wê ne bi diyariyekê ku mirov wê bi wê rengê wê werênê ser ziman bê. Bersivên pirsên felsefeyî weke bi aqılmeşandinê, an weke meşandina vacê (logic), hizirkirinek bi rexnegirî û dahûrkirinên bi gotinî û hwd re wê were li lê ghiştin. Armanca wan pirsên bi wê rengê jî wê bi bersivên ku ew li wan didina gihandin re wê ji aliyên din ve wê di dewama wê de wê bigihênina fahmkirin û nîqaşkirinên din ên weke bi felsefeyî jî. Di awayekê de wê pirsek felsefî wê çendî wê bersivek li wê were dayin jî wê karibê ji wê zêdetirî bersivên din jî li wê were dayin. Minaq têngînê weke etikê, metafîzîkê, gotina zaninê, epistemolojiyê û hwd wê weke gotinên ku mirov wê di wê temenê de bi gotinî karibê li wan bihizirê û di rengekê û awayekê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê di şewayekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Felsefe, fahmkirin û vegotin

Di wê nûqtayê de wê dikarê wê di dewama wê de wê li wê bihizirê wê bi felsefeyê, fahmkirin û vegotinê. Felsefe wê di awayekê xwezayî de wê weke şewayekê fahmkirinê a bi aqilê me re wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin bê. Di wê pêvajoya me ya hizirkirinê a bi wê re wê ya ku me ji wê têngişt wê weke fahmkirinekê wê di wê temenê dew wê karibê wê cihê bikê û wê werênê ser ziman. Lê ya ku wê weke vegotinekê ew ya ku me bi vegotinî wê hanî ser ziman ku ew me ji deverêkê bihîst û an me ji serê xwe ew çêkir û ew hanî ser ziman. Ew wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê xwezayî bê ku ew ji hev were cihê kirin.

Di awayekê de wê di dewama wê de wê mijare fahmkirin û hanîna ser ziman weke bi vegotinî wê di rengekê de wê karibê wê bi wê rengê wê bi

minaçek hesan wê werênê ser ziman. Minaq zaroyek û memoste bi hev re danûstandinekê dikin û bi wê dihê û hizrekê dihênê ser ziman. Memoste dibêjê li ser ya zaro axift 'ti kes bi wê rengê neaxifê', zaro dibêjê «mirovandikir di dema ku ez piçûk bûm. 'Piştî wê memoste dibêjê 'lê nûha ti ne piçûk î.' piştî wê zaro dibêjê ku 'ez fêrî bi wê rengê axiftinê bûm dema ku ez zaro bûm. ' Piştî wê memoste dibêjê ku 'mirov dikarê hertimî tiştên nû fêr bibê' re wê di dewma wê de wê werênê ser ziman.

Teybetmendiya pirsên felsefeyî wê di wê temenê de wê di rengekê de wê xwe di wê rengê de wê bi wê re wê weke ku wê bidina dîyarkirin ku wê çawa wê di rengekê de wê, pîrr dîmenîyekê wê di fahmkirinê de wê biafirênê bê. Ya ku wê di rengekê de wê mijare şikkirinê wê li ser bersivê re wê di meji de wê biafirênê wê weke ew bersiv lê ne hatiya dayin çendî ku ew lê hatibê dayin jî wê weke xosletekê pirsên felsefeyî bê.

Di dîroka felsefeyê de wê di wê rengê de wê pirsên felsefeyê û bersivên wan wê di wê çerçoveyê de wê were dîtin ku wê di dîmenekê de wê li wê were lê hizirkirin. Di awayekê de wê dema ku em felsefeyê wê di rengekê de wê bo zaro û fahmkirina wê weke aliyekê wê werênina ser ziman û wê çawa wê di rengekê de wê hoyandinekê wê bi fahmkirinê û an motivekirinekê wê bide çêkirin jî wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê di dewama wê de wê li wê bihizirê bê. Di wê nûqtayê de wê, rast bê ku wê bi zanin wê bikê û wê motivekirinekê wê bide kirin.

Lê wê dikarê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare felsefeyê re wê temenekê fahmkirinê wê bi wê re wê biafirênê. Wê dema ku em bi gotina weke 'ya ez dizirim' û an 'ya ez fahmdikim' û hwd re wê di wê temenê de wê hem di wê de wê dîmenekê fahmkirinê wê bide û hem jî wê weke pêşîya wê weke vekirî ku wê hinek aliyên wê yên weke pêwîst in ku ew hê were fahmkirin ku ew di têgînekê de di gotinê de wê bi fêrsek fahmkirinê wê bide dîyarkirin wê bi wê re wê bîrê ser ziman.

Di awayekê de em dema ku em dikin ku em fahmbikin wê armanca me ya pêşî wê ew bê ku em fahmbikin ku ew çî ber çî û çawa ew hatiya gotin bê. Di gotina zaro de wê, dema ku ew hizra xwe ew dihênê ser ziman wê di wê de wê weke motivebûyinekê wê bi gotina xwe re wê bide dîyarkirin. Weke tiştê ku ew kiriya û ew çawa weke 'rast' ew kiriya û an ew wê çawa wê were kirin û wê çawa wê were kirin ku ew wê rast bê. Di wê çerçoveyê de wê weke aliyê ku wê di wê temneê de wê di dewama wê de wê zaro wê bi wê re wê di şêwayekê de wê weke ku wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê bihizirê û wê di dewama wê de wê bi wê re

wê di renekê de wê weke ku wê hizrên xwe wê renekê de wê werênê ser ziman.

Ji aliyekê din ve jî wê çawa wê çî wê fahmbikê wê bi wê re wê li wê bihizirê Minaq wê di baweriyên de wê, rêyên fahmkirinê wê weke bi awayekê pirralî ên teolojikî wê werina pênasekirin û wê gelek pêjnên ku ew bi wê û weke bi navê xwûdê pirralî hatina afirandin wê bibê. Di wê temenê de wê di renekê de wê weke têngînek bi pêjn û dagerî wê di wê çerçoveyê de wê were fahm ku wê zanin wê weke berê wê bi rohnîyê re bê û wê bi wê re wê were bi pêhn û dagerkirin. Vajî wê bi reşî û tariyê re wê di dîmenekê fahmkirinê de wê were lê hizirkirin. Di wê temenê de wê ji wê fêrsa fahmkirinê a tariyê wê di aslê xwe de wê karibê bi navê têngînen zanina olî û bawerî wê têbigihê ku wê di reşiyê de wê weke ti tişt wê nebê. Di wê rengê de wê weke aliyekê wê yê giring ku mirov wê karibê wê di wê temenê û awayê û rengê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di wê çerçoveyê de wê jîyane kesên weke yên 'oldar'û hwd wê di renekê de wê werina şîrovekiirn û wê bi wan re wê weke çawa jîyankirin û çawa hizirkirina wê bikin ku ew bi wan bigihijina zaninekê û fahmkirinekê.

Di wê temenê de wê girêdanek zêhnî wê di wê çerçoveyê de wê bi wê rengê jîyankirinê û çawa fahmkirinê re wê were danin. Em dema ku wê di çerçoveya têngînen weke bi dahûrkirinên derûniyê û zanista wê re wê hildina li dest wê çawa hizirî û çawa fahmkirin û çawa tevgerîya bi xuyî û hwd re wê di renekê de wê bikê ku ew wê di dewama wê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê di renekê de wê werênê ser ziman. Derûnî wê di demên hemdem de wê weke têngînek ku wê li se temenekê gîyanî û zêhnî wê di wê temenê de wê bihizirê. Lê di nava hizirkirinên demên hemdem de wê gotina zêhnê jî û ya gîyanê jî û ya derûniyê jî wê bi epistemikî wê dema ku em li wan dihizirin ku wê çendî bi ber wateyên hev ve wê weke girêdanên wan hebin û wê çerçoveyek ahengî a fahmkirinê wê di dîmenekê de wê weke hev bidina me jî lê wê di wê temenê epistemikî de wê dîmenên fahmkirinê ên cihê jî wê bi xwe re wê bidina dîyarkirin. Minaq wê gotina giyanê wê têngînek ontolojikî û zanîna wê di mejî de wê weke bide biriqandin wê fêrsek fahmkirinê wê bide me. Lê ya zêhnê wê weke dînyayek hundurîn ku ew di wê de wê bi gelek fenomenên hizirkirinê û hwd re wê di dîmenekê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin wê karibê wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê giring ê ku mirov wê karibê wê di şewayekê û awayekê de wê fahmbikê û wê werênê ser

ziman. Gotina derûniyê jî wê di rengekê de wê weke têngînek ku ew mirov bi rengê tevger, kirin û xuyên me re wê çawa dikê wê dikê ku wê dahûrbikê û wê fahmbikê. Di wê temenê de wê, di dîmenekê fahmkirinê de wê çendî ku wê weke hev û bi hev re wê weke hinek têngînan jî bin lê wê bi serê xwe her yekê wê awayekê zaninê jî wê bi felsefeyî wê di wê temenê de wê di rengekê fahmkirinê de wê kaeribê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê bide dîyarkirin. Di roja me de weke zanista giyanê pênasekiriya derûniyê wê weke gotinên zêde gelemper û heta ku wê di rengekê û awayekê de wê weke wateyekê jî wê bi hev re wê di rengekê de wê nedina me wê bibin.

Gotina giyanzaniyê wê bi pêvajoyên wê yên demên kevn re wê li ser temenekê bi şîrovevên li ser giyanê re wê bi zêdeyî wê di awayekê de wê bi gelek azmûnên ku ew bi wan re were fahmkirin wê karibê wê li wê binerê û wê fahmbikê. Lê di dewama wê de wê jî dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê weke aliyekê wê yê giring wê, derûnî wê weke bi mijare fahmkirinê wê xwediyê rengekê lê têngihîştinê û fahmkirinê bê. Wê di dîmenekê dahûrî de wê dîmenekê fahmkirinê wê bi wê re wê di rengekê de wê weke kuwê bide dîyarkirin û wê bi xwe re wê di şêwayekê de wê weke ku wê werênê ser ziman.

Weke aliyekê din jî wê bi pirsên felsefeyê re wê di rengekê de wê bi bersivên wan re wê çima wê weke aliyekê giring wê di jîyane mirov de wê bibin wê têngiliyek û fêrsek fahmkirinê wê bi wê re wê weke li wê bigihêjê. Di wê çerçoveyê de wê mijare felsefeyê wê weke aliyekê ku ew wê di wê temenê de wê me bi zaninê wê li gelek aliyan ve wê weke ku wê bigihênê li şêwayekê fahmkirinê. Mejiyekê felsefeyê li lê ghiştin wê di serî de wê di wê çerçoveyê de wê bi pêvajoyên xwandinê re wê weke pêwîstiyekê bi fahmkirina mirov re wê karibê xwe bide dîyarkirin. Felsefe wê ji aliyekê ve wê weke têngî û intibayek ku ew bi wê re wê hertimî wê were fahmkirin ku wê ya ku ew nayê zanin ew wê li wê dîgerihê û wê bikê ku ew wê bide fahmkirin. Di wê çerçoveyê de wê, bikê ku ew bigihênê li fahmkirinekê. Di felsefeyê de wê mirov çî ya, xwediyê jîyanek çawa a baş û nebaş bê û di jîyanê de wê çî baş û nebaş bê ku ew wê bi wê re wê fahmbikê. Di awayekê de wê lêpirsinekê wê li ser jîyane mirov re jî wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke ku ew wê di awayekê de wê di şêwayekê de wê weke ku wê bikê û wê bide dîyarkirin. Mînaq di nava terapîyên derûnî de wê weke di dîmenekê weke yên felsefe dikê de wê lêpirsînên li ser xwe bê, wîna mirov bê, bi xwe bawerî û hwd bê wê, weke aliyên ku ew wê li wê bihizirê û wê bikê ku

ew wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê di awayekê bi zanebûnî bê û an ne bi zanebûnî bê wê di aslê xwe de wê di dîmenekê derûnî de wê mirov wê mijaran wê bi dîmenekê derûnî wê azmûn bikin ku ew bigihijina ya baş di jîyane xwe de. An jî ew fahmbikin ku wê ya nebaş wê çî bê.

Nîşegirtina bi hizrên xwe yên bi felsefekirinê

Di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring ku wê werênê ser ziman wê mijare hizirkirinên xwe û salixkirina wan û an weke nişegirtina bi wê bê. Di wê nûqteyê de wê, di danûstandinekê û axiftinekê û an peyivtinekê de wê çî wê di wê rengê de wê werênê ser ziman wê nişebigirê. Di wê nûqteyê de wê weke hizrên bi felsefekirinê ên ku wê, di wê çerçoveyê de wê werina girtin bin.

Ne tenê bo zanina çî axiftinê wê temenekê hizirkirinê wê biafirênê. **Weke ku emê li jêr di dewama wê de emê wê werênina ser ziman wê mijare hizirkirinên bi felsefeyê re têtîna teknikê, têtîhiştinê û şêwayê û hwd re jî wê bingihê wê bi wê re wê di renekê de wê weke ku wê biafirênê.** Di mijare felsefeyê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, ev wê di mejiyê zaro de wê temenekê hizirkirinê ê weke ku wê mirov wê dikarê wê fahmbikê wê di şêwayekê de wê weke ku wê biafirênê.

Di wê çerçoveyê de wê, di renekê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê mijare wê hizirkirinê wê hem ji aliyekê ve wê bo fahmkiirnê û hem jî wê di temenekê pedegojikî de jî wê weke bi çerçoveyê de ku wê bibînê wê derfeta wê biafirênê. Ev wê weke awayekê giring bê ku wê di awayekê jî wê derhanîn û bi biriqînê a bi hizirên wê re wê çawa wê di şêwayekê de wê weke ku wê bingihê wê di awayekê de wê biafirênê wê weke aliyekê wê yê din wê di dewama wê de wê weke ku wê biafirênê.

Di wê çerçoveyê de wê di awayekê de wê, bingihê mirov jî wê di şêwayekê de wê dema ku mirov rastî pirsek din hat jî wê di wê temenê de wê weke ku wê karibê temenekê bi wê re ew di şêwayekê de wê biafirênê.

Di wê temenê de wê têtîna nişegirtinê a bi wê re ku mirov wê li wê bihizirê wê di nava beşek a hole dibistanê de ku wê zaro wê bixwênin de wê weke aliyekê ku wê bi wê re bi hizrên xwe rabê re wê bibê. Minaq wê dikarê wê di renekê de wê werênê ser ziman ku wê, di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê wê, dikarê wê werênê ser ziman wê du awayên wê karibin bibin. Yek wê yê memoste ku wê bi awayekê wê bi hizrên xwe re wê çî di wê demê de wê bi nîqaşî û hwd de bûya ku ew wê di wê

de nîşebikê. Her wusa wê di bin kijan pirsê de çî hizir hatina ser ziman wê di rengekê de wê bi wê re wê werênê ser ziman. Ya din jî wê ya xwendevan bê ku ew wê, bi hizrên xwe bixwe re wê, di rengekê de wê temen û çerçoveyek wê ya bi fahmkirina xwendevan re wê hebê.

Di wê çerçoveyê de wê xwendevan wê hizrên xwe yên felsefeyê wê di dîmenekê de wê karibê di wê de wê werênê ser ziman ku ew bi çî hizrê hizrên xwe hanîna ser ziman wê bikê.

Di wê temen de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, bi wê re wê weke bibê xwediyê hizrên xwe jî.

Di mijare nişegirtinê de wê di wê demê de wê bi çerçoveyek ku wê weke çerçoveya wê di rengekê de wê bide fahmkirin bê. Di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê, di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê li ser wê bisekinê bê. Di awayekê de wê hebûna nişeyên felsefeyê ên xwendevan wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê bi hizirkirinê wê weke temenekê giring hem bi hizirî û hem jî bi xwendin û bîrhanîna wê ya bi demên piştre û hwd re jî wê di şewayekê de wê biafirênê.

Di wê çerçoveyê de wê di demên berê de ew çawa wê hizra felsefeyê axiftiya, çî haniya ser ziman û çawa û bi kijan argûman û birhanê wê fahmkiriya û piştrastkiriya û hwd wê, di awayekê de wê weke aliyê wê yê ku wê werê li ser ziman. Di hizrekê felsefeyî de wê gotina piştrastkirinê wê hinekê zor bê ku mirov wê werênê ser ziman. Ber ku wê di rengekê de wê bi zêdeyê wê, pîrr zêde wê, awayên wê yên hizirkirinê wê bibin û wê, di wê çerçoveyê de wê tenê dikarê di çerçoveya hevgyirtine hizrên xwedenvanekê de ku ew çawa hatiya ser ziman de wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di wê çerçoveyê de wê, argûmanên aligir, piştgirê dijber û ên di asta yekem û duyem ên aligir, piştgirî û dijber û hwd de wê çawa wê werina ser ziman wê karibê wê li ser wê bisekinê. Wekî din wê miajre weke tez û antitezekê wê fahmkirina wê, û an weke têtînek felsefeyî a bi derpêşî û bi wê re weke têtînek bi mantiqî wê çawa wê karibê wê fahmbikê wê karibê li wê kirpendin werina kirin.

Di wê çerçoveyê de wê di felsefeyê de wê, çawa ew hizir dihê ser ziman û li ser wê temenê û mijarê hizrên ku ew hatina ser ziman ên bi derfet dihên zanin weke yên ji filosof û hizirvanên felsefî û hwd wê karibê were kirpendin.

Di wê nûqtayê de wê şewayê ku ew bi wê dihênina ser ziman wê di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê bi wê re wê li wê

bihizirê bê. Di rewşek nişegirtinê a felsefeyî de wê bi derfetî wê nivîsandina pirsê, formulekirina rewşa hizrê û an ideayê û tezên weke aligir û antizên dijber û hwd wê di wê temenê de ku ew werina ser ziman.

Di wê rewşê de wê, di rengekê de wê di wê nûqtayê de wê rewşa tez û antizê wê çawa wê di wê de ew dihê ser ziman û ew çawa dikarin werina fahmkirin were ser ziman. Di hizrekê de wê dijberî wê hanîna ser ziman wê hertimî wê nikaribê weke hizrek pûçkirina wê pênasebikê. Di wê temen de wê, kirpendinên di tez û antitezê û hwd de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di wê temenê de wê di rengekê de wê di mijare têtîna tez û antitezê de wê dikarê wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Minaq em bihizirin û wê bibêjin ku *‘ber çi ez nikarim xwe nasibkim ku ez bi serê xwe serbest bim*. Beremberê wê weke têtînekê wê were ser ziman ku wê «*ez dikarim li ser wê bixabitim ku ez zêdetirî weke xwe serbest bibim ku ez karibim bi serê xwe bim.*» Wê weke tezekê wê ji van herdû hevokan wê çi wê derkeve li holê? Ya ku wê bi felsefeyî wê ji wê were fahmkirin weke tezekê ku mirov wê werênê ser ziman wê ew bê ku *‘azadî wê weke xwe bixwe bûn bê*. *’* Di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Wê dema ku em li ser wê re wê, bi rêgezên weke bi argûmanê re wê li wê bihizirê wê karibê wê bi wê rengê wê di dîmenekê de wê fahmbikê. Di temenê minaq weke argûmanek aligirê tezê karibê wê bibêjê «mirov wê pêwîst û hewce nebê ku ew rêgezan bişopênê bo ew bibê bixwe û bi serê xwe. Di wê de wê qasta wê were kirin ku wê çawa wê mirov wê weke xwe bixwe bibê. Wê bixwe bê. Wê weke xwe bê. Di argûmanek li dijê de ku em tefkirbikin ku em li wê bihizirin wê karibê wê bibêjê ku «wê dema ku mirov wê rêgezan bijêrê ku ew bi şopênê wê demê wê weke bi serê xwe bê[’] re wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê weke serbestbûnekê û an azadbûnekê wê weke ku wê weke di wê rêgezê û şopandina wê de wê bibênê. Weki din wê karibê wê ji aliyên din ve wê argûmanên ku wê di wê temenê de wê, bahsa wê bikin wê bibin. Minaq mirov bibêjê *‘Ez ne serbixwe û azad im dema ku ez di tirsihim*. Yan jî wê weke argûmanek din ku wê bibêjê mirov dikarê bixwe bawer bê wê dema ku wê li rêgezên hinek din ku ew wê bi şopênê. Yan jî beremberê wê bihizirê ku mirov dema ku ew serbest bû wê karibê tişta ku ew bikê wê bikê. Wê ti astengî wê li pêşîyê wê nebin. Yan jî bi têtînenê weke wê dema ku mirov wê azad bê wê zêde wê weke qiyametê wê nizanibê kue

ew çî ya. An jî mirov nikaribê hemû tiştê bi serê xwe bi tenê bihizirê. Yan jî mirov xwe ya. An jî mirov ne xwe ya. Wê dema ku ew ne xwe bê wê kî bê. Û hwd wê di wê demê de wê karibê di çerçoveyek berfireh a rêgezî de wê bi wê re wê, di şewayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê hizrên xwe wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê di nava jîyane xwe de wê mirov wê dema ku wê bikeve hizra mirov nikaribê bi serê xwe bijêrê ber ku wê bedewariyên cihê wê di serê mirov de wê hebin. Her kesek regekê wê yê fahmkirinê ji têngîna azadiyê re heya. An jî mirovên roja me nehêlin ku mirov dawî li lê were. Em hertimî bertekên xwe didina nîşandin ku em ki bi wan re na. Ev wê weke aliyekê ku wê bide dîyarkirin ku em di nava du aliyan de wê ahengê wê diafirênin bi wê re em wê dikin û pêşxistin. Di derbarê wê de wê bi berdewamî wê têngînên weke li ser wê werina ser ziman wê karibin bi wê rengê werina domandin. Minaq 'şer mirov mirov dikê xwe bixwe. ' An jî wê dema ku mirov bi tenê bû weke ku em di hundurê xwe weke girtî mabin wê bibê. Lê dîsa mirov wê weke bi serê xwe tev digirihê. ..

Di wê çerçoveyê de wê dikarê wê di regekê de wê bi têngîna fahmkirina wê û di dewama wê de wê bi hizirkirinên me yên li ser temenekê felsefî ên weke bi têngîna tez û antitezê û hwd re wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di mijare fahmkirinê de wê memoste wê çawa wê nişegirtin wê li ser wê temenê wê bi rêzina wê karibê bibê. Di wê çerçoveyê de wê bi hizrên xwe re wê, di dewama wê de wê bi rêzinek ku ew wê di kijan demê de û çawa ew kiriya û hwd re wê di şewayekê de wê bigirê.

Di wê temenê de wê bi wê re xwendevan hizrên xwe nişegirê û di dewama wê de wê bi wê re wê di regekê de wê bi wê re wê bi wê re wê li wê bihizirê.

Nişegirtinek bi sazûman wê pêvajoyên xêvî ên perwerdeyê jî wê li ser wê temenê fêrbûnê wê di xwe de de wê bigirê. Mejîyê xwendevan wê karibê bi gotinên weke kod û an mifte qaydkirina ku ew bîrkirin wê bi wê re wê karibê pêvajoyên berê li ser wê hizirkirî jî wê di regekê de wê weke ku wê di dewama wê de wê bi wê re wê di regekê de wê bide dîyarkirin.

Teknik, fahmkirin û rêbaz

Di awayekê de wê dema ku wê weke mijareke kirina felsefeyê a bi zaroyê re wê, demê wê teknik û şewayên wê di serî de wê weke li wan

hisandin û di ber gûh û çav de derbaskirinê wê weke aliyekê wê yê giring bê. Wê dema ku em dibêjin ku ew di berçav û gûh de were derbaskirin wê demê em wê bi wê re wê qast dikin ku ew bi şêwayên wê re ew gihiştibê zanina wê. Ji ya zaro wê dikarê wê ji du aliyan ve wê fahmbikê. Yekê derve weke memoste wê li nerîna zaro binerê û wê di rengekê de wê çawa wê bikeve navaroka çerçoveyek bi wê rengê de û an wê nekeve ku wê fahmbikê. Aliyê din jî wê bi hinekê mazinbûna wê re wê di wê temenê de wê bi bîrkirina li ser rêgezên wê re kişandina li nava nîqaşek weke ya wê bê. Di wê çerçoveyê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê giring ku wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê fahmbikê û wê karibê wê di regeekê de wê fahmbikê wê werênê ser ziman. Lê yê piçûktir jî wê bi memoste û hwd wê, bi rênîşandina li ser rengên pirs pirsînê bi şêwayekê hesan re wê karibê wê çerçoveyek bi wê rengê de bikişênê nava nîqaşekê û di şêwayekê de wê bikê rewşek weke ya fahmkirinê de. Ev wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê weke aliyekê wê yê giring ku wê karibê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê di dewama wê de wê fahmbikê ku wê zaro wê, di wê nûqtayê de wê pêşî wê weke ku ew pirs pirsînê wê dema ku ew fêr bû wê di dewama wê de wê şêwayê çawa gihiştina bersivê û an pêşxistina wê jî wê di rengekê de wê bikê. Minaq şêwayên bi hevokên kort ên weke «te ev nekir?», bipirsê û dîsa bi pirsê bipirsê û bibêjê ku «te ber çî ew nekir bi pirsê bersivê ji temenekê hesan bipirsê wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê bê.

Felsefekirin û an berheviyên bi têgîna felsefeyê heta roja me wê bi mazinan re wê were tefkirkirin. Di wê nûqtayê de wê mijara zaroyan wê weke di dîmenekê de wê dervî wê bimênê. Lê di wê nûqtayê de wê pirs zaro wê karibê felsefeyê bikê û an di felsefekirinekê de wê karibê hizra xwe werênê ser ziman û an wê were fahmkirin. Di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê li wê bihizirê bê.

Di mijare kirina felsefeyê de wê weke hinek ali û rewşên weke jêhatiyên me yên fizikî ên weke bihîstinê, dîtinê, nivisandinê û axiftinê û hwd re wê karibê wê li wê were lê hizirkirin.

Di mijare felsefeyê de wê azmûnên me di hemû ali û beş û rewşên hizirkirinê de wê dîmenekê û rengekê kirpendinê wê di wê temenê de wê bi zaro re wê di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Hêza kirina

axiftinê û fahmkirinekê bi pirsên felsefeyê û an rewşên wê yên weke matematikê û hwd wê weke aliyekê wê yê giring bê.

Wê dema ku em bahsa rewşa felsefeyê wê bi wê re wê bikin wê di şêwayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê çawa wê bi awayekê di nava çerçoveya xwe de wê bi rengekê danûstandinê wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Zaro di rengekê de wê, bi awayekê pirsên xwe ji du aliyan wê were dîtin ku wê bigirê. Yek wê ji fêrsên hundurîn û zêhnê zaroyê ê pêşdikeve bê. Aliyê din jî wê bi wê re wê di anegekê de wê rewşên weke yên dîtbarî ên derve û hwd bê.

Di wê nûqtayê de wê pirsek din jî wê mijare pirsê wê, di wê nûqtayê de wê mejiyê zaro wê çendî wê karibê di rewşa wê de ew wê fahmbikê. Lê zaro di hizrên xwe de wê, di wê rengê de wê dîmenekê bide dîyarkirin ku ew dikarê bi gotinên ew fahmdikê re wê bikê.

Di nava rewşên weke leyistikekê de wê karibê ew bi wê re wê, çendî wê komplike wê were dîtin jî wê ji wê re wê weke rewşek hesan wê di gelek awayan de wê bi wê re wê weke ku wê karibê xwe di dîmen û awayekê de ew bi wê re bide dîyarkirin.

Ku em felsefeyê wê di wê rewşê de wê bi têgînên weke li ser kirinên xwe girtina li dest a berpirsîyariyê û an rewşên weke yên di levhaninek weke ya vacî de wê, karibê di dewama hev de wê hizirkirinê wê bikê wê bi wê re wê were dîtin.

Di wê çerçoveyê de wê aliyekê gotina berpirsîyariyê û fahmkirina bi wê re jî wê di wê temenê de wê bi têgîna vacê re jî ku mirov wê li wê bihizirê wê di wê temenê de wê bi wê re wê di rengekê de wê hebê. Em di dewama wê de jî wê dema ku wê rewşa weke hêsta berpirsîyariyê a di rewşek leyistikê de ku ew dixwezê û an weke pêwîstî bi wê dibînê ku ew wê bibê şêrî wê aliyekê wê bi têgîna sehêtkirinê a li ser hizirkirina xwe jî wê bi xwe re wê di rengekê û dîmenekê de wê weke ku wê bi wê re wê di şêwayekê û rengekê de wê bide dîyarkirin. Wê dema ku wê tiştêkê bi kirinekê wê ne rast bibînê, weke bigotina nebaşîyê weke 'balûletiyê' re wê werênê ser ziman wê, dîmenekê bi wê re wê weke bide dîyarkirin. Di wê nûqtayê de wê ev rewş hemû wê di rewşa zaro de wê ji hinek jî destpêka bûna wê û pê de wê were dîtin ku wê bi wê re wê hebin.

Zaro wê di wê çerçoveyê de wê şirovekirina wê di wê temenê de wê demê wê aliyek wê bi wê re wê di rengekê de wê di çerçoveya wê şêwayê fahmkirina me de wê weke pirsekê wê xwe bide dîyarkirin. Ew jî rênîşanak bi hizrî û memostetiyek baş a bi aqil re ku ew bi wê re hevnasînekê wê bikê. Di wê çerçoveyê de wê her rewş ku wê rewşên

weke ji aliyekê ve wê temenê dîyarkirina potasyonale wê bin wê demê em wê jî wê di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê hildina li dest û wê werênina ser ziman. Ev jî wê di wê nûqtayê de wê, weke aliyna ku wê zaro wê bi wan re wê bi xwe wê rabê. Ji xwe piştî ku ew hinek bi hizir bû wê di nava ast û dîmenê zaroyên li dora xwe de wê bigihijê fêrsa xwe bixwe bûnê û weke bi serê xwe bûnê. Wê di wê temenê de wê gelek tişt wê werina hizrê ku ew bikê. Ew rewşên ku wê weke bi harbûna zaroyan û an weke rewşên ne sekin ina wan re wê were dîtin wê ji aliyekê ve wê karibê bi hinek aktiviteyên mejî ên bi wê aliyê ve girêdayî ku wê karibê wê di şewayekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Wê dema ku em mijare felsefekirinê wê di çerçoveyek têtîni de wê hilde li dest wê di wê temenê de wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê wê di dewama wê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê di renekê de wê fahmbikê. Minaq wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê bi têtînek pêşnûmayî wê weke rûdawekê bi çerçoveyek pirsirsînê, rewşek felsefeyî girêdayî ku wê fahmbikê, tez û argûmanan di dewama wê de ku wê bêtê ser ziman re wê di çerçoveyek bi wê rengê de wê karibê wê fahmbikê.

Di awayekê de wê dema ku em bahsa fahmkirinên bi şewayî ê dînya derve wê bikê wê karibê wê bi bibêjê ku wê gelek şewa û awayên ku mirov wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman wê di dewama wê de wê çawa wê bibê wê werênê ser ziman. Şewa û perspektifên cihê ên bi wê fahmkirinê wê karibê wê fahmbikê ku wê bi wê re wê hebin ku ew bi wê re wê karibê wê fahmbikê.

Di awayekê de wê mijare têtîliya teknik, fahmkirin û şewayê wê di şewayekê de wê weke bi hevve girêdayî wê weke bi çerçoveyek fahmkirinê wê karibê wê li wê bihizirê û wê fahmbikê. Di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, di nava têtîliyê fahmkirinê a bi hev re û hewirdorê û hwd re wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di renekê û awayekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di rewşa fahmkirinê de wê têtîliya nava rewşê ku wê bi wê re wê dileyizê û an wê weke rewşek weke leyistikê ku wê di dîmenekê weke tiyatroyekê de bê û an di rewşek weke ya rewşa temaşa kirina filmekê de bê wê di rewşekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di renekê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê di renekê de wê li wê bihizirê bê.

Di wê çerçoveyê de wê, şêwayên fahmkirinê ên weke bi şîrovekiirnê, fahmkirinê û argûmankirinê, û hwd re wê karibin bibin. Di mijare şêwayên fahmkirinê de wê şîrove wê, weke şêwayekê bi aqılmeşandinê ji ya ku ew heya gavbiavêjê û wê şîrovebikê û bi wê bigihijê encamekê bi fahmkirinê.

Di wê çerçoveyê de wê di renekê de wê dema ku em wê li wê bihizirin wê dikarê wê hinekê wê li ser têgîna şêwayê û gotinê re wê di wê rengê de wê ji hev cihê bikê. Minaq wê rewşa weke ya şîrovekirinê wê di wê rengê de wê bi hev re wê di nava aheng û kombinyonekê de wê rewşek fahmkirinê wê weke ku wê di renekê de wê bi wê re wê di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. ALiyekê din wê minaq wê dema ku wê, bibê wê ji aliyekê din ve wê bi gotina 'salixkirinê' re wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Minaq wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê fahmbikê wê werênê ser ziman bê.

Wê jî minaq weke di wê rengê de wê dikarê wê bikê. Weke minaq wêneyekê û an rewşekê bi wêneyê wê dênê ber xwe û ji wê bibêjê û bixwezê ku ew wê salixbikê. Salixkirin wê hinekê jî wê di dîmenekê fahmkiirnê wê bi gotinên weke çî çiya ku ew di renekê de wê pênasibikê û wê werênê ser ziman re wê, xwe bide dîyarkirin. Wê di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê, di şêwayekê û renekê de wê karibê wê bi wê re wê di awayekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê karibê wê di awayekê de wê di dewama wê de wê fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Di awayekê de wê di wê rengê de wê pirsên ku wê karibin di dîtinek bi derfet a di wê rengê de wê derkevina li pêş wê di wê temenê de bin ku ew çî dibînê û an çî pêşî dihê. Di wê temenê de wê dema ku wê pirsên weke çî pêşî dihê wê li wê bihizirê wê di wê de wê, têgînek weke bi rêzinê wê li wê bihizirê. Minaq wê, di wê temenê de wê karibê wê rewşa hinek hijmarên ku ew weke ji 1'... heta 9'an ku ew hatiya nivisandin wê karibê wê bide dîyarkirin. Wê di wê nûqtayê de wê rêzina nava hijmaran a li dîv hev wê di dîmenekê de wê di mejî de wê têgînek weke ya di renekê hiyararşiyekê de wê weke ku wê di mejî de wê biafirênê û wê karibê wê di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê fahmbikê.

Di wê nûqtayê de wê dema ku wê zaro wê di renekê de wê, li pêpelokekê wê derkeve wê, di wê de wê bihijmêrê. Wê ji 1'ê wê destpêbikê û heta çend pêpelok hena wê di wê rengê de wê bihijmêrê. Zaro di wê nûqtayê de wê di awayekê zelal de wê di mejî de wê bicih

bibê ku wê yek wê berî ya duyan wê were. Du wê berî ya 3'an wê were. 3 wê berî ya 4'an wê were. Di wê temenê de wê di rengê de wê, di mejiyê xwe de wê ew wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di leyistikekê de wê dema ku wê du û an zêdetir kes wê bileyizin wê, zanibê ku wê li dûv hev wê ew wê bikin. Minaq wê, di rewşek weke di deverê de ku ew li dûv hev derbas bibin wê, yek wê li dûv ya din bê. Yê li pêş wê yê din wê li pişt wê bibê û wê derbas bibê. Di wê temenê de wê dema ku ew rewş bi wê rengê yek li pêş û yek li dûv çû wê demê wê piştî wê pêkhatinê wê rewşek weke di wê rengê de wê bi sazûmana wê re ku ew wê rengê wê dide diyarkirin wê weke ku wê bi wê re wê, di rengê de wê bi şêwayî wê bibê.

Zaro wê di wê nûqteyê de wê, dikarê wê ji hev derxê. Di wê çerçoveyê de wê di rûpelên nava pirtûkekê a perwerdeyê de jî wê dema ku wê hinek rûpelên, minaq weke ji 10 û heta 15an wê bixwênê wê zanibê ku ew rûpel ên pêşî na. Piştî wê rûpelên weke ji 50 û heta 60 wê rûpelên ku ew piştê dihên bin. Wê di wê temenê de wê direngê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê weke ku ew wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku ew rewş wê di meji de wê weke têngînek ku wê çî wê pêşî wê were û çî wê piştê wê were wê karibê di mejiyê zaro de wê bicihbikê. Lê mejiyê zaro wê her rewşên ku ew di destpêkê de wê dibînin wê weke ku wê bixwezê wê fahmbikê wê di wê rengê û rewşê de wê karibê hinek tevliheviyan jî wê, di rengê de wê bijî. Di wê temenê de wê, çî wê pêşî wê were û ber çî ew pêşî dihê û an jî ew çî wê dide diyarkirin ku ew pêşî dihê wê karibê weke pirsên ku ew di wê temenê de bi wê li xwe bikê û wê lêpîrsînekê li ser wê re di wê temenê de ew bi wê di mejiyê xwe de ew bi wê re wê bikê.

Ev jî wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê di rengê de wê li wê bihizirê û wê fahmbikê bê.

Wê jî wê di wê temenê de wê, dema ku ew di leyistikekê leyistin û carekê yek bû yê pêşî û care din yê din bû yê pêşî wê ew wê weke bi têngîni wê weke rewşên ku wê di mejiyê zaro de wê, cih bigirin bin. Ev wê bigihênê têngînek rêzîni a dîtbar. Di wê nûqteyê de wê mejiyê zaro wê di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê bi fêrsek fahmkirinê ew wê tê bigihijê ku wê ya bi rêzîni dibê wê xwediyê dîtbariyekê bê. Wê di wê çerçoveyê de wê di rengê de wê weke ku wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê

karibê wê di şewayekê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Di wê çerçoveyê de wê gelek minaqên bi wê rengê di mejiyê zaro de rûdana wan û pêkhatina wan bi leyistikên cihê re wê bikê ku ew bigihê wê fêrsê bi fahmkirinê. Di wê rewşê de wê jî wê di renekê de wê dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman wê di wê çerçoveyê de wê xwe di renekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê di renekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Ev wê di renekê de wê piştî wê hinek rewşên din ên komplike wê di mejiyê zaro de wê hin bi hin wê biafirênê. Minaq wê çawa wê zaro wê zanibê ku wê di hijmara 3'yê de wê sê tişt û an hebûn wê hebin. Ew wê, di wê rengê de wê, bi wê rêzîna wê hijmarê re wê di meji de wê bi fêrsa fahmkirinê re wê li wê bihizirê. Di wê çerçoveyê de wê di tiştê de wê hebûna tiştên din wê di wê rengê de wê bikê. Wê dema ku wê du pênusan wê dênê aliyekê û sê pênusên din wê dênê aliyê din wê bi hijmartinê wê bi wê bigihjê hijmara 5'an. Wê demê wê di wê hijmara 5'an de wê, weke ew herdu hijmar bi 2 û 3'êtiya xwe re wê weke ku ew wê di wê de wê cihbigirin û wê hebin. Lê di wê nûqtayê de wê, tişteke wê çawa wê di xwe de wê yê din wê bihawênê wê weke pirsek di mejiyê zaro de wê bibê. Ev wê weke pêvajoyek din a fêrbûnê wê karibê ew wê bi xwe re werênê. Wê hingê wê zaro wê li wê bihizirê û wê di wê rengê de wê, di çerçoveyê de wê, li têngîna weke ya hijmaran û hwd wê bi dest pêşxistina fêrsên fahmkirinê ên razber bêî ku ew carna di farqê de bê wê pêşbixê û wê bi wê re wê di mejiyê xwe de wê bi serê xwe wê dest hizirkirina li wê bikê. Minaq wê dema ku wê dema ku wê bahsa hijmare 3'an kir wê zanibê ku ew bahsa 3 tişt û hebûnan dikê. Wê dema ku ew bahsa 5'an hat kirin wê bahsa pênc tişt û hebûnan wê were kirin. Di wê temenê de wê ev wê weke têngîna xwezayî ku wê di wê temenê de wê weke wê di wê temenê de wê herê bikê wê di renekê de wê, êdî wê bi aqilekê sentetikî ku wê di meji de wê bidest pêşketina xwe wê bikê wê di renekê de wê êdî wê pêşkeve. Ev pêvajoya fahmkirinê wê di meji de wê êdî wê rê li fahmkirinên razber ên din jî wê hin bi hin wê vekê. Minaq wê weke bi têngîna cebirê de wê weke A û B'ê ku wê çawa wê karibin werina salixkirin di nava denklemeke de wê bi dest hizirkirinên bi wê êdî wê karibê bikê.

Di şewayê Matthew Lipman de felsefe bo zaroyan

Di mijare têngîna şewayê de ku wê bahsa wê were kirin de wê felsefe bo zaroyan ku wê bi w re wê navê wî derkeve li pêş, lêkolîvan û felsefevan

Matthew Lipman bê. Wê di wê temenê de wê, di awayekê hesan de wê, têtînên weke bi danûstandinê ew wê bo zaroyan wê çawa wê bikê weke temenekê fahmkirinê wê di rengekê de wê bi wê re wê li ser wê bisekinê û wê di wê temenê de wê bixwezê ku ew wê di temenekê hesan de wê fahmkirinê wê çawa ku ew wê bikê wê bandûra wê li pêşketina zaro wê bibê wê di rengekê de wê di dewama wê de wê li ser wê bisekinê. Lipman wê di rengekê de wê têtîna danûstandinê û an 'diyalogê' a bi zaroyan re ku wê weke '*şewayekê sokratikî ê danûstandinê*' wê bixwezê wê pêşbixê wê li ser wê bisekinê û wê di rengekê de wê bikê ku ew wê werênê ser ziman.

Ji wê aliyê ve wê şewayê lipman wê hinek aliyên weke bi encamî ku wê karibê di çerçoveya mijarê de were ji jê derhanîn wê hebin. Di wê çerçoveyê de wê dikarê wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê, di mijare têtîna danûstandinê û fahmkirinê de wê li ser wê bisekinê. Hinek rêgezên ku wê di çerçoveya hizra lipman de wê di wê nûqtayê de wê karibê bi wê were lê hizirkirin wê hebin. Di serî de wê, rêgeza pêşî wê weke em pêwistin ku ew xwe nasbikin û em hizrên xwe fahmbikin. Di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din ê rêgezî wê bi têtîna hizirkirin wê weke ka rû xabatekê bê û ti kes wê nikariibê bo me û ji me re wê bikê bê. Yan jî wê di wê temenê de wê ya ku em dikin em wê fêr dibin. Ya ku wê kesekê din wê dikê em wê tenê bi dîtina xwe wê fêrdibin. Lê yê ku ew wê dikê ew wê fêr dibê wê weke têtîhekê bi wê ew wê were kirin. Rêgeza sêyem wê bi têtîna danûstandina bi kesekê din re bê, gotinên xwe bipîvênê û werênê ser ziman. Û li yê din ê dora baş gûharbikê û li wan bihisênê. Di awayekê din ên rêgezî de jî wê ya ku me fahmkir em li wê weke bi nerînek lêpirsînê a mantiqî re wê li wê binerê û wê çawa wê di wê rengê de wê, di çerçoveyek hevqirtî, ahengbar û vacî û hwd de wê werênê ser ziman wê bikê.

Di wê temenê de wê, weke aliyekê din wê bi pirsê Lipman re wê di wê temenê de wê were ser ziman ku wê 'yê din ew çî dihizirê' wê di wê çerçoveyê de wê bipirsînekê wê bikê û wê di wê çerçoveyê de wê têtîgihê ku ew 'ya ku ew ji wê dizanim ku ez zanibim ti tişt ez bi tememî bi awayekê bi êmin wê nikaribim wê bizanibim'. Di wê temenê de wê di wê rengê de wê ev wê di rengê de wê, mijare ya diyarî û ne dîyariyê wê bi wê re wê bihizirê û wê di wê çerçoveyê de wê mijare aqılmeşandinekê wê bikê ku ew wê bi wê re wê bêtê li rojevê. Di wê nûqtayê de wê çawa wê di rengekê de wê ya bi hizrî li ya biêmin lêgerinê û bi wê re

aqılmeşandinê wê bikê wê di wê temenê de wê di renekê de wê weke ku wê bi wê re wê di renekê de wê li wê bihizirê.

Di awayekê de wê bixwezê ku ew têtîngên bingihîn ew di renekê de ew bi wê li wê bihizirê û wê ji temen ve wê bide fahmkirin. Di renekê de wê di şêwayekê de wê bixwezê ku ew bo fêrbûna felsefeyê di nava zaroyan de li dibistanan wê bihizirê û wê pêşbixê. Wê li gorî wê di çerçoveyekê de wê bikê ku ew berhem û amûran di çerçoveya temenê wê çêkirinê de wê bikê ku ew wê bihizirê ku ew wê pêşbixê.

Di awayekê de wê wek ku wê bi hizrên Lipman re wê were dîtî ew wê di çerçoveyek bernemakirinê de wê di şêwayekê de wê li wê bihizirê û wê di awayekê de wê bixwezê ku ew wê di renekê de wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveye de wê têtîngîna 'bernema fêrbûna felsefeyê a zaroyan' re wê, di şêwayekê de wê bixwezê ku ew mijare fêrbûnê û mantiqê û têtîkiliya wê bi hev re wê di şêwayekê de wê dênê û bi şêwayekê fahmkirinê wê werênê ser ziman. Wê di renekê de wê mijare danûstandinê û pirsirsênê di dewama wê de wê, danûstandinek felsefî a weke di çerçoveya têtîngînek weke ya bi gotina danûstandina sokratikî de ku wê li wê bihizirê wê bixwezê wê werênê ser ziman.

Di wê çerçoveyê de wê pêşxistina hizran û ji wan gihiştina hizrên din ên nû û hwd re wê weke şêwayekê ku ew wê bi wê re wê bixwezê ku ew wê li wê bihizirê bê. Di çerçoveya têtîngîna xabatî a Lipman de wê dikarê wê bibêjê û wê werênê ser ziman ku wê çawa wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê, mijare fahmkirinê wê bi danûstandinê û gûhdarkirinê re wê di şêwayekê de wê li ser wê bisekinê. Bi wê re bigihijê zaninên din û wan têtîmin bikê û di dewama wê de bi têtîkiliyên fahmkirinê û hwd re ew bigihijê têtîngînek bi fahmkirinê. Di wê temenê de wê armanca têtîngîna Lipman wê di serî de wê ew bê ku wê zaro wê çawa wê nûqtayên giring ên bi nerîna xwe wê bi kirpênê û wê werênê ser ziman. Di heman demê de ew bi fêrbûnê û azmûnên xwe re ew bigihijê fêrsek fahmkirinê a bi şîrove û salixkirinê û ji wê gihiştina fahmkirinên nû.

Di wê çerçoveyê de wê di renekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê di renekê de wê li wê bihizirê. Bi têtîngînen weke ku me li jor wê hanî ser ziman ên weke nişegirtênê û hwd re jî wê çawa wê di awayekê de wê zaro wê hem xwe bigihênê bingihêkê bi gotinên felsefeyî û di dewama wê de wê bi pêvajoyên hizirkirinê ên felsefeyî û an danûstandinên ku ew bigirê di mejî de ew vegotinên xwe yên felsefeyî di renekê de pêşbixê û

ew bi wê bigihêjê çerçoveyek fahmkirinê a ku mirov wê karibê wê di renekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Wê jî wê di renekê de wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê xabatên Lipman wê di wê nûqteyê de ku ew wê, weke nûqteyekê wê li ser wê bisekinê wê vegotinên felsefîkî ku ew tefkir dikê wê di renekê de wê bi danûstandinên weke axiftin û gûhdarkirinê û fahmkiirna bi wê re wê di renekê de wê li wê bihizirê. Di dewama wê de wê şêwayên weke sokratikî ê danûstandinê wê di renekê de wê di çerçoveyê de wê bixwezê ku ew wê pêşbixê û di renekê û awayekê de wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê wê di şêwayekê de wê bi wê re wê fahmbikê.

Di wê çerçoveyê de wê bi vegotinên filosofîkî her roj Lipman wê bixwezê ku ew di meji de zaro bigihikê kifşkirinan û di dewama wê de wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê giring ku ew wê di wê temenê de wê têgînên navendî ew bi wê kifşbikê û wan derxê li holê û bigihêjê têghiştina wan. Ev li ser temenekê çandî, dîrokî, û hwd re wê bi mijarên din ên xwendinê re wê karibê bibê. Di wê temenê de şêwayên weke teknikên axiftinê bin û şêwayên hizirkirinê û awayên wan bin û şêwayên weke pêşkêşkirinê û hwd bin wê di renekê de wê bixwezê ku ew bi wê li ser wê bisekinê. Di wê çerçoveyê de wê di nava pêvajoyên me yên jîyanî ên çandî û hwd de wê çawa wê di wê rengê de wê bigihijê nerfnek felsefî a lêpîrsînî wê di armanca vegotin û fahmkirinên felsefî ku ew bi şêwayekê dixwezê bi zaro û ciwanan pêşbixê de bê. Ev wê di wê temenê de wê, bi fahmkirina xwe wê rewşa ku ew di nava wê de wê weke bi çandî dijî wê çawa wê bi wê re wê weke derkeve ser wê re wê di renekê de wê weke ku wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di wê çerçoveyê de wê şêwayên weke rexnegirtinê, mantiqê, mijarên zêhnî û hwd ku wê bi wan re wê çawa wê bigihêjê encamê wê weke aliyên ku ew wê li wê bihizirê bê. Wekî din wê weke aliyekê wê yê din jî wê çawa wê sehên xwe wê di temenê fahmkirinên xwe de wê bi wê re wê bikarbênê û wê ji wan wê baştirin wê sûdbigirê û wê bi wê re wê bigihijê fahmkirinên kûr wê, weke aliyekê wê yê din ku mirov wê karibê wê di renekê de wê li wê bihizirê bê. Di wê çerçoveyê de wê felsefe wê di temenekê kifşkirinê, lê têghiştinê, baştirin fahmkirinê û hwd re wê, weke bi şêwayî wê were li lê hizirkirin. Di mijarên fahmkirinê ên felsefeyî de wê bi wê rengê wê di renekê de wê weke ku wê were dîtin wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Wê jî wê di renekê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare felsefeyê wê di wê rengê de wê xwe di awayekê de wê bi wê re

wê bide dîyarkirin ku wê weke çerçoveyek fahmkirinê a şêwayî bê. Lipman felsefeyê wê di wê temenê de wê weke zaninekê ji wê zêdetirî wê weke şêwayekê fahmkirinê wê were dîtin ku ew wê di wê temenê û çerçoveyê de wê were dîtin ku ew wê hilde li dest. Di wê çerçoveyê de wê bi pêbaweriyek pirr zêde xort li wê bihizirê ku wê xwenvan wê karibin bi pêşxistinên hizran, kifşkirinan û hizrên nû pêşbixê û di vegotin û hizrên xwe de bigihijê levkirinekê û di dewama hev de wê çawa wê karibê wê werênê ser ziman û hwd de wê karibê pêşketinekê wê bi xwe re wê di rengekê de wê wek eku wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê xwediyê fêrsek fahmkirinê a bi wê pêşketinê re bê.

Şêwayê Ragnar ohlsson ê 'ji demê li ya hêja'

Ragnar Ohlsson wê weke profesorekê zaningeha stockholmê wê di mijare têngîna bingihînî ku ew dikê ku ew bigihênê li hev wê di şêwayekê de wê li ser wê bisekinê. Di çerçoveya prosjekta wî de ku wê li holên dibistanî ên weke 3 û 4'an ku wê pêşkêşbikê wê, wê çawa wê bi awayekê wê xabat bi felsefeyê re wê were kirin wê di wê çerçoveyê de wê li ser wê bisekinê. Wê di awayekê de wê çawa wê dûnya derve wê fahmbikê û salixbikê wê direngê de wê bi têngînek bernemayî a felsefeyî de wê bixwezê ku ew li ser wê bisekinê.

Di xabate xwe de wê, nûqtayên weke yên giring ku ew di çerçoveya xabate xwe de ew di kirpênê wê di rengekê de wê bi awayekê de wê karibê di wê rengê de wê werênê ser ziman. Wê ew nûqte yî wê weke dem, rûdaw, sedem û bandûr, berpîrsîyarîya rewîstî, rastbûn û nirxa wê bê. Di wan aliyên de wê aliyekê wê yê din jî wê bi têngîna 'pîvanê' û an weke armancê a bi wê re wê di rengekê de wê li wê bihizirê. Di wê temenê de wê di çerçoveya vegotin û an salixkirinek felsefeyî de ku wê çawa wê gelek nûqtayên felsefeyî wê di rengekê de wê, bi hev ve wê werina girêdan.

Di awayekê de wê têngîna nûqtayê ku wê werênê ser ziman wê, di wê de wê, têngîna mijarê, pîrsgirêkê, fenomenê û hwd wê weke hinek kirdeyên ku ew wê bi wê re wê li wê bihizirê ku ew ji wê di şêwayên cihê ên fahmkirinên wê de ku ew li lê were têngiştin û fahmkirin. Weke ku em li jor bi têngîna marthew Lipman re wê hanî ser ziman wê şêwayê danûatandinê a weke şêwayekê sokratî ku wê di felsefeyê de wê were pênasekirin ew jî wê di rengekê de wê were dîtin ku ew wê derdixê li pêş. Bi rêya danûstandin û nîqaşkirinan wê çawa wê mijarên wê bi ziman

û nerînek felsefeyî wê werina fahmkirin wê di wê çerçoveyê de wê were dîtin ku ew wê li wê bihizirê.

Di wê de wê weke ku wê were dîtin Olsson wê, di mijare nîqaşe felsefeyî de wê ji sê aliyên ve wê nêz bibê. Yek wê bi têngîna girêdanê a ji yekê zêdetirî a mijar û kêseyên felsefî bi hev ve werina girêdan. Ya du wê di wê çerçoveyê de wê di dîmenekê di wê de bi kûrbûnê bê. Di dîmenê sêyem de bi hizirkirinê û afirandina çerçoveya hizirkirinê û bi argûman û birhankirina wê çerçoveya wê di rengekê de wê were dîtin ku ew wê li wê bihizirê.

Di rengê ku ew wê bi wê re wê werênê ser ziman. ” Li nava nîqaşkirinekê wê gelek kêsa û pirsgirêkên felsefî wê bèn avêtin li navê. Kêsa û an pirsgirêkên ku ew ji wan re ti çareserî ne hatiya dîyarkirin. Di wê çerçoveyê de wê li lê were zorkirin ku ew wê kijan pêwîstî bi girêdan û weke çareseriyê were dayin. Kijan argûman wê baş bê. Awayekê çawa ê şîrovekirinê wê karibê wê werênê ser ziman. Di rastiye de wê kîjan cihêyî û bersivên li wê werin dayin pêwîst in wê weke bi nîqaşkirinek rasyoneli werina dîyarkirin. (Çav: Ohlsson, Ragnar(2002), kursplan for filosofi, april 2002, upublisert notat)”

Bi têngîna hizirkirina li ser nîqaşên felsefeyî ên weke bi armanca wê re wê ya ku wê were armanckirin wê ew bê ku wê çawa wê refleksiyonekê wê bi rasoneli wê di mijarên teorikî û hizirkirina bi wan re de wê di mejiyê zaro de wê di şêwayekê de wê bide çêkirin. Wê di wê çerçoveyê de wê ji wan re wê bibê weke alikar. Di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din jî ku ew wê bi wê re wê li wê bihizirê wê ew bê ku wê di wê rewşê de wê dema ku wê xwendevanek wê were kirpendin wê çawa wê li wê kirin wê çî encamê wê bi xwe re wê werênê ew wê weke di serê wî de wê ne dîyar bê. Ber vê yekê ew dihênê ser ziman ku ew kirpendin nebê û di çerçoveyek giştî de wê bikê û ji wê derbasbûnê wê bide çêkirin wê weke şêwayekê rast wê li ser wê bisekinê. Ji aliyekê din ve wê mijare demê wê li ser wê re wê li wê bihizirê û wê bènê ser ziman ku wê kengî xwendevan dîtin ku ew westiyên bi hêza xwê ya hizirkirinê ew ji wê dîrkeve êdî ew bisekinê. Di awayekê de wê dema ku ew nîqaş dikê wê bixwezê ku ew wê nîqaşbikê ku wê mijar û kêseyên felsefeyî wê çawa wê bi hev ve wê di awayekê de wê girêdayî bin wê bixwezê ku ew li ser wê bisekinê û ew wê bi wê re ew hizra xwe wê werênê ser ziman. ”Em di nava demekê de dijîn ku wê her tişt wê di çerçoveya demekê û rûdayina di wê de wê rûbide. Lê di awayekê de wê di mijarê de wê kirpendinek li ser fahmkirina demê re wê pêwîst were kirin û wê çendî wê di mijarê de

wê pêwîst bê wê weke ne dîyar bê. An jî dem wê weke têkiliyek girêdanê a nava rûdaw û kiryarên ku ew bi kirinî û hwd dihên û dibin. Rûdaw dibin bi girêdana têkiliya sedemê re wê ji yekê li ya din. Lê ji er rûdawê li ya din wê girêdanek sedemî wê hebê? Û eger ku ew her tiştê ku ew dibê, ku ew sedema wê heya, tiştê din ku ew bi wê bibê. Weke aliyekê wê yê giring ku wê ji rûdawê bi bûyina wê weke rûdawê bê. Rûdaw weke kirinek ku ew ji aliyê mirovan ve dihê kirin. Kengî wê berpîrsîyarîya me hebê ji ya ku ew dihê kirin re? Em rûdawan di nava ya rast û ne rast de wê şîrove dikin. Di wê de wê kijan rêgez wê xwe bide dîyarkirin? Û em çawa dikarin diyar bikin ku wê rêgeza rûdawê wê bûhûrner bê û an na. Em tiştê şîrove dikin, diyar dikin ku ew baş û an ne baş a. Çawa em wê dikin? Di wê de hinek tiştên ku weke hêja ku em wê kedekê bo wê didin piştî kirinên me serbixwe û diyarkirinên bi wan?" Ev nîşeya ku wê ji navaroja heman çavkaniya li ser wê ji Ragnar Ohlsson ku me hanî ser ziman wê di wê çerçoveyê de wê weke xwediyê hinek têgînên ku ew çerçoveya hizirkirinek bi nîqaşên felsefeyî ku wê çawa wê di rengekê de wê bide dîyarkirin wê bènê ser ziman.

Li gorî Ohlsson wê rewş bi du aliyên ve wê di nava nîqaşan de wê karibin ji aliyekê ve ew were li lê hizirkirin. Yek wê bi girêdana wê û ya din jî wê li ser wê fahmkirina bi wê re ku wê bi awayekê wê çawa wê ji wê re wê hizir, birhan, argûman û hwd wê werina pêşkêşkirin. Di wê temenê de wê ji aliyekê din ve jî wê aliyekê din wê bi hizra Ohlsson re wê derkeve li pêş. Ew jî wê têgînek weke ya weke sernûxûmandî ku ew dide dîyarkirin a hevgirtina nava hizran di dîmenekê hipotezî de ku ew di şewayekê de wê li wê bihizirê û wê bikê ku ew wê werênê ser ziman.

Di wê çerçoveyê de wê di mijare hizirkirina xwe de wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman ku wê pêşî wê di wê temenê de wê ew hizir bi têgînek hipotezî wê bi hev ve ku ew heya wê ji hev derhênê û wê bi wan hevgirtinên wê di temenekê têgînî a fenomenî de wê fahmbikê. Ya ku wê di serê ohlsson de wê mijare têgîna 'demê' wê bi gotinek ne dîyar û an weke bi nîqaşkirinên ser demê di wê de weke pêwîst û an ne pêwîst ku ew dikê wê ji aliyekê ve jî wê weke ku wê bi wê nûqtayê ve wê ji aliyekê ve wê girêdayî bê.

Di wê nûqtayê de wê di mijare nîqaşkirinek bi derfet a felsefeyî de wê di nava têgînek şenber û razberî de wê çawa wê mijar wê were lê hizirkirin wê hinek kirpendinên wê di wê warê de wê hebin. Di aslê xwe de Ohlsson wê zêde wê li ser wê aliyê wê weke ku wê zêde nesekinê. Ew ya ku wê disekinê wê weke aliyekê ku ew hinek gotinan dihênê ser ziman

bi mijare fahmkirina rewşek aqadamikî a bi mijare felsefeyî re wê çawa wê di nava rewşek fahmkirinê a zaroyan de li dibistanê wê karibê di dîmenekê hesan de wê were fahmkirin wê bixwezê ku ew şewayekê wê di rengekê de wê fahmbikê.

Di wê temen de wê mijare salixkirinên li ser wê re wê, di awayekê de wê ji ya hesan wê bi hev û li hev hûnandinê wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê felsefeyê wê ne bi zaninekê lê wê weke şewayekê wê tefkirbikê û wê di wê temenê de wê di şewayekê de wê li ser rewşa nîqaşê, rengê fahmkirinê, pirs pirsînê, argûmankirinê û hwd re wê di şewayekê de wê bikê û wê bixwezê ku ew li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê di awayekê de wê werênê ser ziman. Wê jî wê di awayekê de wê di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, çawa wê di wê ya ku mirov wê dihizirê di wê de wê kûr bibê û nerfina xwe bi wê re bigihênê çerçoveyek berfireh. Di wê çerçoveyê de wê, weke ku ew wê di rengekê de wê bi kirpênê ji wê sînorê weke bi fahmkirinê û an di dîmenekê de weke bi nezanînê wê di awayekê de wê derbas bikê. Di dewama wê de ku mirov wê bibêjê xwe li wê sînorê negirê û wê ji xwe re wê nekê weke sînorekê û di pêvajoyên lêpîrsîn û nîqaşên bi mijarê û hwd re pêde herê û fahmkirina xwe bi wê re mazin bikê.

Ohlsson wê di rengekê de wê li ser armancên bi aqil wê di şewayekê de wê bixwezê ku ew zaro bihizirin. Di wê çerçoveyê de ew di serê xwe de wê safî û zelal bikin. Di wê çerçoveyê de wê, ji aliyekê din ve jî wê bi gotina 'bi xuy û tevgerên baş û rewîstek baş re wê çawa wê bibê û wê pêşkeve wê li wê bihizirê. Di awayekê de wê dema ku ew li ser rewşa mirovan wê bihizirê wê di wê çerçoveyê de wê di awayekê de wê, kirin, tevger û xuy wê di rewşê de wê weke aliyna girîng ku wê di pêşketina mirov de jî wê weke weynek wan hebê wê di şewayekê de wê li wê bihizirê.

Di fahmkirina xwe de kûr bibê û di kirinên xwe de karibê baş xwe bi temen, argûman bikê û werênê ser ziman. Li vir wê weke aliyekê wê yê din ku wê gotina rewîstê wê li vir wê bikarbênê wê mirov nikaribê wê weke di nava sînorekê rewîstî de wê bi sînor bigirê. An jî ew wê ne di dîmenekê ku ew ji wê pêşîya mirov re wê çawa wê bi sînorkiirînê re wê bigirê wê li wê bihizirê..

Di wê nûqtayê de wê têgîna berpîrsîyarîyê wê li wê bihizirê. Di wê nûqtayê de wê mijare encamên weke ji hizrên me û kirinên me wê di rengekê de wê weke aliyekê ku wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Di wê çerçoveyê de wê ne tenê wê, weke têgînek ku ew

bi gotina berpirsiyariyê re wê li wê bihizirê bê. Wê di temenekê hişmendi de wê li wê bihizirê ku mirov çî kiribê ew di farqe wê de bê.

Di wê nûqteyê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring ku mirov wê di dewama wê de wê liser kirinê û tevger û xutê wê hinekê wê li wêbihizirê. Ohlsson wê di mijare wê de wê pirsên weke di çerçoveya ku wê weke bê hizirkirin de wê xuyek, tevger û an jî kirinek wê çî bê wê bi ya vajî wê re wê weke nexuyek, ne tevgerkirek û nekirinek wê çawa wê karibê wê di renekê de wê salixbikê wê li ser wê bisekinê.

Di wê çerçoveyê de wê di dewama wê de wê bahsa tevgerên me û bi fahmkirinê û aqil û rengê fahmkirina me re wê çawa wê di renekê de wê têkiliya wê hebê wê weke ku wê bixwezê ku ew wê li wê bihizirê bê.

Di dewama wê de ku mirov wê bahsa têgînên weke tevger û xuyê û hwd wê bikê wê karibê navên weke Liza haglund û Frida brismar û hwd ku wê di warê akrtiviteyên bi zaroyan re wê weke xwediyê azmûnên wê bin û bi wan re wê werina ser ziman wê karibê bahsa wan bikê. An jî wê weke ku wê bi rewşên li 'sodra teatern' ku wê di wê çerçoveyê de wê weke bi têgînek kifşkirina li ser aktiviteyan re wê li stockholm'ê wê bibê wê karibê wê di wê çerçoveyê de wê di dewama wê de wê bahsa wê bikê.

Ohlsson wê mijare têgîna demê wê bi kirin û tevgeran re wê li wê bihizirê. Di wê çerçoveyê de wê, 'di xwezaye wê de wê dem wê çî bê' wê weke pirsên ku ew di wê çerçoveyê de wê weke di renekê de wê weke ku ew wê li wê bihizirê û wê bixwezê ku ew wê di renekê de wê werênê ser ziman. Di kirinên me de wê bi demê re wê weke destpêkek û dawîyek wê hebê. Ku em heka wê bi demê re wê werênina ser ziman wê weke ew weke demekê wê xwe bide dîyarkirin. Di wê çerçoveyê de wê, gotinên li ser temenê demê ên weke yên demên bûhûrî, dema nûha û dema li pêş me a pêşarojê ku ew were wê çaa wê di wê çerçoveyê de wê karibin weke aliyna ku ew werina fahmkirin wê bi fêrsa demê û têgîna wê ya di nava fahmkirinên me de wê bikê ku ew wê fahmbikê û wê di renekê de wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, bi demê re wê karibê bibêjê 'dema bûhûrî heya', 'dema nûha heya', 'dema pêşarojê wê bibê' û hwd. Wê evwê weke aliyên wê yên ku mirov wê li wê bihizirê bê. Mijare demê wê di wê rengê de wê weke têgînekê bi fêrsa fahmkirinê re wê were dîtin ku ew wê ji hinek aliyan ve wê bikê ku ew wê di renekê û awayekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di çerçoveya têgîna Ohlsson de û ankû di dewama wê de wê mijare ku me hinekê wê bi têgîna haglund û brismar re wê hanî ser ziman wê dikarê wê di dewama wê bi çend gotina wê werênê ser ziman. Ber ku wê di wê temenê de wê,

bi wê re wê di çerçoveya aqilekê sentetikî ê fahmkirinê de wê li ser kirin, tevger û xuyan re wê bi têgîna ya baş û nebaş û an ya rast û nerast û hwd re wê di rengekê de wê bikê û wê bixwezê ku ew wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê di şêwayekê de wê werênê ser ziman.

Di wê çerçoveyê de wê di dîmenekê de wê di nava şêwayê fahmkirina Haglund û brismar de wê, têkiliya kirina felsefeyê wê bi yên mazin re ku ew dênê û ew ji wan re bibina alikarî û di fahmkirinên wan de weke aliyekê fahmkirinê cih bigirin wê di dîmenekê de wê bixwezê wê bikirpênê. Di wê temenê de wê, ev wê li gorî wê ne weke aliyekê ku wê zaro wê weke bi wan ve wê bê girêdan û an newê wê wateyê ku ew bi serê xwe nikarin tiştêkê bikin.

Di çerçoveya xabatên brismar de ku wê weke têgîna 'ceribandina pirsînê' ku wê werênê ser ziman wê di wê temenê de wê, çawa wê di temenekê angejekirinê de wê di şêwayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Ev wê, weke aliyekê ku ew wê di wê temenê de wê, bi mijare heyê û têkiliya heyê ve girêdayî a bi fahmkirinê ve girêdayî wê weke ku wê ji aliyekê ve wê bi wê re wê li wê bihizirê.

Di mijare têgînek felsefeyî a zaro de di zane min de wê weke aliyekê wê yê giring wê di wê demê de ku wê çendî piçûk û mazin bê ku wê di rengekê danûstandinên li ser wê temenê zaro wê weke bi hizrên xwe di wê de wê weke werênê ser ziman û ew di wê çerçoveyê de bigihêjê wê fêrsê ku wê tiştêk pêkhanîya bi hizirkirina xwe vegotinek felsefî dem bi dem bi wê re ew were kirin wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di wê nûqtayê de wê, di wê rewşê de wê, di hinek rewşan de wê hêst û fêrsa ku wê weke mirov tiştêk pêkhanî wê di meji de wê karibê temenê wê jî bê ku mirov bi wê re wê bi xwe ve rabê û destê xwe bi hizrî bide berxwe. Wateya wê gotina dest dayina berxwe wê çî bê. Wê diwê temenê de wê di serê xwe de ku ew bihizirê û ew bi wê re ew hizra xwe werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de ew xwe ji wê bi şûn ve negirê.

Di awayekê de wê pêşîya wê bi serneketinan û an rewşên weke 'bi gotinên nikaribê bikê' û hwd re wê negirê. Di wê çerçoveyê de wê weke ji temen ve wê çawa wê wêretiyekê wê li lê were dayin û ew bi wê re wê rabê wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Weke ku wê çerçoveya 'çeribandinê a pirsînê ya brismar' re ku wê were ser ziman wê kom bi kom wê çawa wê xwendevan wê werina komkirin û

di demên weke yên deh daqêqa bê û an bist daqêqa bê û hwd re wê werina nîqaşkirin û ew encamên wê werina qaydkirin û di wê temenê de wê, di rengekê de wê, bi alikariyê jî wê çawa wê nîqaşên xwe di temenê hinek vegotinên felsefî de wê bi başî wê bigihênina encamê û an li sêrî. Ev jî wê weke aliyekê wê yê ku ew wê di wê temenê de wê di wê de wê bihizirê. Zaro û an xwendevan wê di wê nûqteyê de wê ya ku ew carekê kir wê piştî wê di meji de wê weke azmûnekê wê bibînê û wê di wê temenê de wê li ser wê re wê weke aliyekê wê yê giring ku mirov wêkaribê wê fahmbikê wê di çerçoveyê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Di wê çerçoveyê de wê, di nava wê hizirkirina xwe de wê çawa wê formule hizirkirina hizrên xwe bin û an tezekê wê formule bikin û an wê çawa wê argûmanekê wê ji hizrekê û an tezekê re wê pêşbixin û wê bidina dîyarkirin û wê têkiliyên nava wê dênin wê weke aliyên wê yên ku mirov wê karibê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Ev ali wê weke aliyna azmûnî ku wê bandûra wê li hizirkirin û xwendinên xwendevan jî wê di rengekê de wê bibin û wê di pêvajoyên wê yên afirandin û an hilberîna hizran de wê weke temenekê wê biafirênê. Di wê çerçoveyê de wê ev rewş wê weke aliyna azmûnî bin. Di wê çerçoveyê de wê serketinek jî û di awayekê de wê weke rewşên weke serneketinê jî wê çawa wê bi wê weke azmûnekê di temenê ku ew wê, ji wê fêrbûnekê derxê de wê fahmbikê. Di wê temenê de ew ne weke rewşên xwe bi wê şûn ve kişandinê lê weke rewşên ku ew dema ku wê weke rewşa ku ew weke serneketi bibînê ew çawa di wê temenê de ew dibînê wê fahmbikê. Ber ku wê di jîyane mirov ya xwendinê de jî bê û piştê jî bê wê bi rewşên di wê temenê û awayê de wê rû bi rû wê mirov wê bimênê û wê di wê çerçoveyê de wê çawa wê dervî wê di rengekê de wê xwe bi wê re wê derxê li rewşek baştir wê weke bingihekê giring ê fahmkiirnê wê biafirênê. Di wê çerçoveyê de wê bi têgîna felsefeyê re ku em weke bi gotinek gelemperî ku wê bi wê re wê were ser ziman wê felsefe ku wê weke fahmkirinê jîyanê ku wê were dîtin wê di wê temenê de wê di rengekê de wê çawa ew fahmkirina jîyanê wê bi wê re wê di dewama wê de wê bê kirin.

Ber ku wê tiştê wê bê fêrbûnekê wê nikaribê ew were kirin û pêkhanîn. Di wê çerçoveyê de wê azmûnên me wê bi çî awayê bin wê weke aliyekê ku mirov wê ji wê encamekê wê karibê di jîyane xwe de di demek û an di rewşek wê de wê karibê derxê. Di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê

de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di şêwayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê kaeribê wê di şêwayekê de wê werênê ser ziman bê.

Di mijare hizre felsefeyî û an nîqaşên wê de wê, mijarên weke rastitiyê û an rast dîtinê û hwd wê weke aliyna ku wê di wê temenê de wê weke 'rastiyekê wê fêrsa fahmkirina wê' bingihê parastina wê weke rastiyekê wê ji aliye mirov ve wê karibê wê bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê mejiyê mirov wê di wê hoyandiniya wê de wê, di awayekê xwezayî de wê karibê bi awayekê motorikî bikeve rewşek weke ya di şibihê ya xwe paraastinê a li ser wê re û ew di wê temenê de ew argûman û birhanan wê bi mantiqê wê li wê bihizirê. Weke çawa wê du kes wê tiştê weke xirab û an ne xirab wê bikin û wê yê xirab wê bo ku ew bide nîşandin ku ew nekiriya wê şîwayên xwe parastinê û an bi wê weke ku ew dihê fahmkirin ku ew wê kiriya ku ew vajî wê bide nîşandin wê mejiyê xwe wê li ser wê bixabitiênê.

Di aslê xwe de wê ev rewş û minaqe wê weke rewşek teybet bê ku mirov wê karibê wê hinekê wê bi hiş bikê û wê di wê temenê de wê di renekê û awayekê de wê li wê bihizirê. Wê di wê çerçoveyê de wê dema ku zaro û an xwendevan di wê rewşê de bikeve wê hişê û farqîya wê de ku ew çawa mejiyê xwe bikardihênê ku ew ji wê rewşê de birhan û argûmanên dijber û an yên aligir bigirênê ku ew bikarbênê wê weke rewşek weke ya teybet a aqilmeşandinê bê. Di wê rewşê de wê li ser wê têgînê re wê hinek makanismayên meji ên ku ew wê bikevina dewrê û wê rewşên weke yên xwe parastinê w biafirênin wê karibin bibin. Di wê rewşê de wê ew wê bi wê re wê di renekê de wê weke ku wê bibê ku wê, çawa wê di rewşek derûnî de wê kesekê wê bisikiletê wê biajoyê û wê li deverekê wê bikeve û wê dema ku ew care duyem ew hat wê deverê û wê makanismaya meji wê bibîrbikê û wê sînyalên telukeyê wê bide dîyardikin wê rewşek ku wê di wê çerçoveya makanismeyek ne dîrî wê de wê di şêwayekê de wê wek eku wê xwe bide dîyarkirin.

Di mijare parastina rastiya xwe û wê çawa wê meji wê argûman û birhanên wê biafirênê bo piştrastkirinê a vajî wê û an bi aligiriya wê û hwd re wê di renekê de wê xwe bide dîyarkirin. Ev rewş wê weke rewşek teybet a ku mirov wê karibê wê di renekê de wê li wê bihizirê bê.

Di wê çerçoveyê de wê ev rewş wê, weke kes wê di rewşa xwe de wê di rewşek hoyandî de wê bikê bi serê xwe. Di wê çerçoveyê de wê di wê rengê de wê were dîtin ku wê di hin rewşên ku mirov dijî de wê hinek makanismayên me yên ku ew di rewşên weke yên fahmkirinê û hwd de

wê bikevina dewrê de wê bibin. Hêstek bi fahmkirinê wê çawa wê li mirov wê xweş wê were û wê carna wê weke gizlonekan wê bi laşê mirov de wê werênê. Di wê rewşê de wê di wê rengê de wê di rewşa rastiye û hizirkirina wê bi wê re de wê di renekê de wê dîmenekê fahmkirinê wê bi wê re wê xwe bide dîyarkirin. Wê jî wê dikarê wê di renekê de wê didewama wê de wê werênê ser ziman ku wê hêstên me yên xwe parastinê û hwd wê di renekê de wê li gorî rewşên vajî û an aligir wê makanismayên xwe parastinê wê biafirênin û wê dema ku ew bi aqil û zaninê û hiş û hwd bê wê di renekê de wê di rewşekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê, makanismayên bi wê ên biolojîkî û hwd re wê bi temenê bo fahmkirinê wê weke ku wê karibin biafirênin. Ev jî wê bi rewşên ku mirov wê bijî û wê bikeve farqê û an wê bikê farqê û hwd de wê di renekê de wê weke ku wê bibê. Di wê rewşê de wê, di renekê de wê mijare kirina felsefeyê wê bi wê re wê xwe bide dîyarkirin. Aliyekê din ê felsefeyê ku em bi mijare ziman re wê li wê bihizirin wê di wê çerçoveyê de wê weke di dîmenekê din ê teybet de wê kaeribê xwe bide dîyarkirin. Minaq mirov gotinên weke ne pirs ên weke 'mirov xwediyê giyanê ya', 'mirov bi aqil a', 'mirov dihizirê', 'zanin bi mirov re dibê wê dema ku em dibin', 'heywan mafê wan hena', 'tiştê ku ew tu dixwezê bikê têtê wê bikê', 'rasti heya', 'an 'rasti nin a', 'zaninek bi êmin wê nebê', 'musik divebêjê li hêstan', 'mirov azade kengî mirov got na' û hwd. Yan jî wê bi gotinên weke bi rengê û dê û bavê min bi hev re zewicî na'. Ev gotin wê di renekê de wê weke di wê de wê hewceyî têtênên weke dê û bavê û salixkirina wan di wê de wê nebê. An jî wê rewşa bi gotina 'zewecê' re wê hewceyî salixkirina wê nebê. Ji xwe wê di wê rengê jîyane xwe ya ku ew di nava wê de dijî wê, di renekê de wê, ew li wê bi têtênê azmûnî wê li wê têtênê. Wê dema ku ew ji hev herin jî wê bi wê re wê, zaro wê ji wê nexweş bibê. Wê demê ew rewşa ji hev çûn û ew ji wê nexweş wê weke rewşa dawî li lê hanîna wê zewecê bê. Ew wê di rewşên ku ew dijî de wê di renekê de wê bi azmûn dikê. Azmûnên zaro ên bi wê rengê ku ew dikê wê ne tenê wê weke azmûn bi gotinê û hinek fahmkirinên wan bin. Wê di aslê xwe de wê di awayekê de wê dîmenekê sazûmanî û pergaliê bi hizirkirinê wê bi wê re wê xwe bi wê rengê bi wê şewayê ku ew weke bi adilandinekê di fahmkirinê de li wan digihê wê di wê temenê de wê fahmbikê. Di wê temenê de mirov dikarê gelek gotinên din jî kifşbikê. Ev weke gotinên ku em di nava jîyane xwe de bikardihênin û wê weke gotinên ku em bi wan di jîyane xwe de xwediyê fahmkirinekê jî bin.

Zaro di gotinên xwe de wê, di wê temenê de wê, bi fahmkirina wan re wê serwer bê. Wekî din wê bi wê girêdana bi hêstî û hêjkirinê û hwd wê, zaro wê ji wan wê pirr zêde li girtinên bi têtî û hwd ên di wê temenê de wê ji wan re wê weke ku wê vekirî bê. Lê di wê rewşê de wê, zaro wê di aslê xwe de wê ne tenê wê di demên xwendinê û destpêka wê de wê di wê çerçoveyê de wê bi girtinên xwe wê bide dîyarkirin ku ew di demên berê wê de jî wê ji rewşek bi wê rengê û kirinên wê re wê xwediyê rewşek weke ya amede bê. Di wê temenê de wê, di rengê de wê ev rewş wê tenê wê weke rewşna ku ew bi angejekirinê bê û an şewayên weke aktivkirinê û hwd bê ku ew bi wan re were kirin li tevgerê de bê. Mejiyê zaro ê pirs pirsînê wê di wê demê de wê pêşkeve û wê bi zêdeyî wê xwediyê fêrsên fahmkirinê bê. Her rewşê wê di wê demê de wê karibê bikê mijare pirs pirsînê. An jî wê dikarê wê bibêjê ku wê her tiştê ku ew wê bibînê wê bi pirsên weke 'ew çi ya' û hwd re wê bikê mijare pirsên ku ew bikê. Di wê çerçoveyê de wê bersivê ku em ji wan pirsên zaro re dibin wê zaro wê ji bîr nekê. Yan jî wê demê ku wê carna wê zaro wê gelek pirsan wê li ser hev wê bikê li mazinên li dora xwe wê, di wê temenê de wê weke bi hinek makanismayên bi fahmkirinê ên ketina dewrê de re wê fahmbikê. Weki din wê jî wê dikarê wê bibêjê ku wê dema ku wê mazinekê wê çendî ew pirsên wê bersivandin û nede nîşandin ku ew aciz bû û an ew dixwezê bersivê bide û wê hêstê bide nîşandin wê zaro wê li wê vebê û wê hê zêdetirî wê karibê bipirsê. Di wê temenê de wê carna wê xuyên mazinên zaro wê ji jê re bina asteng ku ew ne pirsê. Carna di pirsînê de ew acizî ber ku wê hîskiriya. Carna wê bersivên pirsên xwe dibê ku wê ne girtin. Carna bi hinek sedemên din ên weke bi rewşên weke aloz ên nava mazinan ku wê bandûrê li lê bikê re wê weke rewşên pêşîya wê girtinê jî bê. Lê di wê demê de zaro wê bixwezê ku ew carna di serê xwe de wê kifşbikê, carna wê di nava têtîliyên xwe yên bi zaroyên di temenê weke xwe de wê bikê. Ber vê yekê wê dema ku wan hev naskir wê karibê zêdetirî mêyla wan herê ser hev. Ew mêyl çûna ser hev wê ji wê aliyê ve wê bingihêkê wê yê wê hev fahmkirinê û bersivê dana li hev wê bi wê re wê weke ku wê hebê. Di wê çerçoveyê de wê têtîliyên nava zaroyan wê têtîliya komplike bin, çendî ku wê weke li mirov wê weke hesan wê werin. Lê di wê çerçoveyê de wê, piştî ku ew bidest bikarhanîna ziman kir û pê de wê weke têtîliyêk fahmkirinê bê. Ev rengê têtîliya fahmkirinê di aslê xwe de zaro hê di wê temenê wê yê piçûk de dikê weke filosofekê piçûk ê ku ew dikê ku ew jîyanê fahmbikê û bersivê ji pirsên xwe re bibînê. Di wê rengê de wê

dikarê wê di renekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Carna ku wê bahsa ziman û fêrbûna wê ya zaro wê were kirin de wê bi zanistî jî wê ji gelek aliyên ve wê were piştrastkirin ku wê zaro wê çendî hê di zikê dayika xwe de ya wê destpêkirina bi fêrbûnê ew dikê. Di wê temenê de wê piştî ku ew dihê dûnyê wê bi rewşên fizîkî ên amede û hwd re wê pêşketina wê xwe êdî wê bide dîyarkirin. Awayekê bi ziman û gotinê axiftinê wê astek bi pirr dîmenî a pirr zêde li pêş bê bo wê rengê pêşketina zaro. Di wê de wê makanismayên komplike ên ziman û newrolojîkî wê weke ku wê bikevina dewrê de. Ku em gotinên zimanî weke dîmenna bi dîtinî a ji jîyanê fahmbikin wê di wê temenê de wê, zaro wê di wê rewşê de wê pirr zêde wê karibê kifşbikê ku ew ji ya ku em fahmdikin wê li pêştir bê. Ew bi gotinê û têgihek gotinî wê ne hizirê. Ew bi wê dîmenê dîtbar ê dibînê û bi rêya sehên xwe bi wê salixkirinên bi wê re wê bihizirê û wê fahmbikê. Minaq wê dema ku wê fahmbikê ku wê dê û bavên wê zewicî na bi hev re wê di wê têkiliya nava wan re wê ew wê kifşbikê û wê di wê gotinê de ew dîmenê wê bi wê re wê hebê. Dîmenên fahmkirinê wê di meji de wê ne bi girêdanên gotinî lê wê bi hoyandinên newrolojîkî û hwd ku wê biafirin re wê di renekê de wê weke ku wê xwe bidina dîyarkirin. Di wê çerçoveyê de wê di nava rewşan de wê girêdanên ku ew dikê jî wê di wê temenê de wê bibê. Ew wê bi şewayekê hiş ê teybet ku ew di çerçoveya gotinên mazinekê de weke ku ew bi renekê bi hiş weke newina dîtin re wê di renekê de wê bi wê re wê xwe bidina dîyarkirin.

Zaro wê di wê nûqteyê de ku em bi gotina fahmkiirînê û bi teybetî bi gotina felsefeyê û hwd re wê di wê temenê de wê li wê bihizirin wê dîmenekê ku em dikarin wê temenê wê fahmkirina wê bi wê karibin hê piçûktir wê karibin bibin. Ew wê, di wê temenê de wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê ku wê karibê wê fahmbikê bê.

Zaro wê hê di demên berî dibistanê de wê bi rewşên weke bi astengiyên derûnî ku ew bi wan an ew xwe bi sînorkirî dikê û an jî ji aliyê mazinên li dorê ên herî nêz ve ku ew dihê bi sînorkirin wê di awayekê de wê hevnasînê wê bikê. Piştî wê di temenekê pirs pirsînê û hizirkiirna wê zêdetirê wê çawa wê di rewşa ku wê mazin bixwezî ku ew wê di wê de wê weke rast dibînin ku ew zaro adeptebikin wê di nava wê de wê bijê. Sînorkirinên zaro wê hê di wê demê de wê di renekê de wê destpê bikin. Gotinên weke min bikê û an weke hevalên xwe be û hwd wê di wê temenê de wê gotinên sînordar bin. Di wê çerçoveyê de wê dema ku em

dikin weke awa bidina zaro û bi gotinên klîşe ên weke 'dar hê şîn bê ew karibê were tawandin' ku ew wê were ser ziman wê di wê çerçoveyê de nêzîkatî wê li lê kirin wê ne bi rengekê wê weke bi serê xwe û weke xwe bi rengekê pêşketina zaro bê. Wê weke di awayekê ku em weke mazin dihizirin ku em dikina nava wê de û dibêjin weke wê pêşkeve bê. Zaro wê di wê nûqtayê de wê êdî wê pîrsgirêkên fahmkiirnê û heta car bi car ên weke bi derûnî ên adeptebûnê û hwd wê di wê temenê de wê bijî. Yanî em zaro bi destê xwe weke ku em dikina nava rewşek bi pîrsgirêkên derûnî de û wê didina jîyandin. Pîrsgirêkên bi çerçoveya wê têgîna adeptebûnê re ku wê bibin wê ne pîrsgirêkên ji rêzê bin. Wê bi tememî û sadî sad wê zaro wê ji rastiya wê û hevrasta wê ya bi xate pêşketina wê ku ew bibê wê dûrbikê. Bi gotinek din wê weke ku gotin di cih de bê ku em zaro bi şibênina 'dara şîn' ku ew hê dikarê bitawihê wê, di wê temenê de wê were tawandin û awayê ku em dihizirin bi zêhnî didina wê. Ew di nava wê de dijî. Weke kesekê li gorî wê dijî. Wê ne li gorî xwe û wê destpêka xwe wê bijî. Hinekê jî di wê nûqtayê de wê temenê felsefeyê di wê destpêka wê ya piçûk de wê kifşkirina wê, di wê temenê de wê li wê bihizirê wê, çawa wê karibê pêşîya wê aliyên wê bigirê? Di aslê xwe de wê weke aliyna wê yên ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê di wê temenê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Wê dema ku ew 'dara şîn' hê ku ew şîna ew li ser temenê xwe wê şînatîyê ne weke me lê weke xwe bijî. Wê di wê temenê de wê bi temenekê xwezayî ê felsefeyî ku em bibêjin wê xate xwe wê di wê temenê de ew bi rastiyan xwe yên kifşbikê lê bipirsê û bide dîyarkirin re wê bide domandin. Di wê çerçoveyê de wê hingê wê ew wê weke xwe bê. Wê ne weke me bê.

Pêwîstîya zaro jî ne bi têgîna ku ew weke me bê wê hebê. Ew weke xwe bê ew wê bi wê hebê. Di wê çerçoveyê de wê li wê bihizirê û wê di serî de wê bi wê re wê kifşbikê. Di rengekê de wê mijare zaro û fahmkirina zaro wê hê jî wê weke mijare dervî fahmkirinê wê bibê û wê newê fahmkirin. Hizrên li ser pêşketina zaro re jî wê weke hizrên bi xuyzaniyê û hwd wê çawa wê di wê rengekê de wê weke di qalibekê de wê were mazin kirin bê. Di wê çerçoveyê de wê weke nerîna li ser jinê a di dest de girtinê wê di dîmenekê ne dûrî wê zaro wê bi hizirkirina li ser wê re wê were lê hizirkirin. Em heta ku wê zaro wê dest bi dibistanê wê bikê jî em tefkir nakin ku em bihizirin ku wê zaro wê xwediyê hizrekê bê. Heta ku em li wê dihizirin ku ew wê nebê. Piştî ku ew dibistanê dixwênê jî ew bi wê rengê dihê nasîn. Gelek tengezeriyên weke bi gotina 'ne fahmkirinê a

ji aliyê mazinan ve´ jî wê ji wê aliyê ve wê temenekê wê hebê. Weke çûkek di rêheha xwe de. Bo zaro û felsefeyê wê di serî de wê ev bendên ku ew zaro di nava wan û girêdana wan de mazin dibê wê weke aliyekê ku ew werina lêpîrsîn. Zaro ew wan di mejiyê xwe de û bi gotinên xwe û rengên xwe yên fahmkirinê di xwe de wê dikin. Carna wê didina dîyarkirin û carna jî wê nadina dîyarkirin. Felsefe û zaro wê hinekê jî wê li ser wê hevrasta wê ya jîyanî ku wê çawa wê di temenê wê û pêşketina wê de wê hevdfîtin û nasinekê wê bikê wê weke têgînek ku ew wê jî wê karibê wê çêbikê bê. Di aslê xwe de wê felsefekirina zaro wê bi gotinên wê re wê, karibê perspektifek jîyanî, civakî û hwd jî wê di wê çerçoveyê de wê karibê ji wê were **derxistin**.

Di wê temenê de wê, dema ku em di wê temenê de li ser gotinê û hwd re mijare kirina felsefeyê wê li ser temenekê xwezayî wê karibin wê biikin wê di nava jîyane asayî û xwezayî de wê zimanê me û bi gotinên me yên ku em bi kardihênin wê di aslê xwe de wê zimanekê me yê ku em dikarin wê di rengekê de wê di şewayekê de wê fahmbikin û wê di rengekê de wê karibê wê di awayekê de wê werênê ser ziman bê.

Wê jî wê di şewayekê de wê werênê ser ziman ku wê di aslê xwe de wê li ser wê temenê zarokatiyê ku mirov wê mijare felsefeyê bi jîyane xwezayî û asayî re wê werênê ser ziman wê dikarê wê ji du aliya ve wê werênê ser ziman. Aliyê pêşî ê bi hiş ku mirov wê dikê û di zanebûnekê de ku mirov wê bi wê re wê gotinên xwe wê levbênê û wê bikarbênê bê. Aliyekê wê yê din jî wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke bi têgînek û gotinekê ku wê di şewayekê de wê çawa wê mirov weke ne di farqê de bê û ne di hişê wê û zanina wê de bê lê ku mirov bi awayekê wê dikê bê. Di nava zarokên piçûk ên bin 4 çarsali re wê gotinên ku ew dihizirin wê direngê de wê bidest girêdana bi hev ve wê bikin û wê ji rewşa hevokên piçûk wê çawa wê bi ber yên mazin û an dirêj ve wê bi pêşketina xwe ya zimanî wê pêşde herin wê di dîmenekê de wê werina dîtin. Di wê çerçoveyê de wê ew kirinên wê zaroyê wê di rengekê de wê di aslê xwe de wê di awayekê ku ew weke çawa wê weke di dîmenekê de heya wê ji felsefe û kirina wê nebê jî lê wê di rengekê xwezayî de wê weke ku ew wê bikê wê karibê di rengekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di pêşketina hizirkirinê de wê hêz û fêrsa karina bi hev ve girêbide, çareserkiirna pîrsgirêkan bê û an di rengekê de wê çawa wê di şewayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê di mejiyê xwe de wê argûman û birhanên xwe yên ku ew wê weke bi wê rast dihizirê û an wê weke ´rast dihizirê´ wê di dîmenekê de wê bê dîtin. Wê dema ku wê

zaro wê dest bi dibistanê wê bikê wê di wê temenê de wê gotinên ku ew xwe li wan digirê wê bibin. Minaq wê di nava hola xwe de wê bi gotinên weke 'memoste av got ku ew ew baş a' û an ne baş a. Wê dema ku wê ji malê û dervî dibistanê û hwd ku wê bi dê û bavê xwe re bê ku wê û an wî kirinek bi wê rengê dît wê ew bale wê bikişênê û wê bibêjê ku wê memoste gotibû bi wê rengê kirina wê şaş a. Dibê ku mirov bi wê rengê wê bikê. Di wê çerçoveyê de wê ev wê, weke aliyekê ku ew wê di wê çerçoveyê de wê xwe li wê bigirê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di wê çerçoveya hizirkirinê a zaro de wê, zaro wê di renekê de wê, dema ku ew wê got wê, weke rastiyeke ku wan yê dervî wê ne weke wê kirina. Wê demê wê weke pêwîst bin ku ew wan ber çî ew kirin kiriya bi zimanekê ku ew karibê wê bide fahmkirin wê ji wê re wê werênê ser ziman heta ku ew karibê bi wê bide bawerkirin ku wê û an wî tişteke xirab di wê rengê de nekiriya. Di wê temenê û çerçoveyê de wê ev êdî wê weke pêvajoyek wê li ser rengên fahmkiirnê ku wê werina bermeberê hev û an wê çawa wê bi wê re wê bikevina vajî hev de wê ne weke wê bê dîtîn bê. Di wê rewşê de wê, di wê rewşê de wê, mijare hizirkirinê wê di wê çerçoveyê de wê ne tenê wê di wê dema dibistanê a pêşî de wê bi xwendinên weke bi fêrbûnên wê re wê bi zaro re wê bibê. Di wê demê de wê zêdetirî wê axiftin û bihîstin wê di wê temenê de wê zêdetirî wê dervî awayekê perwerdekirinê wê weke aliyekê ku wê di mejî de wê perwerdekirinekê wê bi danûstandinên hesanî ên nava zaroyan bê û an bi mazinan û hwd re bê wê bi wê re wê di renekê de wê bibê. Di wê çerçoveyê de wê li ser wê temenê re wê rast û ne rastiyeke wê ji hev wê cihê bikê. Di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di wê çerçoveyê de wê di şêwayekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê karibê wê di awayekê de wê werênê ser ziman bê. Ev fahmkirinên weke li ser gotinên bihîstî û weke 'rastî' dibînê wê ne weke rewşên bi gotinî ên hesan bin ku wê çendî wê di wê rengê de wê di dîmenekê hesan û xwezayî de wê werina dîtin jî.

Felsefikirina bi zaroyên hê piçûktir

Di renekê de wê di şêwayekê de wê mijare felsefeyê wê di şêwayekê de wê hin bi hin wê bi ber şêwayekê lêpîrsînê ên zaroyên hê piçûktir de wê were dîtîn ku wê herê. Her ku wê dem wê pêde herê û wê pêşketin wê zêdetirî wê xwe di renekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin wê di wê

warê de kûrbûntirî wê zêdetir wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin. Mijare felsefeyê wê di wê çerçoveyê de wê bi zaroyên hê piçûk re wê di rengekê de wê weke kevneşopîyekê wê êdî wê zêdetirî wê pêşkeve. Li ingilistanê wê bi fêrsên weke "thinking skills" re wê di rengekê de wê, xwediyê şêwayekê û rengekê pêşketinê wê bidest hizirkirinê wê were kirin. Li deverên weke swedê weke ku me li jor bi hizrên Ragnar Ohlsson û hwd re wê hanî ser ziman wê di dîmenekê weke wê de wê bi dîmenekê derhanîne û refleksyonê û hwd re wê were dîtin ku wê di şêwayekê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin.

Di aslê xwe de wê kevneşopîya hizirkirinê wê bi felsefeyî ku wê bi gotina zaro re wê li wê bihizirê wê di wê çerçoveyê de wê weke ku me li jor li çend deveran wê hanî ser ziman wê dîmenekê hizirkirinê wê, bi temenê wê yê piçûk ê hizirkirinê û bi şêwayê bi gotinkirinê û ser wê re wê, bi têkiliya nava gotinan û rewşan weke di leyistinên weke ku ew dileyizin de wê dikê wê di rengekê de wê xwe bide dîyarkirin.

Jêhatiya hizirkirinê wê bi zaro re wê di xwe de wê bi şêwayekê kifşkirinê wê di awayekê de wê bide dîyarkirin. Di dewama wê de jî wê bi pêvajoyên jîyankirinê û hwd re wê bi salixkirin û têkiliyek nava aliyê hundurîn û derveyî de wê bi wê re wê were dîtin ku wê were danin. Di wê temenê de wê dema ku wê zaro wê di leyistikekê de wê di nava rewşê de wê, têkiliyekê dênê û wê wan bi hizrî bi hev re wê girêbide û an wê, ji bili wê bi rêgezê û li gorî rêgezê wê bileyizê wê weke du rewşên giring ku em karibin wê di wê nûqteyê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Di wê çerçoveyê de wê ew rêgez wê, çendî ku wê weke bi leyistikê wê weke ji derve wê were jî lê wê di zaro de wê hinek temenê wê yê ku ew bi wê re wê sazûmane wê rêgezê wê bi hizrî çêdikê û bi wê re wê girêdanên pêwîst wê bide çêkirin û di hizirkirina xwe de wê bi wê re wê jêhatiyana de wê bide dîyarkirin. Di wê çerçoveyê de wê demê wê di wê nûqteyê de wê karibê wê girêdanê û çerçoveya hizirkirinê di wê de wê gotina armancê wê kifşbikê. Her çendî ku wê fêrsek fahmkirinê wê xwe bi wê rengê wê bide dîyarkirin jî lê hinek şêwayên hizirkirinê wê dervî wê dîmenekê bi fahmkirinê wê weke ku wê bi xwe re wê di rengekê de wê bi wê re wê weke ku wê bidina dîyarkirin.

Wê jî wê dikarê wê hinekê wê di wê temenê de wê fahmbikê ku wê mijare rêgezê wê weke çerçoveyek berhevker û girêdanê ku ew di nava wê de wê bi tûrekê dide çêkirin di wê çerçoveya wê de wê bi temenekê newrolojîkî wê ji aliyekê ve wê karibê wê fahmbikê bê. Ew wê bi fêrsekê

wê xwe bide dîyarkirin. Ber ku wê dema ku wê dema ku wê zaro wê di leyistikên ku ew dileyizê de wê ne tenê wê leyistikekê wê bileyizê û her leyistika ku ew dileyizê wê ji wê rêgezên wê bi gotinek ku wê were gotin re wê weke derxê û wê bi wê re wê tûr û sazûmanek têkiliyan a bi wê re wê biafirênê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê ku wê zaro wê bi wê re wê di mejiyê xwe de wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê çêbikê bê.

Lê wê dikarê wê di rengekê de wê werênê ser ziman ku wê di wê nûqtayê de wê her rewşên leyistikê wê weke jêhatiyên hizirkirinê wê xwe bidina dîyarkiirn. Weki din wê her leyistika ku wê zaro wê dubare û dúbare wê weke wê bileyizê jî wê bo mejiyê zaro wê nikaribê wê di temenê dúbarekê kirinekê de wê di şewayekê de wê bi wê re wê fahmbikê bê.

Di wê çerçoveyê de wê dikarê wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê mijare salixkirinên me wê di wê çerçoveyê de wê weke di wê de wê çawa wê weynekê bileyizin wê di ya zaro de jî wê di wê çerçoveyê de wê weynekê wê bileyizin. Di wê pêvajoya hizirkirina zaro û fahmkirina wê de wê di wê nûqtayê de wê pirsek wê xwe di mejiyê mirov de wê karibê bide dîyarkirin. Ew wê ew bê ku wê ew çerçoveyên rakendî ku ew digirê wê çendî wê weynkar û weynleyistinbar bin di rewşa fahmkirina zaro de. Di wê çerçoveyê de wê ev jî wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê li wê bihizirê bê.

Di rengê jêhatiyên zaro ên bi hizirê de wê hinek aliyên weke bi mêylan wê xwe bidina dîyarkirin ku mirov tefkir dikê ji zaro wê, di wê temenê de wê bina sedema hinek hizirkirinên me yên bi wê re.

Di mijare felsefeyê wê di wê temenê de wê bi zaro re wê, di rengekê de wê li wê bihizirê wê, çawa wê fahmkirinekê çêbikê, bigihênê li têgihiştinekê û hişbûnekê pêşbixê. Di wê rengê de wê, bigihênê çerçoveyekê ku mirov wê zaro wê bi wê re wê di rengekê de wê weke bi wê re wê li wê bihizirê bê. Zaro wê di rengekê de wê di demên xwe yên berî dibistanê de wê were dîtîn ku wê jêhatiyên zimanî wê pêşbixê, wê hêza xwe ya darazê wê bidest bixê û pêşbixê û di dewama wê de wê aliyên keseyeti ên weke hanîna ser ziman û an danîşandina hêstan, derkkirinê û nerfînê û hwd wê, di şewayekê de wê karibê bide dîyarkirin. Ev jî wê weke aliyna bi jêhatiyên bi hizirkirinê re ku wê çawa wê temenekê felsefî ê bi zaro re wê hê piçûktir wê bi xwe re wê bide birin wê bide dîyarkirin bê.

Di wê çerçoveyê de wê hin aliyên weke bi xabatên bi zaro ên weke bi ceribandinên weke bi nivîsandinê, xwandinê û hwd re ku wê werina kirin wê di wê de wê çawa wê zaro wê karibê gotinan wê di renekê de wê bide dîyarkirin. Ew wê gotinan wê ne tenê wê weke gotinên ku ew weke bi awayekê kopîkirinê ku ew binivîsênê wê bibê. Wê her wusa wê weke têtînekê wê li wê bihizirê wê bide dîyarkirin. Wê dema ku wê, ew wê bêtê ser ziman wê, karibê bi wê ve girêdayê ew rewşên hizirkirinê û girêdanên bi fêrsên fahmkirinê û hwd ew bide çêkirin. Di wê çerçoveyê de wê di wê rengê de wê bi wê re wê, di hizirkirina wê de wê tîştên din wê dervî wê ya ku ew dihizirê wê karibê wê werênê bîra û ew bêtê ser ziman. Yan jî wê memoste minaq bibêjê ku ew di wê wateyê de ya ew, karibê wateyek din weke bibêjê ku ev di wê wateyê de ya. An jî ew têtînek din a bi fahmkirinê wê bi wê re wê di renekê de wê werênê ser ziman. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê ser ziman bê. Gelek xabatên li ser zaro û hizirkirina wê û jêhatiyên wê yên bi hizirkirinê wê di wê warê de wê, bidina dîyarkirin ku wê girêdanên hizirkirinê wê bi sazûmanekê wê di mejiyê zaro de wê bibê. Wê di wê temenê de wê di temenekê fonolojikî û morfolojikî de wê ghiştina fêrsên fahmkirinê wê bi wê re wê bi salixkirin û hwd re wê bi wê re wê bibê.

Di pêvajoyên fêrbûnê ên berî dibistanê de wê di şewayekê de wê ev pêvajo wê bi têtînekê wê xwe di fahmkirinekê de wê bi kûrahî wê bide dîyarkirin. Zaro wê di renekê de wê, salixkirinên xwe wê di renekê de wê bide dîyarkirin. Wê di wê demê de wê bingihêkê giring ê fahmkirinê ku wê bi wê re wê bide dîyarkirin wê bibê. Di wê çerçoveyê de wê di nava xwezayê xwe de, di nava hewirdora xwe de û hwd wê di wê çerçoveyê de wê ew wê di renekê de wê bikê. Minaq ji xabatên teorikî ên Robert Fisher ên li ser wê çerçoveyê a zaro û hwd re ku mirov bi wê li wê bihizirê wê, bibînê ku wê, zaro wê di awayekê de wê çawa wê, di mejiyê xwe de wê hin bi hin wê bi rewşên weke axiftinê û giranên ku ew dikê û ew bi axiftinên ji rêzê bi dê û bavê xwe re wê, di dîmenekê weke vegotinek felsefî ku mirov wê karibê wê şîrovebikê wê di awayekê de wê renekê hizirkirinê wê bide dîyarkirin. Fisher wê ji aliyê teorikî ve wê mijarê wê werênê ser ziman û wê di nava axiftinê de wê, di wê çerçoveyê de wê, çawa wê di dîmenekê weke vegotinê û bi girêdanên navaroka wê karibê wê fahmbikê wê di dîmenekê de wê weke ku wê bi wê re wê alaquadar bibê. Weki din wê minaq wê bi xabatên weke yên James Nottingham û Michael Henry ku wê li ser azmûnên dibistanên ên cihê û bi salan ku wê çawa wê bi têtîna pêşxistina vegotinên felsefî wê bikê wê

di renekê de wê li wê bihizirin û wê pêşbixin wê di wê warê de wê çerçoveyek hizirkirinê weke ya ku em wê li wê dihizirin wê bidina me. Di awayekê de wê her roj ku wê çend daqêqayan wê felsefeyê wê bikin wê piştî wê çawa kevneşopîyek hizirkirinê ku wê bi hizirkirinên zaro re wê bi wê re wê xwe bidina dîyarkirin wê were û bibê. Di wê nûqteyê de wê, weke ku wê bi xabatên Nottinghamams û henrys re wê werê ser ziman wê, di wê çerçoveyê de wê di dibistanê de wê pêşxistina rewşek weke ya 'demokrati' û an di wê çerçoveyê de wê çawa wê di danûstandinekê bi hev re wê ew wê kevneşopîya wê ya sokratikî wê di renekê de wê bi wê re wê di awayekê de wê bide dîyarkirin. Weki din wê nûqteyê hoyandin û navendî ên heyê wê werina çêkirin. Wê li ser wan re wê bê kirin ku ew çerçoveyek hizirkirinê a zaro wê çawa wê were pêşxistin û wê fêrsên wê yên fahmkirin wê pêşkevin û wê xwe bidina dîyarkirin jî wê bi şêwayekê bi wê rengê wê bibê. Di nava jîyanê de wê, bi aktiviteyên cihê û şêwayên cihê wê bi hewldana gihiştin û an gihandina li encamên cihê wê were dîtîn ku wê were kirin. Di dewama wê de wê zaro wê cihêyî û wekhevîyan wê kifşbikin û wê salixbikin. Encamên wê, di renekê de wê weke serkevtî bin wê xwe bidina dîyarkirin.

Ev wê bi zaro re wê di hemû fêr û dersên wê de wê, bingihekê kirina felsefeyê wê di renekê de wê bi wê re wê weke ku wê biafirênê. Di wê çerçoveyê de wê di çerçoveya wê dersê de wê çawa wê bi fêrbûnên xwe re wê bigihijê jêhatiyên hizrî û aqilmeşandinê.

Di mijare kirinên felsefeyê de wê dikarê wê werênê ser ziman wê hizirkirin û bi wê gihiştina karigeriyên bihzrî wele bi jêhatiyên hizirî wê weke aliyekê navendî ê bi hizirkirina wê re wê karibê xwe bide dîyarkirin. Diwê çerçoveyê de wê, di nava têtînanê weke bi Nottinghamams û henrys û hwd re wê, di renekê de wê têtîna 'thinking skills' wê weke têtîhek navendî a ku wê bi wê re wê di şêwayekê de wê bi wê were lê hizirkirin. Di şîrove û wergerandina gotinê a li kurdî de wê beremberê wê têtîn û gotina 'jêhatiyên hizirî' wê karibê were bikarhanîn. Di wê çerçoveyê de wê dikarê wê ji aliyekê ve wê lêbipirsê ku wê di hizrê de wê têtîna jêhatiyê û hizrê wê çawa wê kombinyonekê wê bi hev re wê karibin çêbikin? Wê dema ku em li ser wê temenê wê di renekê de wê li wê bihzirê wê karibê di dewama wê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê li wê bihzirê û wê karibê wê fahmbikê bê.

Lê di aslê xwe de wê di gotinê de wê weke aliyekê wê yê ku wê bi fêrs, hêst, hîs, jêhatîbûn û hwd wê bi hinek aliyên din re wê hebê û wê tenê bi şîrove û wergerandina gotinê û bi wê re hanîna ser ziman re wê, weke ku

wê nikaribê wê bi temenî wê werênê ser ziman wê hêstekê jî wê karibê bi mirov re bide çêkirin.

Di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê bi wê re wê pêvajoyên hizirkirinê, pêşxistinên bi hizirî, ragihandin, fahmkirin, hişkirin û têkiliyên nava wan û hwd re wê di rengekê de wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Di awayekê de wê di gotinê de wê, bi têngînek weke bi têngîna weke pêşxistina hêza hizirkirinê û hizirkirinek baş wê di wê de wê were ser ziman. Li vir wê gotina pêşxistina hizirkirinek baş wê karibê wê ji du aliyan ve wê fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman. Aliyê pêşî wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê bi qapasiteyekê û radaya wê karina gihiştinekê wê werênê ser ziman. Lê ji aliyekê din ve jî ê duyem ve jî wê weke rengekê hizir ê bi darazî wê bi wê re wê karibê were fahmkirin. Di wê çerçoveyê de wê di gotina başiyê de wê herdû ali wê bi hev re wê di zikhev de wê di awayekê de wê bibin. Wê dema ku wê aliyê pêşî ê bi hizirkirinê nebê wê nikaribê aliyê din wê di rengekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman bê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman bê. Di dema ku wê fêrbûn wê bi wê re wê çawa wê weke hinek rastiyên wê bi wê re wê bide fahmkirin wê li rex wê çawa wê hinek aliyên din jî wê bide dîyarkirin. Di awayekê de wê di nava hizirkirinê de wê minaq wê hê di demên berî destpêkirina zaro a li dibistanê de wê were dîtî ku wê ji hev cihê kirina bi awayekê qatagorikî û di rengekê de wê, li ser wê re wê, bi têngînek komî wê fahmkirina wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Di nava azmûnên me de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê ji hev cihê kirin û pêşketina fêrsên ji hev cihêkirin bi fahmkirin wê weke aliyekê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi têngihiştinekê wê bi kirpênê bê.

Minaq di destpêkê de wê têngînen cihê wê di rengekê de wê karibê wê fahmbikê ku wê weke ne di rengekê felsefeyî de wê xwe di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Lê weke têngînek di rengekê amûrî ê ku karibê wê di wê çerçoveyê de di dîmenekê de hem ji wê sûd were girtin û were bikarhanîn jî wê karibê di rengekê de wê fahmbikê.

Di nava têngîna cihêkirinê de wê bi xwezayî wê ew hizir wê bi wê re wê biafirê ku wê di nava aliyekê û an komekê de wê, bi hev ve girêdan û têkiliya wê bi hev re wê danîna wê, di rengekê de wê bibê. An dema ku wê zaro wê qotiyek vexwertinekê minaq weke 'cola' ku wê hilde li dest wê, ew qoti wê bê dev wê nebê. Wê têkiliya wê di meji de wê biafirê.

Yan jî mirov bê pêlav nabê. Ew wê di mejî de wê cih bigirê. An jî ku birçî bû wê xwarinê wê bixwezê ku ew wê bixwê. Weke van rewşan wê rewşên xwezayî ên jîyanî weke ji rêzê wê têngîn û têngihîstinek girêdanê û bi hev ve têtikiliyê danînê wê di mejî de wê biafirênê. Zaroyek wê dema ku wê li gûlekê û şinahiyekê wê binerê wê fêr bibê û bizanibê ku ew bi avdanê wê bibê. Dema ku ew av lê ne hat dayin wê zûwa bibê.

Di wê çerçoveyê de wê têtikiliya nava têngîn û rewşan wê di mejî de wê di rengekê de wê weke ku wê dênê. Ev rewş wê bi her tiştê ku ew dibê re wê di awayekê de wê bibê. Heta ku ew di rewşê jîyane xwe de weke bi dê û bav re wê bi têngînên weke pêwîsta dê û bav hebê. Wê demê mirov wê nebê. Wê demê ku tu dê û an bavê xwe nasnekê jî ew wê hebê.

Ev wê weke hinek girêdanên bi têngînî wê di mejî de wê biafirênin û wê mirov wê bi jêhatîya hizrî a dîtbarî û hwd re wê bide pêşxistin.

Di mijare felsefeyê û hwd de wê, ev ali wê di rengekê de wê, weke aliyên ku wê çawa wê zaro wê tiştê wê di dewama hev de û bi hev ve wê di rengekê de wê weke ku wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di wê çerçoveyê de wê di rewşê de wê mijare têtikiliya nava du rewşan wê di rewşekê de wê ji wê zêdetirî wê têtikiliya di nava du rewşan de wê danî wê bi rewşên din re wê bi awayekê zincîrî wê dênê û wê bi hev ve wê bi girêdanek di dewama hev de wê dênê. Ev wê di dîmenekê kirina felsefeyê de ku wê li ser wê rewşa wê ya xwezayî a bi hizirkirinên zaro û jêhatiyên wê re wê bi wê re wê li wê bihizirê wê weke rewşek xwezayî a felsefeyî ku ew weke ne di farqê de wê dikê jî bê.

Di awayekê de wê, di nava du rewşan de wê pêşî têtikiliyek girêdanî danîn wê weke asta û rada pêşî bê. Lê di dewama wê de wê têtikildanîn wê pêvajoyek kompliketir wê bi wê re wê li ser wê dest nişan bikê.

Di rewşa têtikiliya nava rewşan de wê, di wê rewşê de wê, bi awayekê wê bi zaro re wê ji aliyekê din ve ew ku wê di destpêkê de wê weke ne di farqê de bê lê wê piştê wê hin bi hin wê re wê têtibigihê wê bi xosletên tiştê ve wê girêdayî lê têtigihîstîn û hişkirinên ku wê bikê. Minaq wê dema ku mirov wê avê bihizirê wê pêwîst bê ku mirov wê vexwe bo ku mirov karibê bijî. Wê demê bê av vexwertinê wê mirov nikaribê bijî. Rewşên bi wê rengê wê hinekê ên girêdanê wê di temenê xwe de wê kifşkirinên di mejî de ên bi kifşkirinên xosletên tiştê bi hizirkirinê re wê ji aliyekê ve wê bi xwe re wê werênê di wê temenê de wê, pirsên ku wê zaro wê ji rêzê wê weke wê bikê li ser tiştê weke *'ev kêrî çî dihê'* ku ew dikê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di rengekê û şewayekê de wê di dewama wê de wê

bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Pirsarê 'kêrî çî dihê' wê weke pirsê giring bê. Wê di wê temenê de wê di kirde û watelêkirinên wê de wê kirpendinên wê ji aliyekê ve wê li xosletên tiştê wê bikê bê û wê di wê temenê de wê, tênginekê û têngihîştinekê bi hizrî wê weke ku wê di mejiyê mirov de wê bide çêkirin. Di wê temenê de wê bi xosletên tiştê re wê, hevnasînê wê bikê. Ev wê weke bi hişmendiyê û rengê wê bê ku wê, tişt wê kêrî çî were ku mirov wê fêr dibê û wê di wê temenê de wê tiştê wê bi wê kêrhatiyê ku ew wê fêrbikê û ji wê jêhatiyekê bi hizrî û hwd wê derhênê li holê. Di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku hevnasîna zaro û mejiyê wê bi tiştê re wê ji wê aliyê ve wê weke bi aliyekê giring re wê di destpêka fahmkirina xwe re wê, rû bi rû wê were. Wê fahmkirina wê di xwe de wê pêşbixê. Wê bi wê re wê êdî wê tiştê ku ew heya wê bo çî kêr dihê wê bi wê re wê li wê bihizirê. Wê bi xosletekê li tiştê hizirkirin û ji wê tiştê ku ew kêrê wê tiştê bi xosletî dihê wê fahmkirina wê bi awayekê çaprazî wê di dîmenekê de wê regekê hizirkirinê wê di mejiyê zaro de wê bi awayekê pirralî wê weke ku wê biafirênê.

Zaro wê di wê nûqteyê de wê weke jêhatiyek hizrî wê bi xosletên tiştê û kifşkirinên wê re wê rabê. Lê di destpêkê de wê weke ku me li jor wê hanî ser ziman ew dibê ku ew ne di farqê wê de bê û di serê xwe de li wê ne şîyar bê. Ew wê, di wê temenê de wê weke jêhatiyek ku ew carna dikarê bi bîrkirinek were bi hişkirin re ew were lê kirina farqê de. Di wê çerçoveyê de wê ev wê weke xosletekê felsefeyî ê kirinê giring wê bi wê re wê di awayekê hesan de wê bi wê re wê bikê nava hevnasinekê.

Ji wê aliyê ve mijare jêhatiyê û an kêrhatiyê bi têngînî wê bi tiştê re wê, weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê di dewama wê de wê hinekê din wê di wê nûqteyê de wê li ser wê bisekinê bê. Di nava gotina jêhatitîyê û kêrhatitîyê de wê têngîyê epistemikî li ser wê temenê xosletî wê hebê. Jêhatîbûn wê di regekê û dîmenekê de wê tiştê ku mirov wê karibê bikê û ji destê mirov were bê. Lê kêrhatîbûn wê di dewama wê de wê li ser çî xosletê û teybetîyan wê bibê wê bi xosletên tiştê û hwd re wê, di dîmenekê de wê tênginekê wê bide mirov.

Em ti rajihina kevçiyekê em di hizirin ku ew kêrî çî dihê. Dema ku em bi wê xwarinê bixwûn wê weke ji wê re wê kêr were. Lê tiştê din jî em kifşbikin ku wê kêrî wê jî wê bi wê rengê wê were wê xosletekê wê yê bi kêrhatiyê û an kêrbûnê re wê di wê rengê de wê bi kifşkirinê re wê bikê bê.

Fahmkirinên me yên bi kêrhatinê wê, di wê rengê de wê di temenekê aqilî ê sentetikî û afrîner û an hilberînê de wê, weynekê di pêşketina me de wê weke ku wê bileyizê. Ji wê aliyê ve wê zaro dibê ku ew ne di farqê de bê wê bi wê rengê aqilê sentetikî ê kêrhatinê wê di renekê de wê, pêşkeve û wê di wê temenê de wê li ser tiştê wê bidest hizirkirinê wê bikê. Wê ji wê aliyê ve wê dema ku wê du tişt wê weke leyistok li dem bin û ew bi wan bileyizê û yekê wan leyistokan pirr zêde bikardihênê û ji dest na berdê û ya din dest jî lê nadê wê, ku kesekê din weke zaroyek din were û rajê wê leyistokê û ji zaro bipirsê ku ew destûrê didiyê de ku ew wê hilde wê demê wê zaro wê li ser wê rengê hizirkirina xwe re wê karibê bibêjê 'ew ji min re kêr nayê tu dikarê wê bibê.' Di wê temenê de wê bi mejiyekê funksiyonî de wê di wê rengê de wê weke bi tiştê wê bihizirê.

Di wê nûqtayê de wê jî wê dikarê wê li wê bihizirê ku wê ev rewş wê dualî wê weke xwediyê rewşek fêrbûnê bê. Yek wê weke ku me di dawîya paragrafa li ser vê de wê hanî ser ziman ku wê weke ji aliyê aqilekê sentetikî ê kêrhatinê dihizirê bê. Aliyê din jî wê li tiştê binerê û wê li wê bihizirê ku ew kêr çî dihê. Wê dema ku ew nizanibê ku ew kêrî çî dihê wê demê wê bipirsê. Bi gotinên weke 'ma ev kêrî çî dihê' û an ev kêrî çî dihê' û hwd re wê di renekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Ev wê di wê temenê de wê bi xosletên tiştê û kêrhatiyên wê re ku ew li wê dihizirê bê. Lê piştî ku wê ew kir û kifşkir wê piştî wê li ser wê kifşkirinê re wê karibê wê berfirehkirinekê di wê aqilê funksiyonî û an yê kêrhatina wê tiştê de bikê û wê ji aliyên din ve jî wê kifşbikê. Ev wê weke pêvajoyek hizirkirinê a ku wê bi xwe re wê werênê. Zaro ji wê rewşê re wê weke ku wê, di rewşek adepte û angaje bûyî de bê. Ew wê di wê temenê de wê, bi aliyê hundûrîn û derveyî û bi hev re wê di renekê de wê, bi têkili û ahenge fahmkirinê a nava wan re wê di renekê de wê weke ku wê bikê.

Di wê çerçoveyê de wê di çerçoveya mejiyê zaro de wê, bihizirê ku wê ya weke bi têgînî û aqil û an rengê fahmkirinê ya felsefî û an ne felsefî wê sînorê nava wê di renekê de wê weke ku wê ne zelal bê. Di wê çerçoveyê de wê, di renekê de wê bi wê çerçoveyê û wê weke bi aqilekê weke hesan wê encamên mazin wê weke karibê bigihijiyê di serê xwe de. Di wê çerçoveyê de wê xwediyê rewşek hizirkirinê bê. Di mejiyê wê de wê, mijarên hizirkirinê ên teybet wê di wê temenê de wê karibê wê di renekê de wê fahmbikê wê ji rewşên ku ew dijî û bi kifşkirinên weke bi hizirkirina bi wê re bê. Zaro wê tenê wê bi kifşkirinên bi hizirî ên tenê

weke bi kirinên weke xuyî û an kirin û an jî leyistokan û hwd re wê nekê. Ji hundurê xwe ve wê fêrbûnên wê ku ew wê bibin û wê hebin û ev wê bi yên ji jîyanê digirê re wê hev di şêwayekê de wê weke temem bikin.

Li vir di aslê xwe de wê, li ser rengê zaninê û fahmkirina wê re wê li şûna bi nerînek weke bi felsefî û an ne felsefî wê di wê nûqtayê de wê were ji hev cihê kirin wê di awayê ku me li jor bi şêwayê girêdanê wê di rengekê felsefî de wê çawa wê zaro di rengekê bi fahmkirina wê de bê karibê wê fahmbikê. Yan jî wê mijare wê di wê temenê de wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê werênê ser ziman wê bi nerînek felsefî wê fahmbikê.

Di wê nûqtayê de wê nerîna felsefî wê di rengekê de wê nikaribê wê di rengekê de wê, di vê nûqtayê de wê weke ya ev felsefe û ev ne felsefe di rengekê de wê cihê bikê. Wê nûqtaya destpêkê wê, di rengekê de wê ji wê hizirbikê û wê werênê ser ziman. Minaq ku wê weke pirsek di awayekê de weke ne felsefî jî wê were şîrove kirin gotina *'seat çi ya'* ku wê bikê wê di dewama wê de wê karibê bi ber gotinek weke ya *'dem çi ya'* re wê, bibê. Di herdû rewşan de jî wê karibê bi têgînên derhanînî û hwd re bi rengna din werina fahmkiirn. Minaq têgîna *'seat çi ya'* de ji ya li ser ku ew bahsa kêliyêk demê dikê zêdetirî wê weke amûrekê seatê karibê bidê diyarkirin û lê bipirsê û bipirsê ku ew çi ya. Yan ji bi ya *'dem çi ya'* dikarê weke di hundurê demê de weke bahsa kêliyêk demê bikê ku ew kijan dem û li kûdere demê ya bê. Li vir girêdenek bi fahmkirinê wê di rengekê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê di şêwayekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Li vir nûqtaya giring wê ji nûqtayek felsefî şîrovekirina wê zêdetirî wê çawa wê bi ber wê nûqtayê ve wê di fahmkirinê de wê temenê wê were hûnandin bi fahmkirinê û pêde herê. Ev wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di şêwayekê de wê di dewama wê de wê li wê bihizirê bê.

Di awayekê de wê mijare hizirkirinên bi felsefeyî, nîqaş û vegotin û hwd wê di rengekê de wê bo ku ew hêz û jêhatiya hizrî a bi hizirkirina wê re ku wê were pêşxistin re wê di rengekê de wê bikê. Lê ev di rengekê de wê ne weke bi gotinên nû lê wê, çawa wê bi gotinên zaro ku ew wan bikardihênê û an di hişê wê de bê û an di farqe wê de bê ku ew bikarhanîna ku ew wê bikê wê di şêwayekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê bêtê ser ziman bê.

Di wê çerçoveyê de wê, kirin û fêrbûnên ser têgînên teknikî, şêwayî û hwd re wê bi rêbazî axiftin û ceribandînen bi wan re wê di wê çerçoveyê

de wê karibê wê, di renekê de wê xwe weke aliyekê wê yê giring diyarkirin.

Di nava nîqaşên felsefeyî de bê û an di nava rewşên din ên bi hizirkirinê, nîqaşê û hwd de bê kengî ku mirov bi hey dibê û an kengî mirov li wê bi hey nabê wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê weke aliyekê wê kifşbikê û wê bikirpênê. Di şewayekê de zaro wê, bi fêrsên xwe yên fahmkirinê wê dema ku ew gotinekê wê bikardênê û an hizir dikê wê di xwe de jî wê digirê û wê jibîr nakê. Çendî ku ew piştî wê weke ne li bîrê jî bê lê wê dema ku ew bihîst ji dora xwe û an kesekê bi wê û an wî re axift wê ev karibê bibê sedema ê ku ew wê bibîrbikê.

Di wê rengê de wê mijare heyê wê, di wê rengê de wê kaeribê xwe bide dîyarkirin wê dema ku wê, bi gotinên ew nas dikê û heya wê bi hiş li wan bûya û wê, şîyariya zaro jî wê li wan bikê. Lê yên ku ew ne bihîstina û weke beyênî dihên û ew bi wan azmûnek nekiriya û ne di zanina wateya wan de bê wê di wê temenê de wê nikaribê têkiliyek ku ew bibê temenê wê heybûna zaro ew di mejî de wê biafirênê. Ber vê yekê wê di wê temenê de wê ev wê xwe di şewayekê de wê bi wê re wê karibê di şêwa û renekê de ew bi wê re bide dîyarkirin.

Li vir wê di renekê de wê, weke aliyekê wê yê giring bê ku zaro di dema nîqaşkirinên xwe de ew ji mijarên ku ew wan dizanê û li ser wan serwaxt a û weke di wan de xwediyê hinek azmûnan bê wê karibê wê bikê. Minaq leyistika gogê û an 'fotball'ê û an rewşên din ên weke ku ew di wê de dikarê xwe bîrê ser ziman. Di wê rewşê de wê di nava rêgezên wê leyistikê û an rewşên ku ew wê, dizanê de wê çî wê rast û ne rast bê wê karibê wê biaxifê û hizra xwe bi wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê zaninên xwe yên din ên weke ku ew li ser wê bihîstina ji navende xwe ya hevalî û an ji rewşên din ên weke çapemeniyê û hwd wê karibê ew wan jî werênê ser ziman. Ev wê weke rewşên dewemendkirina bi axiftinê a nava nîqaşkirinê jî wê biafirênê. Wê jî wê di renekê de wê diakrê wê werênê ser ziman ku wê mijare salixkirin bi fahmkirinê wê di nava nîqaşê de jî wê ew ê ji bîr nekê. Minaq wê, dema ku nîqaş û an danûstandina berhembare wê di wê temenê de wê weke ku wê bikê û wê jibîr nekê. Di wê çerçoveyê de wê piştî wê karibê bi gotinên ku ew wê weke mijare wê weke bi gotinên 'çî li ser axiftin, çawa axiftin, kê çî hanî ser ziman li ser mijarê, ya kê (hizra kê) weke hat rast dîtin û ya kê (hizra kê) weke rast ne hat dîtin wê karibê bi lêvbikê. Di wê rewşê de zaro van bîrkirinên ku ew bikê piştî wê karibê hûrgilên din jî ew birbîkê. Ber ku

ew di wê nûqtêyê de wê, çi axiftina wê dîmenekê bi çerçoveya wê nîqaşê û wê demê de wê li wê bihizirê wê bi hev ve girêdayî wê bi çerçoveyekê bê û wê her bîrkirin wê di wê çerçoveyê de wê weke hûrgilên wê karibê werênê li bîrê. Di wê nûqtêyê de wê, di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê di mijarên nîqaşên din ên nava hola dibistanê de jî wê karibê ji wê dîmenê û azmûna nîqaşî sûdbigirê û ew di wê temenê de ew bikeve nava şêwayên nîqaşê. Ber ku wê zaro di wê çerçoveyê de wê, herî hindik wê di dîmenekê de wê zanibê ku nîqaş çawa dihê kirin.

Hinekê din piçûktirî bi kirina felsefeyê re

Di aslê xwe de wê weke aliyê wê yê giring wê mijare fahmkirinê a bi felsefeyê ku wê were hildan li dest wê di wê çerçoveyê de wê weke nerînek ku ew nerinên cihê ew bibînê û wê fahmbikê. Di rewşa zaroyê de wê, di rengekê de wê, bi rengê fahmkirinê, girêdanê û fahmkirinên cihê wê bi wê re wê fahmbikê.

Minaq wê dema ku wê hinek logoyên xwe wê bi xwe re wê bibê û an zarakê wê hilde li dest û wê biavêjê. Di wê nûqtêyê de wê di herdû nûqtêyê de jî wê weke du rewşên teybet bin. Di ya logoyan de wê hatina ber hev ku ew wê kîjan wê li ya din wê were bê. Di wê rewşê de wê ya ku ew wê lê hat û wê were danin li ser wê û wê bi wê re wê awayekê were derxistin li holê. Ya avêtina zarê ku wê çendî wê weke têgînek weke bi ya şansê re wê were pênasekirin jî lê wê di aslê xwe de wê di wê rewşê de wê herî hindik bi rewşên weke girêdanê re wê were û bibê.

Minaq dema ku zaro zar avêt û ku ew yek, an dû, an sê û an çar, an pênc û an şeş were jî wê di wê çerçoveyê de wê, piştî wê care pêşî di care duyem de wê hijmara ku ew were di awayekê de wê ji rewşa şansê wê deerkeve û wê weke li dûv ya din ew hatî bê.

Di wê nûqtêyê de piştî ku ew hijmar hat û pê de ew ne hijmarek şansê ya. Ew hijmara di dewama ya din bê. Di wê rewşê de wê zaro wê, ew wê, bigirê di serê xwe de. Piştî wê, di rengekê de wê, di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di dema ku wê zaro wê logoyan wê dênê ser hev de jî û di dema ku wê zarê biavêjê jî ji destpêkê û heta dawîyê danûstandinên wê werina girtin wê weke danûstandinek felsefeyî wê xwe bide dîyarkirin.

Di wê demê de wê minaq wê zaro ku ew li 'baxçeyê zarokan' bê wê, hizrên xwe ew hanîna ser ziman wê, di wê çerçoveyê de wê werina qaydkirin. Wê dema ku ew pirtûkek zarokan xwand û li wêneyên nava

wê nerfî wê çî di wê de wê hebê ku ew were fahmkirin wê were fahmkirin. Wê li ser wê hizrên xwe wê karibê wê werênê ser ziman.

Wê hizrên xwe wê li ser mijarên nava pirtûkê wê werênê ser ziman. Yên din jî wê hizrên xwe wê bi wê rengê wê werênina ser ziman. Ew wê weke rewşek ku wê weke mijarên felsefeyî ku wê weke bi cidiyetekê û weke bi zoriyekê werina dîtin wê çawa wê bi zimanekê hesan wê ji devê zaroyê wê karibin werina ser ziman.

Wê dema ku wê zaro di dema axiftina xwe de wê bi kesên li dora xwe re wê rûnihê. Wê pêşî wê bi rêgezên ku ew li gorî wan tevbigerihe wê werê ser ziman. Piştî wê li gorî wê hizrên xwe wê karibê werênê ser ziman.

Minaq di her pirtûkek zarokan de wê weke mijarek xwezayî û an ji nava jîyanê wê wek ebi wênekirî û an bi çend gotinan wê karibê were ser ziman. Lê her gotin wê bi dîmenekê re wê were dîtin. Zaro wê di nava wê dîmenê û wê gotinê de wê têkiliyekê bi fahmkirina xwe re wê dênê. Di wê warê de wê gelek lêkolînên ku wê li ser destpêka pêşketina zaro wê werina kirin wê destnîşan bikin ku wê zaro wê di rengekê de wê alaqaya xwe wê li tiştê û kifşkirina wê bide dîyarkirin. Wê di nava cihêyayîyan û wekheviyan ew wê cûdahiyê wê karibê wê kifşbikê û wê bi gotin bikê. Wê demê wê hem di nava yên wek hev de bê û hem yên ne weke hev de bê wê têkiliyên fahmkirinê wê di nava wan de wê dênê. Li ser wê re wê rewş û awayên cihê wê bi wê re wê fêrî ji hev cihêkirina wan bikê.

Di mijare hizirkirinên li ser zaro de wê, dema ku wê minaq Jean Piaget wê bi teorikî wê li ser rewşa hiş û zêhnê zaro li rewşa wê bihizirê wê, weke ne di wê rewşê de bê ku ew bi hizrek felsefî re wê werênê ser ziman. Lê wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê di wê nûqteyê de wê li gorî wê bûyin û ne bûyin şîrovekiirn wê weke aliyekê ku wê demê mirov çî ji felsefeyê fahmdikê û wê çawa wê fahmdikê ve jî wê weke aliyekê bi alaquadar wê xwe bide dîyarkirin.

Di pirtûkên xwandinê ên ku wê ji destpêka zaro dest bi dibistanê dihê û heta demên wê piştê wê di pêvajoyek ku ew her pêde diçê wê komplaketir bibê wê weke ku wê bi temenekê felsefeyî wê were nivîsandin wê bibê. Di wê nûqteyê de wê, dema ku em ya demên destpêkê wê fahmbikê wê demê wê karibê wê werênê ser ziman ku wê bi gotinên hesan, serbori û vegotinên kort û hwd re wê, dema ku wê were ser ziman wê li ser wê awayê jîyanî û hwd de wê weke felsefeyek jî wê were kirin.

Zaro wê weke ku me li jor li deverekê wê hanî ser ziman wê, di nava rewşa weke xwe bûnê û weke mazinên xwe û an li gorî wan bûnê de wê di xwe de wê, hê di demên destpêkê de wê nakokiyên wê di xwe de wê bidest jîyankirinê wê bikê. Minaq wê dema ku wê dest bi xwandin û nivîsandinê wê bikê wê, mazin ji wê hêvî bikê ku ew bersivê bi pêşketina xwe bide hêvî û hêstên ku ew ji wê bi wê di nava bendewariyê de bê. Zaro di xwesteka xwe de wê xwe bide dîyarkirin. Minaq wê xwestina leyistikê de cihgirtina wê bê, di dema razanê de li cemê xwestina dayika xwe bê û hwd wê weke rewşên wê yên teybet ên bi hoyandina wê re ku wê fahmbikê bê.

Di reaksiyon û an bertekên xwe de wê zaro wê, bi rewşên xwe yên teybet re wê bide dîyarkirin. Wê karibê gotinên ne baş jî û baş jî ji yê hemberê xwe re wê bibêjê. Ew wê, di rengekê de wê weke rengekê daraza wê jî wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Di awayekê de wê bi zaro re wê dîmenekê etnosentrîzmê ku ew ji nerîna xwe ya çandî ve ew li dînya derve bi wê bînerê û bi wê fahmbikê ku wê çî wê rast û ne rast bê.

Di demên hemdem de wê minaq zaroyên ji çandên cihê wê karibin di baxçeyek zarokan de ew bi hev re bibin û wê ji wê nerîna xwe ya çandî a navendî ku ew li malê fêrbûya wê karibê wê nerîna xwe wê bide nîşandin. Wê di wê rengê de wê, weke wê nerîna xwe ya çandî wê bixwezê ku ew wê bikê. Li vir wê bi gotinekê jî bê wê bi gotin bikê wê, mijare kok û temenê wê di wê rewşê de wê çawa wê xwediyê rewşek fahmkirinê bê wê karibê wê di rengekê de wê li wê bihizirê bê.

Di wê nûqtayê de wê di dîmenekê de wê, weke nerînek fahmker de wê, hem yê hemberê xwe fahmbikê û ew hem xwe bi wê bide fahmkirin. Ev wê di rengekê de wê hem bi zaro hem jî bi rengê têkiliyên yên mazinên dorê ku ew dikin tiştêkê bi wê bidina fahmkirin jî wê bi wan re wê karibê xwe bide dîyarkirin. Di wê nûqtayê de wê rengê çermê mirov bê, hizirkirinên mirov û hwd bin wê karibin di rengekê de wê temenê rengê daraza li mirov bidina dîyarkirin. Ev rewş wê karibin rewşa têgînên nijadî hê di wê temenê piçûk de di nava fahmkirinên mirov de bidina dîyarkirin.

Lê em dikarin wê bibêjin ku wê rewşên weke yên bi pêşketina zarokan re wê gelek rewş wê di zikhev de wê bi mijarê re wê karibin deerbas bibin. Minaq rewşên weke nijadê, ku ew weke li gorê wê were kirin, rewîstî, ku ew di wê temenê de bibê xwediyê nerînekê û şewayekê darazên xwe û an ol û baweriyê ku ew bi wê rengê were mazin kirin. Di nava rewşên bi wê rengê de wê dema ku em bahsa felsefeyê bikin wê êdî

wê karibê ew pirs were kirin wê çi wê were qastkirin? Wê ji wê were fahmkirin ku wê weke rengê dîtînî ê di wê çerçoveyê de wê were qastkirin.

Li vir wê dema ku em bahsa felsefeyê bi zaro re dikin em bi pêşketina mirov re wê felsefe ew li hemberî wê êdî piçûk bûya ku wê zaroyek wê weke karibê fahmbikê em bi wê rengê nahizirin. Nerinek bi wê rengê wê hem weke nerinek ne baş a li felsefeyê bê û hem jî weke nerinek piçûk xistî a li zaro bê. Li vir dervî wan herdûyan em felsefeyê weke rengê têtî ê bi fahmkirinê wê dihildin li dest.

Lê li vir wê aliyekê din jî wê hebê ku em wê bi gotinekê wê di wê nûqteyê de wê di dewama wê de wê hildina li dest bê. Ew jî wê mijare felsefeyê û gotina 'nerînê' bê. Di çerçoveya gotina nerînê de wê di kirdeya gotinê û wateya bi wê dihê fahmkirin re wê weke nerînek rengê wê li gorî şewayekê fahmkirinê bê, ekolek hizrî bê, pêbaweriyekê bê û hwd wê weke li gorî rengê wan wê were fahmkirin. Di wê nûqteyê de wê mijare felsefeyê dervî têtînek bi wê rengê a nerînî fahmkirina wê çawa wê bi derfet bê bi zanînek ku ew bi wê fahmbikê wê di aslê xwe de weke aliyekê ku mirov li wê bihizirê û li ser wê bisekinê wê karibê weke aliyekê wê yê giring xwe bide dîyarkirin.

Li vir ya ku wê bi gotina felsefeyê re em di wê nûqteyê de wê li wê dihizirin wê bi gotina axiftinê û an danûstandinê, ziman û fahmkirinê re bê. Ziman wê di rengê de wê bi wateya wê ya ji dihê girtin re wê, di rengê de wê, çerçoveyek fahmkiirî wê bi wê re wê biafirê. Lê di her rewşê de wê, dema ku em çerçoveya gotinê xwe bi fahmkirinê wê re wê, diafirînin û digihînin li fahmkirinekê wê bi wê çerçova û tûra nava têtîliyên fahmkirinê û girêdanên wê dîmenekê xwezayî ê zêhnî wê bi fahmkirinê wê xwe di mejiyê zaro de wê hin bi hin wê xwe li hev wê bihûnê û wê bide dîyarkirin. Piştî wê êdî ev hûnandin wê weke navendek dihizirê û ji wê nerîna li derve dide dîyarkirin wê bi rengê wê karibê temen û bingihê wê biafirînin. Em ji mejî fahmdikin û li dînya dervî xwe dinerin wê salix û fahmdikin.

Di wê rewşê de wê mijare zimanê zaro wê piştî ku ew girt û azmûnkir û pê de wê piştî wê, ji azmûnê dîr wê di awayekê de wê weke têtînek dîyardikê wê bibê. Em ku pêvajoyên destpêkê ên felsefeyê jî hildina li dest weke ji sokrat, platon, aristo û hwd wê di rengê de wê, bi danûstandinê ku ew dibin re wê di rengê de wê vegotinê felsefî wê bingihê wan wê werina afirandin. Wê di wê çerçoveyê de wê tiştên ku ew weke di dîmenê fahmkirinê de weke bi hev re di nava nakokiyê de na

û an lev nakin û an jî nayêna fahmkirin wê were kirin ku ew bi felsefeyê werina fahmkirin.

Ev piştî wê êdî wê weke rengên nerînî wê xwe bidina domandin. Wê pêşveçûnên me yên bi felsefeyî û an hizrî û hwd wê biafirênin. Weke çawa wê ji hizrên demên mitoloji wê li felsefeyê ew bûhûrandin wê bi wê rengê wê bibê wê piştî wê ji felsefeyê li zaninên dervî wê weke yên bi zaninên civaknasîyem derûniyê, dîrokî antropoloji, çand û hwd jî wê di wê çerçoveyê de ji wê bûhûrînek wê bibê. Li rex wê felsefe wê bikê bikê ew wê pêvajoyê jî wê bi rêgezên wê re wê fahmbikê. Wê li gorî wê fahmbikê. Wê dema ku wê li gorî wê fahmkirin bê wê demê wê di rewşa zaro de jî wê li şûna li gorî rengê dîtinê wê fahmkirina wê bikê wê weke wê ji wê gavê biavêjê û wê fahmbikê.

Li vir felsefe weyna wê ya sereka wê bi fahmkirinê û dana fahmkirinê re wê di rengê de wê weke ku wê xwe di şewayekê de wê bide dîyarkirin. Wê dikarê wê di rengê û awayekê de wê karibê wê fahmbikê ku wê çawa wê di levkirinekê de bi girêdan û têkiliyên wê yên fahmkirinê re wê bi hev re wê bikê. Ev ne li gorî nerinekê bê. Lê ew bûyin weke nerinekê ku wê bi zaro re wê di awayekê de wê bibê. Di mijare nerinên dervî wê de jî ew wê weke pirsekê wê di wê rengê de wê karibê xwe bide dîyarkirin. Wê bi aqilê xwe wê çawa wê karibê bi fahmkirina xwe ji wê derbas bibê û derkeve li pîvanek ser wê re ku ew karibê wê darazinadina wê bi aqilê xwe wê bikê.

Minaq em dema ku em rewşa zaro wê hildina li dest wê di wê nûqteyê de wê têngînên weke derûnî, civaknasî û pedegojiyê û hwd wê çawa wê weke rengên fahmkirinê û hewldana fahmkirinê wê karibin xwe bidina dîyarkirin. Di wê çerçoveyê de wê pedegoji wê bi fahmkirina wê re wê bixwezê ku ew di dîmenekê baştirin de wê fahmbikê wê li ser wê bisekinê. Wê di wê çerçoveyê de wê têkiliyek bi fahmkirina aqilê pedegojiyê û yê felsefekirinê a weke bi zaro re wê, di rengê de wê bi hev re wê hebê ku mirov wê werênê ser ziman. Di wê nûqteyê de wê, hizrên wê ji temen ve li berçav bigirê û çawa wê xwe bide dîyarkirin wê pêşî wê weke wê fahmbikê. Minaq wê dema ku wê Lipman wê felsefekirina bi zaro re wê şîrovebikê wê xwe bixwe afirandinê wê, weke tênginekê wê di rengê de wê li berçav bigirê.

Minaq hizirvanê amerikî Gareth Matthews wê hê di temenek pirr zû de wê bahsa têngîna pîretizekrina felsefeyê bi zaro re wê bikê. Wê hizrên xwe wê li ser yên Lipman re wê werênê ser ziman. Lê li cihê ku Lipman xwe li ser bineterên felsefî yên xwe-hilberandî bi danûstandinên wekî xala

destpêke ji axiftinan re wek bingeh digire, Lê Matthews di şûna wê de meyla xwe dike ku wê gavê û li wir pêşkeftinê diyar bike. Carna wê weke aliyekê baş bê ku wê bineterek were xwendin û li ser wê re ku wê bigihê temenekê nîqaşkirinê, Carna jî wê li berhemek hunerî û hwd wê were nerîn û ji wê bi derhanînên weke bi peyxam û hwd re wê, ku ew bi wê tevli wê nîqaşkirinê blbê. Marthews wê weke zêdetirî bernemakervanek bê wek û li gorî Lipman. Lê wê bi wê re wê matthews bi hizrên xwe yên felsefî ku ew bo zaroyan bi sazûman dikê re wê were nasîn. Di wê xabate xwe de Lipman wê nerîna xwe wê bi temenekê rexnegirî wê pêşbixê û wê li ser temenekê bi başiyekê lê meyizendinê û aktivitiyekê re wê bi hizirkirinê re wê li wê bihizirê. Lipman wê hêsta başiyê û ya weke ya zaro ku wê karibê xwe di wê de baş û rehet û di nava hêstek baş de wê hîsbikê wê weke aliyekê giring ê ku wê temenê wê biafirênê ji wê pêvajoya hizirkirinê de wê şîrovebikê. Heta ku wê di rengekê de wê weke aliyekê ku wê temenê wê aktivbûna ku ew bahsa wê di wê xabate xwe de ku ew diafirênê jî wê di şêwayekê de wê ib wê bahsa wê bikê(Çav: Lipman, M. (2003). Thinking in education. Second Edition. Cambridge: Cambridge).

Wê dema ku em li ser têngînên weke ku wê di wê warê de wê weke ku wê bi hizrên Lipman re bê û an hizrên hizirvanên bi felsefeya bo zaroyê re bê wê, di rengekê de wê, were dîtîn ku wê ji aliyekê ve wê bal wê were lê kişandin ku wê çawa wê destpêkirinek wê were kirin bê. Di wê nûqtayê de wê gotinên destpêkê wê çî bin wê di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê ku wê li wê were lê hizirkirin. Minaq wê di wê nûqtayê de wê gotinên destpêkê wê di şêwayekê de minaq wê, weke 'wekhev' û an 'ji hev cihê' ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê wê di serî de wê wateya wekhevîyê wê çî bê? An jî wê çî bê ji hev cihê. Di wê temenê de ev di temenekê de wê di nava zaroyên zarokxane û an baxçeyên zaroyan de wê, di serî de wê, bi leyistikên weke bi dîtbarî bê ku ew weke hev tiştina dikê ku ew bikê bide nîşandin û an du leyistokên weke hev ku ew dibîne û an di dest de digirê wê weke hev bin wê bide destnîşandin. Wê li ser wê re wê bigihêjê wê hêstê ku ew weke hev in.

Di wê nûqtayê de wê di gotinê de wê, ev têngînên ku em dikin ku ew bi cihêbûnê bê, wekhevîyê bê, di salixkirina rengekê weke sor, sipî, şîn bê û an tiştêkê weke bi gotina heya û nîn a û hwd re bê wê di wê çerçoveyê de wê salixkirina wê di serî de wê bi wê re wê were kirin bê. Di wê çerçoveyê de wê tiştêk ku ew heya wê çawa wê hebê wê zaro wê li wê bihizirê. Minaq ew tiştêkê ku ew hebê wê bi hêstên weke ew di rajiyê, di

dest de digirê, ew dikarê dest lê bide û hwd. Wê bi reaksiyonên fîzîkî û hwd re wê karibê wê bide dîyarkirin. An jî wê dema ku ew tişt nebê wê nikaribê wan tiştan bikê. Bo kirina wê reaksiyonê wê pêwîstî bi hebûnekê wê hebê. Ew wê di wê temenê de wê di rengekê de wê li wê bihizirê.

Di wê çerçoveyê de wê, azmûnkirinln bi gotinên zimanî û fahmkirina wan re wê di rengekê de wê were kirin û wê li ser wan re wê were lê hizirkirin. Ev wê weke aliyekê pêşî ê bi fahmkirinê bê. Aliyê din ê duyem jî wê di nava xosletên wê yên ku ew fahmbikê re wê têkili û girêdanê ku ew di mejî û hizirkirina xwe de ew bi wê re çêbikê bê. Minaq wê di nava ava û vexwartina wê de bê, wêne û dîtina wê de bê, deng û bihistina wê de bê û hwd wê di rengekê de wê têkiliyê wê dênê. Deng ku ew hebê mirov wê deng bikê û an wê bi bihîzê. Tişteku ku ew bi hebê mirov wê wê bibînê. Di wê temenê de wê di nava tiştê û rewşa wê de wê têkili danîna wê weke şewayekê wê yê fahmkirina wê ya bi têgînek felsefeyî jî bê.

Di awayekê de wê di pêvajoya jîyankirinê û an azmûnkirinê de wê fêr bibê. Di awayê fêrbûnê de bi rê û awa û şewayên cihê pêde herê. Di wê çerçoveyê de minaq wê, di awayekê de wê, di mijare hijmartinê de wê li ser pêpeloka pêşî ew pêde herê û bi hijmêrê. Di wê temenê de wê ji yekê li dûyam, sêyan, çaran, pêncan, şeşan û hwd pêde herê. Lê di wê nûqtayê de wê, karibê wê demê wê ku ew duyan bahsa wê bikê karibê du tiştan dênê cem hev. Bahsa sê tiştan bikê sê tiştan dênê cem hev û bi hijmêrê. Wê demê wê di sêyan û an hijmara sêyan de wê sê tişt wê hebin. Di wê temenê de wê ev wê weke aliyên azmûnkirinê bin. Zaro wan aliyên wê di rengekê de wê karibê têbigihê.

Minaq wê di rengekê din de jî wê rewşên weke bi danûstandinê wê li ser rewşên pêbaweriyê re wê di rengekê de wê karibê wê li ser wê bisekinê, Minaq wê di nava hev de wê, her yekê ku ew vegotinekê ji yê din re bikê û di wê de bahsa xwe bikê û an bahsa kirinek ku wê bixwe kirî. Di wê temenê de wê ev wê weke parvekirinekê bê. Li ser têgîn û tiştên ku mirov parvedikê mirov zêdetirî wê di rengekê de wê bi wê re wê di awayekê de wê nêzîkî hev bibê. Ber ku wê hêstên weke ku ew tişteku di derbarê min de ji min bihîst û ew dizanê. Ew wê weke hêstekê wê heybûnekê wê ji mirov li yê ku me bi wê re têkili danî wê karibê bide çêkirin. Wê heya mirov wê karibê bide birin li ser wê. Di wê temenê de wê, di wê rengê de wê, dema ku ew beremberê hev ji hev re wê bibêjin wê demê ev wê beremberê hev wê weke hêstekê wê bi hev re wê, di dîmen û awayekê de wê weke ku wê karibê bide çêkirin.

Di rewşên weke bi awayekê de wê rastbûnê wê bi wê re wê karibê wê weke aliyên ku mirov wê hilde li dest. Hêstên weke dûrûstbûnê û hwd wê karibê bikirpênê. An jî wê di rengekê din de wê karibê wê di awayekê de wê bi wê re wê di wê temenê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê werênê ser ziman. Minaq wê di wê temenê de wê kaeribê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê di nava hev de wê hêstên weke yên durûstbûnê ku mirov wê li hemberî hev tiştên weke ne baş nekê û rast bê. Ev wê weke aliyên ku wê di rengekê de wê zaro wê zû li wan têbigihê. Wê dema ku ew fahmkir wê demê wê tiştêkê bi wê rengê dît wê karibê bi rehetî bêî darazek ku ew pêşîya wê bigirê û wê bide sekinandin wê karibê wê şaşîya ku ew weke li gorî xwe dît wê bigotin bikê. Kesekê mazin bê û an di temenê wê de bê ku wê, tiştêk kir wê di wê temenê de wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman ku wê, ew dîtina wê ku ew rast bê wê werênê ser ziman ku ew rast a û ne rast bê wê werênê ser ziman ku ew ne rast a.

Di wê nûqteyê de wê aliyekê wê yê din wê xwe di wê nûqteyê de wê weke aliyekê wê yê giring wê karibê bide dîyarkirin. Ew jî wê hêsta xwe hanîna ser ziman bê. Carna tiştêkê ku ew şaş bibênê jî ber hinek hêstên weke pêşgirtinê wê nikaribê wê werênê ser ziman. Di wê nûqteyê de wê pêşî wê weke aliyekê ku ew were azmûnkirin ew fêrî wê were kirin. Ev wê weke aliyekê ku wê pêşîya axiftinê û têkilidanîna bi hizrî û aqilî dênê jî wê bi zaero re wê di rengekê de wê weke ku wê bie vekirin.

Di rengekê de wê di rewşa zaroyan de wê mijare pirsê wê karibê weke aliyekê destpêkê ê têkilidanînê bê. Minaq wê dema ku wê di destê de wê bebek zarokê hebê wê, pirsê bikê 'bebek a zarokê çi ya', bebek a zarokê ya kê ya', û hwd re wê li wê bihizirê. An jî wê di wê nûqteyê de wê, zarokê law wê di derbarê bi leyistina bebekê de wê çi hizirkirin wê bi pê re wê hebê û hwd. Ev wê weke aliyên ku ew wê bi wê re wê rabê. Di wê çerçoveyê de wê di rengekê de wê re wê li wê bihizirê. Di nava rewşên ku ew dijin de wê bi gotinên ew fahmkirinê têkiliyê dênê. Minaq me li jor bahsa têtînanê weke ya têtîna 'wekeheviyê' kir. Dikarê bi wê rengê bi kirinek zaro re wê bi gotin bikê. 'Herê, hun dihizirin ku ew wekheviya ku herkesek wê weke hev wê ji kake wê hildin. Zelalê jî got herkesekê weke hev kake hilde. Wekhevi wê demê wekehev hildana kakê ya.' Di wê temenê de wê di rengekê de wê bi wê re wê karibê bi têtînekê wê werênê ser ziman. Ev wê bi aliyên din re wê zaro wê karibê di mejiyê xwe de wê biafirênê. Minaq bi têtînanê weke 'wekneheviyê' wê demê ku wan weke hev kake ne hilda wê bibê weknehevi. Di wê çerçoveyê de wê

ev wê weke ji wê derhanîn û weke şewayek aqilmeşandinê jî bê ku wê bi wê re wê di dewama wê de wê li ser encamên wê yên bi hizrî û hwd re wê xwe bide dîyarkirin jî bê.

Felsefe û pedegoji têtikiya wan di çerçoveya felsefekirina bi zaro re

Mijare pedegojiyê û felsefeyê wê weke du têtîgînên ji hev cihê ku mirov wan hilde li dest wê karibê weke ali û qadna cihê ên têra xwe bi azmûn û fêrên bi dîroka hizirkirinê re ku mirov wê karibê werênê ser ziman bê. Di wê çerçoveyê de wê ji aliyê fêrbûnê a bi dîroka hizirkirinê re wê hilde li dest wê weke aliyekê wê yê giring wê bi wê re wê bi fahmkirinê û rewşên wê yên fahmkirinê re wê karibê wê hilde li dest.

Di awayekê de wê pedegoji ku em li ser salixkirina wê ya bi têtîgînî re wê di wê nûqteyê de wê hilde li dest wê mijarlên fêrbûnê û an perwerdeyê wê di renekê de wê bi çerçoveya fahmkirinê weke bi aliyên wê yên pîretikî û teorikî re wê karibê were hildan li dest.

Di çerçoveya têtîgîna fêrbûnê û perwerdeyê de wê bi aliyên pêşxistinê û şewayên wê kifşkirinê û jêhatî û kêrhatiyên bi kirinê û hizirkirinê re wê di ahengekê de wê li ser temeneklê fêrbûnê û fahmkirinê re wê weke wê hilde li dest. Wê di wê nûqteyê de wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê, pêvajoyên fahmkirinê di nava têtikiya pêşketina zaro de çawa wê bi wê re wê kifşkirinê bi têtîgînî û kirinî wê bi wê bide çêkirin û wê li ser wê re wê di temenekê zaninî de wê salixkirinên bi fahmkirinê re ku wê were kirin re bi fêrkirinê re weke têtîgînek ku wê re wê pêşevaniyekê jî di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê were kirin wê karibê wê fahmbikê û wê hilde li dest.

Di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê şewayên perwerdeyê ku wê çendî wê bi hilberîner û fahmker wê werina kirin wê weke aliyna bi mijare pedegojiyê re wê werê hilda li dest. Bi teybetî wê di çerçoveya têtîgînek derûnî a pedegojikî de wê, mijarên fahmkirinê û bi astengi û rewşên wê yên fahmkirinê re wê were dîtîn ku wê hildan li dest. Hinekê jî wê bi têtîgîna xuyan û an xuyaniyê re wê li ser wê temenê wê di demên hemdem ên dawî de wê bi zêdeyê wê were dîtîn ku wê were hildan li dest.

Pedegoji wê bi serê we wê weke têtîgîneku wê çawa wê di temenekê rast de wê pêşketinê bi rastî û hevraştî û rêya wê re wê kifşbikê û wê di wê çerçoveyê de wê amûr, teknik û şewayên rast wê kifşbikê û bi wê re wê pêşektinê bi mirov re ji temen ve wê bide çêkirin re wê karibê wê fahmbikê.

Mijare pedegojiyê wê di serî de wê weke mijarên ku wê têkiliyek xort bi qadên zanyarî ên weke civaknasiyê, derûniyê, dîrokê, çandê û hwd re wê hebê. Di temenekê didaktîkî de wê fêrbûnê wê çawa wê were çêkirin wê bi wê re wê karibê wê li wê bihizirê bê.

Di wê çerçoveya mijare me de ku wê bi kirina felsefeyê a bi zaro re bê wê wê bi aliyê wê yê pedegojikî re wê di çerçoveyê de wê kirpendina wê bikê wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bide dîyarkirin. Di demên kevnera de wê mijare fêrbûnê a pedegojikî wê di rengekê de wê hertimî wê li ser temenê lêgerîna çerçoveyek rast a fahmkirinê re wê di nava lêgerîna bi wê re bê. Karl Popper wê di çerçoveyek bi pêvajoyên pêşketina mirov û pêvajoyên fahmkiirînê ku ew wê werina pirezekiirîn û yên ji wê pirezeyê bi ber hizirkirinê ve wê çawa wê were kirin wê di dîmenekê bi xabatên hizrî û encam û pêşketinên bi wê ên di jîyanê de re wê li wê bihizirê û wê hilde li dest.

Dewey û Vygotsky wê li ser temenekê zanîni ku wê weke 'dawîya wê nebê' re wê li wê bihizirin û wê di temenê berdeamiya wê ya bi fêrbûnê re wê li wê bihizirin û wê hizrên xwe wê li ser temenekê zêhnî û xuyî ên bi fêrbûnê û hwd re wê hildina li dest. Dewey di rengekê de wê di têtîna xwe ya pedegojikî de wê şopek weke ya pragmatismî wê bişopênê û wê di rengekê de wê werênê ser ziman.

Di wê temenê nûqtayên weke yên hoyandinê û lê bi heybûnê ên şubjektiv û objektiv wê bi temenekê teorîkî û pirezîkî re wê were dîtin ku wê di dewama wê de wê were lê hizirkirin. Platon bixwe jî wê dema ku wê li rengê hizirkirinê wê yên weke bi têtînek sokratîkî a danûstandinê wê li berçav bigirê wê dîmenekê pedegojikî wê weke nerîna xwe li ser wê demezrênê û wê di wê temenê de wê werênê ser ziman. Ew wê di temenekê de wê, li ser têtînê objektiv, şubjektiv û têtînê katî (presîs) û ne qatî re wê mijarê wê hilde li dest û wê li ser temenekê weke yê bi fêrbûnê wê bixwezê ku ew di wê de kûr bibê û wê werênê ser ziman. Di awayekê hizirkirinê ku wê bi felsefeyê wê di wê temenê de wê werina ser ziman wê çawa wê di dewama hev de wê bi têtînek dîyalektîkî û bi çerçoveyek sedem û encamê û girêdan û têkiliyên bi fahmkirinê û hwd re wê were hildan li dest.

Felsefe hinekê jî wê bi têtîna xwe re wê bi mijarên pirsînê û lêpirsînê re wê di rengekê de wê mijare fahmkiirînê wê di temenekê pedegojikî de wê ji xwe re wê weke ku wê bikê weke têtînek navendî. Bi rastiya wê re ku mirov wê felsefeyê wê hilde li dest wê bi şewayekê wê fahmkirina wê zêdetirî wê weke çerçoveyek bi wê a fahmkirinê wê hilde li dest. Ku

mijar were ser mijare şewayan wê bi demê re wê gelek şewa wê di dîroka felsefeyê de wê bânhanîn ser ziman û hemû wê bi armanc û têgîna ku wê çawa wê bigihijina ya baştirin di mijare fahmkirin û fêrbûnê de wê bi wê re wê bân ser ziman.

Ji Locke û heta hume û john s. Mill wê di temenekê emprikî ê azmûngerî de wê were hildan li dest. Locke bi têgîna lewha vala a bi têgîna 'tabula rasa' re wê di renekê de ew wê werênê ser ziman û wê şîrovebikê. Di wê çerçoveyê de wê mijare dîyarî û ne diyariyê û mijara derxistina encaman ji kirin û rewşên jîyanî bi fahmkirina wan û di wan de bi kûrbûnê re wê di renekê de wê were hanîn li ser ziman.

Schopenhauer û Kant ku mirov li hizrên wan binerê wê bi têgînê re wê werênina ser ziman ku mirov wê bi nerîna xwe wê dîmenên xwe yên zanînê wê biafirênin re wê di têgînek di dewama hev de wê werênê ser ziman. Li ser wê dîmenê ku ew diafirênin re wê êdî wê fenomenan wê êdî wê şîrovebikin. Piaget wê dema ku wê bahsa mirov û zanînê wê bikê wê bi temenekê strûktûrî ku wê di dema bûyinê de wê bi hinek zanînê re wê were û bibê re wê werênê ser ziman. Di dîmenekê de wê weke ji bûyinê hebûna hinek zanînê a di hebûna mirov de wê bixwezê ku ew wê di renekê de wê bi kirpênê û wê werênê ser ziman. Lê di wê nûqteyê de wê di nava felsefeya hemdem de wê zanina aposteriori û ya apriori ku wê di çerçoveya têgîna şenberî û razberiyê de wê di dîmenekê de wê were lê hizirkirin wê bibê. Piaget wê bahsa gûharinên têgînî wê di renekê ku wê ne dîrî têgîna bişavtinê de wê şîrovebikê wê di wê temenê de wê di temenê têgînek bi pêvajoyên pêşketin û gûharinê re wê di renekê de wê weke şîrovebikê.

Di nava hizirkirinên wek eyêmm Piaget û Vygotsky de wê, têgîna ku wê vygotsky wê bi têgîna 'egosentrikî' wê werênê ser ziman re wê ji hev cihê bibin. Vygotsky wê bi têgîna ku wê, zaro di serî de bi têkilî û danûstendina bi derdora xwe ya fîzîkî re fêr dibe re wê di renekê de wê bibênê ser ziman û wê di nava tevger û xuy û rewşên zêhnî ên ji mejî û hwd re wê di çerçoveyekê de wê weke ku wê bixwezê ku ew wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman bê.

Nêrînên li jor bi wê yekê ve girêdayî ne ku fêrbûn çawa çêdibe, mirov xwediyê çi nêrîna zanînê ye û çawa li şert û mercên mirov ên ji bo hînbûn û bidestxistina zanîn û ezmûnên nû dinêre. Cûdahiya sereke di wê de ye ku gelo zanîn wekî tiştek pêşketî ya ku divê were çêkirin an tiştek ku tenê divê were kifşkirin û vegotin dihê dîtin bê.

Di dewama wê de wê mijare zaninê çavkaniya wê û di wê temenê de wê pêvajoyên zêhnî ên bi wê re ên pêşketinê weke bi gûharînê û hwd re wê, werina lê hizirkirin. Ev wê çawa wê bibê. Di nava têtînek zaninê de wê gûharîn wê çawa wê bibê û wateya wê çawa wê hebê.

Di awayekê de wê di mijare fahmkirinê de wê çawa wê ji zaninê wê şêwayekê baştir wê bo pêşketinê wê bi fahmkirinê û hwd re wê werina bidest xistin.

Di çerçoveya pêşketina zaro a destpêkê ya pêşketina wê de ku mirov wê li wê bihizirê wê di renekê de ew fêrs û jêhatiyên fahmkirinê ên weke ya rast û ne rast ji hev cihê kirinê wê di renekê de wê were dîtî ku wê karibê ji hev cihê bikê. Bi teybetî pêşketina zaroyên berî dibistanê wê di wê warê de wê ji gelek aliyan ve wê têtînen bi pêşketina zaroyan re wê karibin di fahmkirinê de bidina dîyarkirin. Minaq zaro wê piştê şeş heyviya xwe wê bidest rewşên weke ken û girînê û ku ew bi wan weke bertekna dide dîyarkirin wê bikê. Minaq wê rewşên weke ji singa dayikê xwestina şîr wê di wê rengê de wê bide dîyarkirin. Di wê çerçoveyê de wê ev fêrsên fahmkirinê wê hin bi hin ku wê zaro mazin bibê wê êdî wê weke ku wê bi gotin bikê. Wê bi deng bikê û wê di şêwayekê de wê bi zimanê wê di asta dawî de wê bidest hanîna ser ziman bê. Ziman wê, bo zaro wê makanismayek fahmkirinê a zêde komplike ku mirov wê karibê wê wernê ser ziman bê. Rewşên weke çav lê raqkirinê, girîn û keninê wê weke hinek rewşên teybet ên ku wê di wê çerçoveyê de wê weke bi hinek hêst û fêrsên fahmkirinê û an weke dixwezê tiştîna bide fahmkirin wê bibin.

Di demên hemdem de wê felsefe û rengê kirina wê nikaribê weke ya demên berê wê şîrovebikê. Wê di rewşên weke bi şîroveyên di nava jîyanê de bi derûnî, civaknasî û xuyzaniyê û hwd re wê, di renekê de wê wekeku wê bide dîyarkirin. Di wê çerçoveyê de ji têtînen felsefî gihiştina têtîna bi nerînê ên derûnî û bi xuyzaniyê û an ji têtînen weke derûniyê gihiştina hin têtîhiştin û têtînen ideayî ên felsefeyî û hwd wê weke renekê pêşveçûna bi hizir a bi wan re ku mirov wê karibê wê şîrovebikê bê.

Çavkanî:

*Chomsky, Noam(2000), *Language and Mind*, (Cambridge University Press,

*Kenny, Anthony (2006). *The Rise of Modern Philosophy. A new history of Western philosophy* (1 ed.). Clarendon Press

*Wolff, Jonathan (2006). *An Introduction to Political Philosophy* (revised ed.). Oxford University Press

*Kant, Immanuel (1992) [1800]. *Lectures on Logic*. Translated by J. Michael Young. Cambridge University Press

*Cam, Philip, (1995), *Thinking Together: Philosophical Inquiry for the Classroom*, Sydney: Primary English Teaching Association and Hale & Iremonger.

*Burgh, Gilbert and Simone Thornton, (2016), "Philosophy Goes to School in Australia: A History 1982–2016," *Journal of Philosophy in Schools*

*Costello, Patrick J.M., (2000), *Thinking Skills and Early Childhood Education*, London: David Fulton Publishers.

*Gaarder, Jostein, "(1994), *Sophie's World: A Novel About the History of Philosophy*,

*Garcia-Moriyon, Felix, (2017), "The Classroom as a Work of Art," *Analytical Teaching and Philosophical Praxis*,

*Gopnik, Alison, (2009), *The Philosophical Baby: What Children's Minds Tell us About Truth, Love, and the Meaning of Life*, New York

*Gregory, Maughn, (2000), "Care as a Goal of Democratic Education," *Journal of Moral Education*,

*Gregory, Maughn, (2008), *Philosophy for Children: Practitioner Handbook*, Montclair State University, NJ: Institute for the Advancement of Philosophy for Children

*Haynes, Joanna, (2008), *Children as Philosophers*, 2nd edition, New York

*Kennedy, David, (2005), *The Well of Being: Childhood, Subjectivity, and Education*, Albany, NY: SUNY Press.

*Lipman, Matthew, (1974), *Harry Stottlemeier's Discovery*, Upper Montclair, NJ: Institute for the Advancement of Philosophy for Children

*Lipman, Matthew, (1991), *Thinking in Education*, New York: Cambridge University Press; 2nd edition,

- *Lipman, Matthew (ed.), (1993), *Thinking Children and Education*, Dubuque, Iowa: Kendall/Hunt
- *Matthews, Gareth, (1980), *Philosophy and the Young Child*, Cambridge, MA: Harvard University Press
- *Matthews, Gareth, (1994), *The Philosophy of Childhood*, Cambridge, MA: Harvard University Press
- *Phillips, Christopher, (2016), *The Philosophy of Childing: Unlocking Creativity, Curiosity, and Reason Through the Wisdom of our Youngest*, New York: Skyhorse Publishing.
- *Piaget, Jean, (1933), "Children's Philosophies," in *A Handbook of Child Psychology*, Carl Murchison (ed.), 2nd ed. rev., Worcester, MA: Clark University Press.
- *Turner, Susan M. and Matthews, Gareth (eds.), (1998), *The Philosopher's Child*, Rochester, NY: University of Rochester Press.
- *Wilks, S., (1995), *Critical and Creative Thinking: Strategies for Classroom Inquiry*, Armadale, Vic.: Eleanor Curtain.
- * Worley, Peter, (2015), *40 Lessons to Get Children Thinking: Philosophical Thought Adventures Across the Curriculum*, New York: Bloomsbury Publishing.

·
Abdusamet Yigit, kurdistan, cizirabota, 2020